T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PROSOSYALLİK, DİNDARLIK VE YAŞAM DOYUMU İLİŞKİSİ: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA GÖREV ALAN BİREYLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

ZEHRA DAĞLIOĞLU

İstanbul, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PROSOSYALLİK, DİNDARLIK VE YAŞAM DOYUMU İLİŞKİSİ: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA GÖREV ALAN BİREYLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

ZEHRA DAĞLIOĞLU

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: PROF. DR. ALİ AYTEN
2. Üye: PROF. DR. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU
3. Üye: PROF. DR. ÜMİT HOROZCU

İstanbul, 2025

ÖZET

PROSOSYALLİK, DİNDARLIK VE YAŞAM DOYUMU İLİŞKİSİ: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA GÖREV ALAN BİREYLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Bu araştırmada prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler incelenmiş, temel değişkenlerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma grubu, çeşitli sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak görev alan ya da ücretli çalışan bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya, Mart-Ekim 2024 tarihleri arasında vakıf ve dernek gibi sivil toplum kuruluşlarında (STK) görev alan 377 yetişkin katılım sağlamıştır. Verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmış; anket formunda *Kişisel Bilgi Formu*, *Prososyallik Ölçeği*, *Dindarlık Ölçeği* ve *Yaşam Doyumu Ölçeği* kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS programı ile yapılmış; bağımsız gruplar t-testi (Independent Samples t-test) ile tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespiti için Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, prososyallik ve dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Prososyallik ve yaşam doyumu arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, dindarlık arttıkça yaşam doyumunun da arttığı anlaşılmıştır. Bağımlı değişkenler ile sosyo-demografik değişkenler arasında da istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır. Prososyallik, cinsiyete göre farklılık göstermezken kadınların dindarlık düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Orta yetişkinlik (45-65 yaş) dönemindeki bireyler diğer gruplara göre daha yüksek prososyallik düzeyine sahiptir. Evli bireylerin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeyleri bekâr bireylerden daha yüksektir. Gönüllü çalışanlar ile ücretli çalışanlar arasında prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu bakımından anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Araştırma bulgularına göre genel olarak dindarlık arttıkça bireylerde başkasına yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme gibi başkası yararına tutum ve davranışları sergileme eğilimi artmakta; buna ek olarak bireyin hayatından ne kadar memnun olduğunu gösteren yaşam doyumu düzeyinde de artış görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Prososyallik, Dindarlık, Yaşam Doyumu, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Gönüllülük

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN PROSOCIALITY, RELIGIOSITY, AND LIFE SATISFACTION: A QUANTITATIVE STUDY ON INDIVIDUALS WORKING IN NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

The relationships between prosociality, religiosity, and life satisfaction were examined. In addition, the relationships with demographic variables such as age, gender, and educational status were explored. The research sample consisted of individuals who volunteer or work for various non-governmental organizations. Data were collected from 377 adults who were involved in such organizations between March 2024 and October 2024 using a survey method. The survey included a Demographic Information Form, the Prosociality Scale, the Religiosity Scale and the Satisfaction with Life Scale. Data analysis was conducted using SPSS. Independent samples t-test, one-way ANOVA and Pearson correlation analysis were used. The findings revealed a significant positive correlation between prosociality and religiosity, as well as between prosociality and life satisfaction. Furthermore, an increase in religiosity was associated with higher life satisfaction. Significant relationships were also observed between the main variables and socio-demographic characteristics. While prosociality did not differ by gender, women reported higher levels of religiosity than men. Individuals in middle adulthood (ages 45-65) exhibited higher levels of prosociality compared to other age groups. Married participants reported higher levels of prosociality, religiosity, and life satisfaction than their single counterparts. No significant differences were found between volunteers and paid staff in terms of prosociality, religiosity, or life satisfaction. The results suggest that higher levels of religiosity are associated with an increased tendency to engage in behaviors that benefit others—such as helping, charity, altruism, sharing, and forgiveness—as well as with higher levels of life satisfaction.

Keywords: Prosociality, Religiosity, Life Satisfaction, Non-Governmental Organizations (NGO), Volunteering

ÖNSÖZ

Modern yaşamın getirdiği bireyselleşmenin, toplumsal dayanışma ve toplum yararına hareket etme anlayışını zayıflattığı bir ortamda, bireylerin prososyal davranışlara yönelme biçimlerini ve bu yönelimin ardındaki motivasyonları incelemek giderek daha anlamlı hâle gelmektedir. Bireyselliğin yoğun biçimde hissedildiği bu çağda, insanların gönüllü olarak başkalarına yardım etmeye devam etmesi dikkat çekici bir psikolojik ve sosyolojik olgudur. Bu bağlamda, bu tezde prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler incelenerek, çağdaş toplumlarda sürdürülebilir toplumsal bağlılık mekanizmalarının anlaşılmasına katkı sunulması hedeflenmiştir. Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) bu süreçte bireyselleşmeye karşı toplumsal dayanışmayı yaşatan yapılar olarak öne çıkmaktadır. Tezde, STK'larda görev alan bireylerin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ilişkisi ele alınmış olup çalışma; giriş, kavramsal ve kuramsal çerçeve, yöntem ile bulgular ve yorumlar olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Tezi kaleme almaya başladığım andan itibaren bu sürecin yalnızca bir araştırmadan ibaret olmadığını; yaşamımdaki birçok şeyin bu çalışmaya dolaylı ya da doğrudan yansıdığını gördüm. Hayatımda yer alan pek çok kişi, farkında olarak ya da olmayarak bu sürece katkı sundu. Hepsine gönülden teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü, tez konusunun belirlenmesinden son hâline kadar her aşamada yapıcı yaklaşımı ve rehberliğiyle yanımda olan değerli danışmanım Prof. Dr. Ali Ayten'e sunuyorum. Hem akademik hem insani yönüyle bana çok şey kattı; kendisine şükran borçluyum.

Bugüne dek üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, büyüklerime ve düşünsel katkılarıyla bana ilham veren dostlarıma içtenlikle teşekkür ederim. Bu süreçte fikir alışverişinde bulunduğum, yoluma ışık tutan herkesin bu çalışmada payı vardır. Yüksek lisans eğitimim boyunca araştırmamı destekleyen kurumlara, özellikle de TÜBİTAK'a 2210-A programı kapsamında sağladığı maddi katkılar için teşekkür ederim. Araştırmama gönüllü olarak katkı sunan 100'den fazla kuruluşa, bu kuruluşların değerli mensuplarına da ayrıca müteşekkirim; onların desteği olmasaydı bu çalışma bu hâle gelemezdi.

Son olarak, her adımımda yanımda olduklarını hissettiren, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, varlıklarıyla bana güç veren aileme en içten teşekkürlerimi, minnet ve şükran duygularımı sunuyorum. Bu yolculuğun en sağlam dayanağı şüphesiz onların desteğidir.

Zehra Dağlıoğlu

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **ix**

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ **2**
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemleri **4**
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi **6**
1.3. Araştırmanın Hipotezleri **7**
1.4. Varsayımlar ve Sınırlılıklar **8**
1.4.1. Varsayımlar 8
1.4.2. Sınırlılıklar 8

İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE **10**
2.1. Prososyal Davranış ve Prososyallik **10**
2.1.1. Prososyal Davranış ve Prososyallik Kavramlarının Tanımı 10
2.1.2. Prososyal Davranış ve Prososyallik Kavramının Tarihçesi 12
2.1.3. Prososyallik ve Prososyal Davranış Türleri 13
2.1.4. Prososyalliği Etkileyen Faktörler 14
2.2. Din ve Dindarlık **19**
2.2.1. Din ve Dindarlığın Tanımı 19
2.2.2. Dindarlığın Boyutları 22
2.2.3. Dindarlığın Ölçümü 23
2.3. Yaşam Doyumu **23**
2.4. Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu İlişkisine Dair Araştırmalar **25**
2.5. Sivil Toplum Kuruluşları Bağlamında Çalışma ve Gönüllülük Deneyimi **29**
2.5.1. Sivil Toplum Kuruluşları: Tanım ve İşlevler 30
2.5.2. STK'larda Gönüllülük ve Profesyonel Çalışma 32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM **35**
3.1. Araştırma Modeli **35**

3.2. Araştırma Grubu ve Temel Özellikleri 35
3.3. Veri Toplama Araçları 40
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu 40
3.3.2. Prososyallik Ölçeği 40
3.3.3. Dindarlık Ölçeği 41
3.3.4. Yaşam Doyumu Ölçeği 42
3.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi 43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUMLAR 45
4.1. Katılımcıların Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu Düzeyleri: Genel Profil 45
4.1.1. Prososyallik 45
4.1.2. Dindarlık 46
4.1.3. Yaşam Doyumu 47
4.2. Prososyallik, Dindarlık, Yaşam Doyumu ve Sosyo-Demografik Özelliklere Dair Bulgular .. 48
4.2.1. Cinsiyet 48
4.2.2. Yaş 52
4.2.3. Medeni Durum 56
4.2.4. Eğitim Düzeyi 59
4.2.5. Gelir Durumu 62
4.2.6. Gönüllülük 66
4.3. Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu İlişkisine Dair Bulgular 70
4.3.1. Prososyallik ve Dindarlık İlişkisi 70
4.3.2. Prososyallik ve Yaşam Doyumu İlişkisi 74
4.3.3. Dindarlık ve Yaşam Doyumu İlişkisi 77

SONUÇ VE ÖNERİLER 79
KAYNAKLAR 84

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
ANOVA	: Analyses of Varience
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
M	: Ortalama Puan
N	: Katılımcı Sayısı
NGO	: Non-Governmental Organization
r	: Korelasyon Katsayısı
s.	: Sayfa
SD	: Standart Sapma
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences (Sosyal Bilimciler İçin İstatistik Programı)
ss.	: Sayfa Aralığı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı 36
Tablo 2: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 36
Tablo 3: Medeni Duruma Göre Dağılım 37
Tablo 4: Eğitim Düzeyine Göre Dağılım..... 37
Tablo 5: Gelir Durumuna Göre Dağılım 37
Tablo 6: Gönüllülük Durumuna Göre Dağılım 38
Tablo 7: Mesleklere Göre Dağılım 38
Tablo 8: Bölgeye Göre Dağılım 39
Tablo 9: Prososyallik ve Alt Boyutlarının Genel Durumu 45
Tablo 10: Dindarlık ve Alt Boyutlarının Genel Durumu..... 46
Tablo 11: Yaşam Doyumu Genel Durumu..... 47
Tablo 12: Prososyallik Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)..... 49
Tablo 13: Dindarlık Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test) 51
Tablo 14: Yaşam Doyumu Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)..... 52
Tablo 15: Yaş Grubuna Göre Prososyallik (ANOVA, Scheffe)..... 53
Tablo 16: Yaş Grubuna Göre Dindarlık (ANOVA, Scheffe) 55
Tablo 17: Yaş Grubuna Göre Yaşam Doyumu (ANOVA, Scheffe) 56
Tablo 18: Prososyallik Bakımından Evli ve Bekâr Bireyler Arasındaki Farklar (t-test) 57
Tablo 19: Dindarlık Bakımından Evli ve Bekâr Bireyler Arasındaki Farklar (t-test)..... 58
Tablo 20: Yaşam Doyumu Bakımından Evli ve Bekâr Bireyler Arasındaki Farklar (t-test) 59
Tablo 21: Eğitim Düzeyine Göre Prososyallik (ANOVA, Scheffe) 60
Tablo 22: Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık (ANOVA, Scheffe)..... 61
Tablo 23: Eğitim Düzeyine Göre Yaşam Doyumu (ANOVA, Scheffe)..... 62
Tablo 24: Gelir Durumuna Göre Prososyallik (ANOVA, Scheffe) 63
Tablo 25: Gelir Durumuna Göre Dindarlık (ANOVA, Scheffe)..... 64

Tablo 26: Gelir Durumuna Göre Yaşam Doyumu (ANOVA, Scheffe) 65

Tablo 27: Prososyallik Bakımından Gönüllüler ve STK Çalışanları Arasındaki Farklar (t-test) 66

Tablo 28: Dindarlık Bakımından Gönüllüler ve STK Çalışanları Arasındaki Farklar (t-test)..... 68

Tablo 29: Yaşam Doyumu Bakımından Gönüllüler ve STK Çalışanları Arasındaki Farklar (t-test)..... 69

Tablo 30: Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları..... 70

Tablo 31: Prososyallik ve Dindarlık Arasındaki İlişkiler 71

Tablo 32: Prososyallik ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler 74

Tablo 33: Dindarlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler..... 77

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Dindarlığın Etki Boyutunun Aritmetik Ortalamaları 48

Grafik 2: Dindarlığın İbadet Boyutunun Aritmetik Ortalamaları 48

Grafik 3: Yaşam Doyumu Değişkeninin Madde Ortalamaları 49

BİRİNCİ BÖLÜM:
GİRİŞ

1. GİRİŞ

Birey, grup, toplumun tamamı ya da sosyal kurum gibi toplumsal bir nesnenin korunmasına, sürdürülmesine veya iyi halinin arttırılmasına yönelik eylemler olarak tanımlanan *prososyal davranış (prosocial behavior)* kavramı (Staub vd., 1984: 52), literatürde "olumlu sosyal davranış" ya da "toplum yanlısı davranış" olarak da isimlendirilmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar da benzer başlıklar altında toplanmaktadır. Özellikle psikoloji ve sosyoloji alan yazınında, 20.yüzyılın başlarından itibaren bu kavrama yer verildiği; araştırmacıların konuyu kişilik, değerler, kültür ve din gibi değişkenlerle ilişkilendirerek ele aldığı görülmektedir (Ayten, 2010: 16-17). Sözü edilen farklı isimlendirmelerin ve kavramsal çerçevenin daha iyi anlaşılabilmesi için kavramın ortaya çıkış sürecine göz atmak gereklidir. Prososyalliğin bireysel hayattaki ve toplumsal işleyişteki rolünü ve önemini anlayabilmek için öncelikle içinde bulunduğumuz çağın niteliklerini anlamlandırabilmek, bunun için de tarihsel süreci okuyabilmek önemlidir. Küresel ölçekteki dönüşümlerin birey ve toplum üzerindeki yansımaları dünyanın hemen her yerindeki insan topluluklarında gözlemlenebilmektedir. Toplumsal bağlar git gide geleneksel olandan farklılaşmakta, hatta giderek zayıflamakta, değerlere atfedilen önem değişmekte, toplumun en küçük birimini oluşturan birey kavramı da yeni anlayışlarla çerçevelenmeye başlamaktadır. 15. yüzyıldan sonra Rönesans ve Reform süreçleriyle modernitenin temellerinin atılması ve bunun sonucunda öne çıkan değer ve sorunlar, Batı'nın günümüzdeki bireyselleşme anlayışına kaynak teşkil etmektedir (Cevizci, 2013: 226, 243). Söz konusu dönemlerde ele alınan insan problemi üzerine önem kazanmaya başlayan hümanizm yaklaşımı, dinî değer ve öğretileri değil, insanı ve insanın belirlediği değerleri merkeze alan bir yaklaşımdır (Küçük, 2000: 30). Buna göre insan kendi aklıyla doğruya ulaşabilir, kendi değerlerini yaratabilir ve anlam üretebilir (Cevizci, 1999: 431). Her ne kadar bu motivasyonlar bireyin gelişimini teşvik ederek olumlu yönde bir ilerleme sağlamaya kapı aralasa da hümanizm yaklaşımı bireyi bir anlamda tanrı yerine koymakta, sınırları belirsiz bir özgürlük düşüncesi etrafında bireyin belirlediği her türlü değeri kabul etmektedir. Bu da bireyin çıkarının üzerinde daha değerli bir varlık olmadığı algısına yol açabilmekte, bireyselleşme anlayışını da bu yönde dönüştürmektedir.

Bireyin çıkarının merkeze alındığı hümanist bakış açısı, insan doğasına dair kadim bir tartışmayı gündeme getirmektedir: insan doğuştan çıkarcı ve bencil midir, yoksa diğerlerine yardım etme eğilimiyle mi dünyaya gelmektedir? Psikoloji gibi disiplinlerin felsefeden ayrılarak müstakil birer bilim haline gelmesinden çok önce, filozoflar bu soruyu irdeleyerek prososyal motivasyon ve bunun insan doğası üzerindeki etkileri üzerine kafa yormuşlardır. Tartışmalar Platon ve Aristoteles'ten Aziz Thomas Aquinas'a, Thomas Hobbes'tan David Hume'a, Adam Smith'ten John Stuart Mill ve Friedrich Nietzsche'ye kadar yüzyıllarca sürmüştür. Düşünürlerin çoğu eylemlerimizi kendimize fayda sağlamak için yaptığımızı, yani insanın doğuştan egoist olduğunu savunmuştur (Batson vd., 2007: 242). Ne var ki

toplumsal yapının merkezinde bireysel çıkarın yer aldığı toplumlarda hem bireysel hem de toplumsal ölçekte çatışma, rekabet, şiddet gibi pek çok problem baş göstermektedir (Tarhan, 2010: 270-272). Benmerkezci bireyselleşme anlayışı günümüzde küreselleşmenin etkisi ile toplumlarda yaygınlaşmakta; bu da yardım etme, empati, dayanışma, gönüllülük gibi prososyal davranışların işlevini ve etkisini yeniden gündeme getirmektedir.

Birey kelimesi esasında toplumla ilişkisi nispetinde anlam kazanmaktadır. Birey olmadan toplumun, toplum olmadan bireyin varlığından söz etmek güçtür. Pek çok dini inanç sistemi, bireysel hayatın yanında toplumsal işleyişi de düzenleme gayesi gütmekte, dinler bireyleri toplumla etkileşim konusunda teşvik etmektedir. Empati, yardımlaşma, merhamet, paylaşma, toplumsal sorumluluk gibi değerler, pek çok dini öğretinin önemli birer parçasıdır (Ayten, 2009a: 69). Büyük dünya dinleri, prososyalliği bir erdem olarak öğütlemekte ve "kendinize nasıl davranılmasını istiyorsanız başkasına da o şekilde davranın" kuralının farklı versiyonlarını inananlarına tavsiye etmektedir (Saroglou, 2014: 149). Bu değerlere ilişkin davranışlar, dini öğretilere konu olmanın yanı sıra sosyal bilimlere de sıklıkla araştırma konusu olmaktadır. Özellikle sosyal psikoloji alanında prososyal davranış üzerine yapılmış pek çok araştırma mevcuttur.

Sosyal psikolojide prososyalliğe yönelik araştırmaların özellikle 1960'ların sonlarına doğru artış göstermesi tesadüf değildir. O yıllarda Amerika'da ırkçılık ve eşitsizliğe karşı gerçekleşen "Yurttaş Hakları Hareketi (Civil Rights Movement)" ve "Kitty Vakası" olarak bilinen trajik olay ile prososyal davranışlar araştırmacıların ilgisini daha fazla çekmeye başlamıştır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2023: 240). 1964 yılında New York'ta Catherine (Kitty) Susan Genovese adında bir kadın, gece işten evine dönerken bir erkek tarafından saldırıya uğramıştır. Saldırı esnasında yüksek sesle yardım çağrılarında bulunmuş, çevreden yardım istemiş ve bir süre saldırgandan kaçarak kurtulmayı başarmıştır. Ancak saldırgan kısa bir süre sonra onu tekrar yakalamış ve olay yaklaşık yarım saat boyunca devam etmiştir. Kitty'nin yardım çığlıkları, çevredeki binalarda yaşayan en az 38 kişi tarafından duyulmuş, hatta bazı kişiler olaya pencerelerinden tanık olmuştur. Buna rağmen hiçbir müdahalede bulunulmamış, polise bile haber veren olmamıştır. Bu olay, sosyal psikolojiye "seyirci etkisi (bystander effect)" olarak geçmiş; acil bir durumda olaya şahit olanların sayısı ne kadar fazlaysa yardım etme ihtimalinin o kadar düşük olduğu anlaşılmıştır. Çünkü yardıma ihtiyaç duyan kişiye karşı duyulan sorumluluk, seyirciler arasında paylaşılmaktadır (Freedman vd., 1998: 295; Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2023: 241). Bu olaydan sonra araştırmacılar insanların niçin yardım etmediklerini ya da niçin yardım ettiklerini, yardım etmeye nasıl karar verdiklerini, yardım etme davranışına etki eden içsel ve dışsal faktörleri araştırmışlardır.

Sosyal psikolojinin kapsamlı olarak ele aldığı dikkate değer bir tema olmakla birlikte prososyallik; gelişim psikolojisi, eğitim psikolojisi gibi psikolojinin farklı alt dallarında da çokça çalışılmıştır (Bkz.: Bierhoff, 2002; Bower, 2012; Carlo ve Randall, 2002; Eisenberg, 1982; Eisenberg

vd., 2006; Findley-Van Nostrand ve Ojanen, 2018; Staub vd., 1984; Weir ve Duveen, 1981; Yavuzer, 2017). Bunun yanı sıra sosyoloji, eğitim, sosyal hizmet, ekonomi gibi alanlarda çalışmalar yapan araştırmacılar için merak konusu olmuştur (Bkz.: Bağcı, 2015; Einolf, 2011; Kaya vd., 2019; Appau ve Awaworyi-Churchill, 2019; Tortumlu ve Uzunbacak, 2021). Son dönemlerde din psikolojisi alanında da dikkat çeken kavramlardan biri haline gelmiş, özellikle dindarlığın olumlu sosyal davranış üzerindeki yordayıcı etkisi başta olmak üzere çeşitli bağlamlarda incelenmiştir (Bkz.: As-Dere, 2021; Ayten, 2009; 2017; Ayten ve Korkmaz, 2019; Blogowska vd., 2013; Galen, 2012; Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu, 2021; Saroglou vd., 2005; Saroglou, 2006; 2012; 2014; Watson vd., 1984). Böylelikle aslında bir sosyal psikoloji konusu olarak incelenmeye başlayan kavram; din psikolojisi disiplininin de bakış açısından beslenerek ele alınır hale gelmiştir.

Yapılan araştırmalarda prososyalliğin cinsiyet, yaş, sosyal çevre gibi demografik değişkenlerle ve ruh sağlığı, kişilik, empati, dindarlık ve kültür gibi farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek çalışıldığı görülmektedir. Bu değişkenlerin ele alınış biçimi ise araştırmaların düzeyine göre farklılık gösterebilmektedir. Sosyal psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet gibi alanlardaki çalışmaların mikro, mezzo ve makro düzey yaklaşımlar (micro-level, meso-level, macro-level) olarak sınıflandırıldığı bilinmektedir. Bu sınıflandırmaya göre mikro (küçük) düzeydeki araştırmalar bireyleri ve bire bir etkileşimleri, mezzo (orta) düzeydeki araştırmalar grupları ve makro (büyük) düzeydeki araştırmalar kurumları ve politikaları inceler (DeCarlo, 2018: 6.1). Prososyallik ile ilgili son elli yıldır yapılan çalışmalar, mikro, mezzo ve makro analizler olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre mikro düzeydeki çalışmalar konuyu bireysel ölçekte ele alarak insandaki prososyal eğilimlerin kaynaklarını araştırmaktadır. Mezzo düzeydeki çalışmalar kişilerarası yardımı incelemektedir. Makro düzeyde araştırmalar ise prososyalliğin gruplarda ve büyük organizasyonlardaki biçimini ele almaktadır. Sosyal psikoloji, bir bireyin bir başka bireye yaptığı yardımı ele alarak daha çok mezzo (orta) düzey çalışmalarla ilgilenmektedir (Ayten, 2009a: 4). Bu araştırmanın da mezzo düzey çalışmalar arasında konumlandırılması mümkündür.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemleri

Prososyal kelimesi, sosyal bilimciler tarafından antisosyal kelimesinin zıt anlamlısı olarak öne sürülmüştür. Prososyal davranış, kendisi dışındaki bir veya birden fazla insana fayda sağlamayı amaçlayan çeşitli eylemleri kapsamaktadır. Bu eylemler yardım etme, teselli etme, paylaşma, iş birliği yapma ve benzeri davranışlardır (Batson ve Powell, 2003: 463). Ayrıca adil davranma, dürüstlük, duygusal destek ve risk altındaki birini kurtarma gibi davranışlar da prososyal davranışlara örnek olarak verilebilir. Prososyal davranışlar karşılık beklemeden ya da belirli bir ödül amacı gütmeden gerçekleştirilebildiği gibi, bazen de çeşitli beklentilerle ve koşullarla ortaya çıkabilir. (Ayten, 2009a: 5).

Olumlu sosyal davranış olarak da isimlendirilen bu davranışlar birey tarafından gönüllü olarak sergilenmekte ve başka bir insanın fiziksel ya da ruhsal sağlığına pozitif katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2023: 242). Prososyallik ise bireyin başkası ya da başkalarının yararını gözeten, toplum yanlısı bir yönelimde olmasını ifade etmektedir.

Prososyallik ile ilgili daha önce yapılmış araştırmaların bir kısmına yukarıda değinilmişti. Bu çalışmalara ilaveten ülkemizde din psikolojisi araştırmacılarının konuyla ilgili pek çok araştırma yaptıkları bilinmektedir. Ayten (2009), prososyal davranışları dindarlık ve empati ile ilişkilendirerek ele almıştır. Demir (2017) konuyu yardımseverlik ve dindarlık ilişkisi çerçevesinde değerlendirmiş, Karslı (2022) ise yardımseverlik ve dindarlığı araştırırken örneklemi gençleri ağırlıklı olarak kapsayacak şekilde sınırlandırmıştır. Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu (2021) ise prososyallik, empatik eğilim ve dindarlık ilişkisini araştırmıştır.

Bu çalışmada prososyallik; ruh sağlığı ve dindarlık ile ilişkisi bağlamında incelenmektedir. Bu inceleme, STK çalışanları ve gönüllüleri ile gerçekleştirilen araştırma çerçevesinde yapılmaktadır. Prososyallik düzeyi; başkalarına yardım etme, hayırseverlik, özgecilik/diğerkâmlık, paylaşma ve affetme davranışlarını ölçen Prososyallik Ölçeğinden elde edilen toplam puan üzerinden değerlendirilmektedir. Ruh sağlığı sadece olumlu göstergesi bağlamında ele alınarak yaşam doyumu düzeyi ölçülmektedir. Dindarlık ise bireylerin dinin etkisini sosyal hayatlarında hissetmeleri ve dini ibadetlere riayet etmeleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu kavramların araştırma kapsamında incelenen STK'lara katılım sağlayan bireyler özelinde çalışılmamış olması ve bu tür kuruluşların prososyalliğin gözlenebilmesi bakımından önemli bir zemin olduğunun düşünülmesi, araştırmanın ilgili kuruluşlarda görev alan bireylerle gerçekleştirilmesinin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu tür STK'larda görev alma motivasyonları arasında dindarlığın da teşvik edici bir rolde olduğu bilinmektedir (Çapçı, 2021: 46). Öte yandan, başkası yararına gerçekleştirilen davranışlar yaşamdan duyulan memnuniyeti artırmaya katkı sağlayabilmekte, bu süreçte dini inanç ve pratiklerin de etkisi olabilmektedir (Ayten ve Korkmaz, 2019: 8).

Araştırma kapsamında, sivil toplum kuruluşlarında görev alan bireylerin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkiler ele alınmakta, söz konusu değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerinin yanı sıra bazı sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisi de analiz edilmektedir. Çalışmanın temel problemi "Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasında nasıl bir ilişki vardır?" sorusudur. Bununla birlikte aşağıda belirtilen alt sorulara da yanıt aranmaktadır:

a. Sivil toplum kuruluşlarında görev alan bireylerin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeyleri nasıldır?

b. Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir durumu gibi sosyo-demografik değişkenler ile prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki nasıldır?
c. Sivil toplum kuruluşlarında görev alan gönüllüler ile profesyonel çalışanların prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeyleri nasıldır?
d. Yaşam doyumu açısından gönüllüler mi yoksa ücretli çalışanlar mı daha avantajlıdır?
e. Prososyallik ve dindarlık arasında, prososyallik ve yaşam doyumu arasında, dindarlık ve yaşam doyumu arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dindarlığın çeşitli psikolojik değişkenlerle ilişkisi üzerine literatürde pek çok araştırma bulunmaktadır. Bununla birlikte, prososyallik ve yaşam doyumu ilişkisini doğrudan ele alan çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu çalışma prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu değişkenlerinin bir arada incelendiği az sayıdaki çalışmadan biridir.

Türkiye'nin yedi bölgesinden 38 il ve yurt dışında 10 farklı ülkeden katılımcılarla gerçekleştirilen araştırma, gönüllü olarak çalışan bireylerin yanı sıra profesyonel olarak ücretli çalışan bireyleri de kapsaması bakımından önemlidir. Sivil toplum kuruluşları, bireylerin yardımseverlik, gönüllülük ve empati gibi prososyal davranışlarını gözlemlemek için önemli bir zemindir. Bu nedenle, araştırmaya sözü geçen kuruluşlarda faaliyet gösteren bireyler dahil edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma, ilgili değişkenlerin sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak görev alanlar ve profesyonel olarak ücretli çalışanlar bağlamında incelenmesi açısından literatürdeki ilgili boşluğun doldurulmasına özgün bir katkı sunmaktadır. Farklı disiplinlerden sağlanan verilerle zenginleştirilmiş olması da bu çalışmayı değerli kılmaktadır. Araştırma sürecinde din psikolojisi kaynaklarının yanı sıra psikoloji alanındaki temel kaynaklar ile sosyal psikoloji, pozitif psikoloji ve sosyoloji alanlarında yapılmış çalışmalardan; ayrıca sosyal hizmet, eğitim, nörobilim ve psikiyatri gibi farklı alanlarda yapılmış çalışmalardan da istifade edilmiştir.

Çalışmanın temel amacı; prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki etkileşimleri inceleyerek bireylerin olumlu sosyal davranışlarını anlamaktır. Dinin bireyin psikolojik iyi oluş sürecinde etkisi de ele alınmaktadır. Ayrıca prososyal eğilimlerin bireyin psikolojik refahını artırabileceği öngörülmektedir. Elde edilen bulguların, prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin daha detaylı bir şekilde anlaşılmasına imkân sağlaması beklenmekte, sivil toplum kuruluşlarında görev almanın psikolojik ve dini motivasyonlarına ışık tutarak bireysel ve toplumsal ilerlemeye katkı sağlayacak küçük ama değerli bir adım olması umulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi "Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler vardır." şeklindedir. Alt hipotezler ise şu şekildedir:

H1: Kadınlar erkeklere göre daha yüksek prososyal davranış eğilimindedir.

H2: Kadınların dindarlık düzeyi, erkeklerden daha yüksektir.

H3: Yaşam doyumu ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H4: Orta yetişkinlik dönemindeki bireyler, daha fazla prososyal davranış sergileme eğilimindedir.

H5: Orta yaşlı bireyler, genç bireylere göre daha dindardır.

H6: Yaş ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki vardır.

H7: Evli bireyler, bekâr bireylere göre daha yüksek prososyallik eğilimindedir.

H8: Evli bireyler, bekâr bireylere göre daha yüksek dindarlık eğilimindedir.

H9: Evli bireyler, bekâr bireylere göre daha yüksek yaşam doyumuna sahiptir.

H10: Eğitim düzeyi ile prososyallik arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H11: Eğitim düzeyi ile dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H12: Eğitim düzeyi ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H13: Gelir durumu ile prososyallik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H14: Gelir durumu ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H15: Gelir durumu ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H16: Gönüllüler, ücretli çalışanlardan daha yüksek prososyallik düzeyine sahiptir.

H17: Gönüllüler ile ücretli çalışanlar arasında dindarlık açısından anlamlı bir fark yoktur.

H18: Ücretli çalışanlar, gönüllülerden daha yüksek yaşam doyumuna sahiptir.

H19: Prososyallik ve dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H20: Prososyallik ve yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H21: Dindarlık ve yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

1.4. Varsayımlar ve Sınırlılıklar

1.4.1. Varsayımlar

Katılımcıların anket sorularına samimi ve dürüst yanıtlar verdiği varsayılmaktadır.

Örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılan Prososyallik Ölçeği, Dindarlık Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeğinin, ilgili verileri ölçmek için geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir.

Katılımcıların temsil ettikleri grupları genel olarak yansıttığı öngörülmektedir.

1.4.2. Sınırlılıklar

Araştırma, vakıf ve dernekler ağırlıklı olmak üzere belirli sivil toplum kuruluşlarında (STK) görev alan gönüllüler ve ücretli çalışanlarla sınırlıdır.

Örneklem belirli şehirlerle sınırlıdır, bu nedenle sonuçlar genellenebilirlik açısından dikkatle değerlendirilmelidir.

Araştırma, belirli tarihler arasında toplanan verilere dayanmaktadır ve yapıldığı zamanla sınırlıdır. Bu süreçteki toplumsal, ekonomik ve politik koşulların bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerde katılımcıların kendi beyanıyla veri toplandığı için yanlılık riski bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM:
KURAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Prososyal Davranış ve Prososyallik

Bireylerin birbirlerine yönelik olumlu ve destekleyici tavırları, toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayan temel unsurlardandır. Bu bağlamda prososyal davranış kavramı, başta sosyal psikoloji olmak üzere gelişim, eğitim ve din psikolojisi gibi birçok alanda ilgi çekici bir araştırma konusu olmuştur. Yardım etme, paylaşma, bağış yapma, affetme gibi davranışları kapsayan prososyal davranışlar (Ayten ve Korkmaz, 2019: 1), bireyler arası ilişkilerle ilişkili olmasının yanı sıra toplumsal dayanışma ve ahlaki gelişim süreçlerini de yakından ilgilendirmesiyle dikkat çekmektedir.

Prososyal davranış, bireyin başkası yararına sergilediği gönüllü davranışlara karşılık gelen bir kavram iken (Eisenberg, 1982: 4) prososyallik bu tür davranışlara yönelik yatkınlığı ifade etmektedir (Galen, 2012: 876). Yani prososyallik ifadesi, bireyin yardımseverlik, affedicilik ve benzeri değerleri içselleştirmesi ve bu doğrultuda davranmaya eğilimli olmasıdır.

Din psikolojisi alanında son yıllarda yapılan çalışmalar, bireylerin inanç sistemleri ile sosyal davranışları arasındaki ilişkiyi merkeze almakta, özellikle dindarlığın prososyal davranışları ne ölçüde teşvik ettiği sorusu etrafında şekillenmektedir (Ayten, 2010). Dinin ahlaki motivasyon üzerindeki etkisi, inançların sosyal sorumlulukla ilişkisi ve dindarlığın toplumsal dayanışmayı güçlendirici rolü gibi konular, prososyal davranışın dinî bağlamda ele alınmasına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan prososyallik, yalnızca psikoloji ile ilişkili bir kavram olmanın ötesinde, dindarlık ve maneviyat ile de kesişen noktaları bulunan çok boyutlu bir kavramdır.

Tezin bu bölümünde, prososyal davranış ve prososyallik kavramlarının tanımlarına yer verilecek, kavramlara ilişkin teorik yaklaşımlar değerlendirilecektir. Ardından prososyal davranış kavramının tarihsel gelişimi ile prososyal davranış türleri detaylı bir şekilde incelenecektir. Son olarak prososyal davranışların ne şekilde ortaya çıktığını, hangi koşullarda artıp hangi koşullarda azaldığını ve prososyallik açısından bireyler arası farklılıkların nedenlerini anlayabilmek için prososyalliği etkileyen bireysel ve çevresel faktörler ele alınacaktır.

2.1.1. Prososyal Davranış ve Prososyallik Kavramlarının Tanımı

Prososyal (prosocial) kelimesi, iş birliğine dayalı davranışlar için kullanılan tanımlayıcı bir ifade olup antisosyal (antisocial) kelimesinin zıttını ifade eder ve genellikle arkadaşlık, empati, özgecilik ve yardım etme gibi sosyal davranışları nitelemede kullanılır (Reber, 1985: 584). Buradan hareketle *prososyal davranış (prosocial behavior)* kavramı, yardımsever davranışı ifade etmekte, toplumun

çıkarlarını desteklemek amacıyla yapılan her türlü davranışı kapsamaktadır (Colman, 2015: 608). Literatürde "birey, grup, toplumun tamamı ya da sosyal kurumun sürdürülmesine veya iyi halinin arttırılmasına yönelik eylemler" olarak tanımlanan prososyal davranışlar (Staub vd., 1984: 52), yardım alanın durumunu iyileştirmeyi amaçlayan, herhangi bir zorunluluk söz konusu olmadan gönüllü olarak yapılan eylemlerdir (Bierhoff, 2002: 9). Prososyal davranışların literatürde *toplum yanlısı davranış* ya da *olumlu sosyal davranış* olarak da ifade edildiği bilinmektedir (Bkz.: Aktaş ve Berkem-Güvenç, 2006; Dalmış ve Akdeniz, 2021; Er-Vargün; 2019; Yavuzer, 2017).

Prososyal davranış bir eylemi ifade ederken *prososyallik (prosociality),* bireyin bu eyleme yönelik eğilimini ifade etmektedir. Tıpkı kişilik özellikleri gibi, bireysel eğilimleri kapsayan bir yatkınlığa işaret etmektedir. Yardım etme davranışlarını içeren bu yönelim; bağış yapmak, gönüllülük faaliyetlerine katılmak gibi birey tarafından planlı bir şekilde başlatılmak suretiyle ya da anlık olarak bir yabancıya yardım etmek şeklinde ortaya çıkabilir (Galen, 2012: 876). Prososyal davranış, ilgili davranışın somut yönünü; prososyallik ise bireydeki yansımasını yani bireyin prososyal davranışa yönelimini öne çıkarmaktadır.

Prososyallik ve özgecilik ya da diğerkâmlık arasında ne gibi farklar vardır? Aynı anlamda olduğu varsayılarak prososyallik yerine kullanılan yardımseverlik, özgecilik, altruizm, diğerkâmlık gibi kelimeler her ne kadar prososyallik ile kesişen anlamlara haiz olsa da kelimeler arasında nüanslar bulunmaktadır. Yardım etme davranışı, paylaşma veya bağış yapma gibi eylemleri kapsamaktadır. Yardımsever birey bu eylemleri sorumluluk duygusu, borçluluk hissi, başkalarının beklentilerini karşılama, ödül beklentisi veya özgecilik gibi motivasyonlarla gerçekleştiriyor olabilir. Prososyal davranışın ise yardım etme davranışının yanında iş birliği yapma gibi davranışları da içeren daha geniş bir anlamı vardır. Genel olarak başkasına fayda sağlayan gönüllü davranışları ifade etmektedir (Eisenberg, 1982: 199). Her ne kadar prososyal davranışı yardım etme davranışının alt kategorisi olarak kabul eden araştırmacılar olsa da (Bierhoff, 2002: 9), yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere prososyal davranış; yardım etme davranışını da bünyesinde barındıran, daha kapsamlı bir kavramdır. Bu açıdan prososyalliğin, yardımseverliği kapsadığını söylemek mümkündür.

Prososyallik ile sıkça karıştırılan kavramlardan bir diğeri *özgecilik*tir. Literatürde *altruizm (altruism)* olarak da kullanıldığı görülmektedir. Özgeci davranış yardım etme davranışlarının en nitelikli biçimlerinden biri olarak ifade edilmekte; bir başkasının yararına, gönüllü ve kasıtlı biçimde, adalet inancı doğrultusunda ve herhangi bir dışsal ödül beklentisi olmaksızın gerçekleştirilen davranış olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg, 1982: 199; Hoffman, 1982: 281). Burada yardım eden kişinin motivasyonu öne çıkmaktadır. Davranış karşılık beklemeden sergilenmekte, bireyin motivasyonu empati ve başkasının bakış açısından durumu değerlendirme gibi özelliklerle belirlenmektedir (Bierhoff, 2002: 9).

Özgecilik ile aynı anlama gelen *diğerkâmlık* da prososyallik yerine kullanılan bir diğer kavramdır. Bazı kaynaklarda diğergâmlık şeklinde yazılsa da kelimenin güncel olarak doğru kabul edilen hali diğerkâmlıktır (Türk Dil Kurumu, 2025). Türkçeye Farsçadan geçmiş olup "başkası, öteki" anlamındaki "diğer (دیگر)" kelimesi ile "istek, arzu, murat" anlamındaki "kâm (کام)" kelimesinin birleşimiyle meydana gelmiştir (Ayverdi, 2025). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte diğerkâmlık, "Kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan (kimse)." olma durumuna karşılık gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2025). Kelime özgecilik ile aynı anlamı taşımakta, başkalarının refahı için herhangi bir ödül ya da karşılık beklemeden gerçekleştirilen olumlu sosyal davranışlara yönelik bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse prososyallik; yardımseverlik, özgecilik, altruizm ve diğerkâmlık gibi kavramlarla ortak noktaları bulunan, bu kavramları da kapsayan bir üst kavramdır. Yardımseverlik, özgecilik, altruizm ve diğerkâmlık kavramları, özellikle motivasyon kaynakları bakımından ayırt edici alt kavramlar olarak, bu çerçevenin içinde değerlendirilmektedir. Prososyal davranış ve prososyallik kavramlarına dair kavramsal sınırların belirlenmesinin ardından, kavramın ortaya çıkış sürecine ve tarihsel bağlamına ışık tutmak yerinde olacaktır.

2.1.2. Prososyal Davranış ve Prososyallik Kavramının Tarihçesi

Pozitif bilimlerden önce, filozoflar prososyal davranışın ve prososyalliğin kaynağı ile bunun insan doğası üzerindeki etkileri hakkında çeşitli fikirler ortaya koymuşlardır. Tartışmalar Platon ve Aristoteles'ten, Aziz Thomas Aquinas, Thomas Hobbes, La Rochefoucauld, Bernard Mandeville, David Hume, Adam Smith, Jeremy Bentham, John Stuart Mill ve Friedrich Nietzsche'ye kadar devam etmiştir (Batson vd., 2007: 242). Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozoflar, insanın iyilik yapma kapasitesini, erdemli yaşamı ve başkalarına karşı sorumlulukları tartışmışlardır. Bu dönemlerde "prososyal davranış" ya da "prososyallik" kavramları kullanılmasa da benzer davranışlarla ilişkili olarak erdem anlamına gelen *areté* ya da insan sevgisi, yardımseverlik gibi anlamlara gelen *philanthropia* kavramı kullanılmaktaydı (Miller, 2006: 51 ; Cevizci, 2013: 50-73).

Pozitif bilimlerin doğduğu dönemde söz konusu olguya dikkat çeken ilk isim, sosyolojinin kurucusu Auguste Comte olmuştur (Karadağ ve Mutafçılar, 2009: 43). Comte, prososyal davranış ya da prososyallik kavramlarını doğrudan kullanmamış olsa da özgecilik (altruism) üzerinde durmuştur. Özgeciliği "başkası için yaşama eğilimi veya arzusu" olarak tanımlamış, toplumsal düzenin temeli olarak görmüştür (Comte, 1875: 1-4). Böylece prososyallik kavramının temelleri 19.yüzyılda atılmıştır. Sosyoloji disiplini içerisinde neşet eden kavram, zamanla diğer alanlarda da ilgi çeken bir araştırma konusu haline gelmiştir.

20. yüzyılda yardım etme davranışı, psikanalitik yaklaşımlarda daha çok süperego kavramıyla ilişkilendirilmekteydi. Skinner gibi davranışçılara göre ise davranışlar ödül ve ceza sistemleri çerçevesinde ele alınmaktaydı. Sosyal öğrenme kuramının bakış açısı davranışçılıktan oldukça farklıydı; prososyal davranışların sosyal ortamda etkileşim, gözlem ve taklit aracılığıyla gerçekleşen bir süreç olduğu öne sürülmekteydi (Bower, 2012: 4). Özellikle 1960'lardan sonra prososyal davranış (prosocial behavior) terimi psikoloji literatüründe yer almaya başladı. John Darley ve Bibb Latané adlı iki sosyal psikoloğun 1968 tarihinde gerçekleştirdiği çalışmaları, yardım davranışını deneysel ortamda inceleyen önemli çalışmalardandır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2023: 40). "Seyirci etkisi" adlı bu deneysel çalışmanın ardından prososyal davranışı inceleyen araştırmaların sayısı hızla artış göstermiştir. Bu artışta Kitty Genovese olayının rolü oldukça büyüktür. Daha önce de değinildiği gibi, 1964 yılında New York'ta Kitty Genovese adında bir kadın gece evine dönerken saldırıya uğramış, kadının yardım çağrılarına rağmen çevredeki evlerde yaşayan en az 38 tanık hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Hatta polise dahi haber veren olmamıştır (Freedman vd., 1998: 295; Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2023: 241).

Her ne kadar prososyal davranışlar, saldırganlık gibi antisosyal davranışlar kadar sık incelenmemiş olsa da (Bierhoff, 2002: 4) Kitty Genovese olayı ve benzer vakalar sosyal psikologların dikkatini çekmiş, onları yardım etme davranışı hakkında daha detaylı araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. Araştırmacıların bu ilgisi, yalnızca prososyalliğin nedenlerini değil, aynı zamanda prososyal davranışların hangi biçimlerde tezahür ettiğine yönelik sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde prososyal davranışın farklı türlerini incelemek de araştırmaların odak noktası haline gelmiştir.

2.1.3. Prososyallik ve Prososyal Davranış Türleri

Prososyal davranışların yardım etme, empati, bağış yapma, paylaşma, affetme gibi davranışları kapsadığından önceki bölümlerde bahsedilmişti. Başkalarını rahatlatmak, hayır işlerinde gönüllü olmak ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek de prososyal davranışlardan bazılarıdır (Carlo vd., 2011: 116). Bu tür davranışlar aynı amaca hizmet ediyor olsa bile farklı niyetlerle, farklı koşullarda ve çok çeşitli sosyal bağlamlar içerisinde ortaya çıkabilir. Bu doğrultuda, ilgili araştırmalarda prososyal davranışlar belirli kategorilerde sınıflandırılmıştır.

Carlo ve Randall (2002: 32), birçok kuram ve araştırmayı inceleyerek prososyal davranışları alt gruplara ayırmışlardır. Bunlar: özgeci (altruistic), itaatkâr (compliant), duygusal (emotional), kamusal (public), acil (dire) ve anonim (anonymous) prososyal davranışlardır. *Özgeci (altruistic) prososyal davranış*, kişinin tamamen başkalarının iyiliğini gözeterek gerçekleştirdiği gönüllü yardım davranışlarını ifade eder. Bu tür davranışlar, kişinin kendi çıkarlarını gözetmeksizin başkalarına yardım etmesini içerir. Araştırmalara göre, bu tür prososyalliğin temelinde empati ve içselleştirilmiş ahlaki

prensipler yatmaktadır. *İtaatkâr (compliant) prososyal davranış*, bireyin herhangi bir yardım talebine yanıt olarak gerçekleştirdiği davranışlardır. Bu tür yardım, anlık değil, genellikle başkalarının isteği doğrultusunda gerçekleşir. *Duygusal (emotional) prososyal davranış* ise duygusal yoğunluğun yüksek olduğu durumlarda başkalarına yardım etmeyi ifade etmektedir. Empati ve başkasının bakış açısından durumu değerlendirme becerileri ile yakından ilişkilidir. *Kamusal (public) prososyal davranış*, bireyin başkalarına yardım ederken bir izleyici kitlesinin önünde olması durumunu ifade eder. Bu tür yardım etme davranışlarında başkalarının onayını alma ve saygınlık kazanma gibi motivasyonlar söz konusudur. *Acil (dire) prososyal davranış*, kriz anlarında ve acil durumlarda gerçekleştirilen yardım davranışlarını kapsar. Son olarak *anonim (anonymous) prososyal davranış*, kime yardım ettiği bilinmeden yapılan yardım davranışı olarak tanımlanmıştır (Carlo ve Randall, 2002: 32-34). Böylelikle prososyal davranışlar toplam altı grupta kategorize edilmiştir.

Prososyal davranış türlerine yönelik bir diğer çalışma, Boxer ve arkadaşları (2004) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar prososyal davranışları üç sınıfta incelemişlerdir. Bunlar: kişisel çıkar beklentisi olmayan *özgeci (altruistic)*; araçsal, hedefe yönelik ve kendi isteklerine hizmet eden *proaktif (proactive)*; başka bir birey tarafından tetiklenen bir duruma yanıt olarak gerçekleştirilen, olumlu bir duygusal tepki içeren, tepkisel, yani *reaktif (reactive)* prososyal davranışlardır (Boxer vd., 2004: 93-94). Özgeci prososyal davranışlara gönüllü olarak ve talep edilmeden yapılan her türlü yardım örnektir. Proaktif prososyal davranışlar bireyin istediği şeyi elde etmek için yardım etmesidir, burada bireyi motive eden kendi çıkarlarıdır. Reaktif prososyal davranışlara örnek olarak ise "Birisi beni iyi bir ruh haline soktuğunda, benden yardım isterse genellikle ona yardım ederim." cümlesi verilebilir (Boxer vd., 2004: 94).

Prososyal davranış üzerine yapılan sınıflandırma çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin kimi zaman karşılık beklemeden, kimi zaman bir başkasının talebi üzerine, kimi zaman da kişisel bir çıkar elde etmek için yardım etme davranışlarında bulundukları anlaşılmaktadır. Bundan hareketle; yardım etme, bağış yapma, paylaşma, iş birliği yapma gibi davranışların ardında farklı motivasyonların yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bireylerin prososyalliği de çeşitli faktörlerle şekillenmektedir. Bu bağlamda bireyin prososyal davranışlara olan eğilimini, yani prososyalliğini belirleyen birden fazla etken olduğu anlaşılmıştır.

2.1.4. Prososyalliği Etkileyen Faktörler

Yapılan tanımlamalar ve sınıflandırma çalışmaları, prososyalliğin tek bir nedene indirgenemeyecek kadar kapsamlı ve çok boyutlu bir kavram olduğuna işaret etmektedir. İnsanların neden yardım ettiğini, niçin bir başkasının çıkarını gözettiğini, hangi motivasyonlarla fedakâr davranışlar sergilediğini anlayabilmek için, prososyalliği etkileyen çeşitli faktörleri ele almak

gerekmektedir. Bu bağlamda yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri gibi bireysel faktörlerin yanı sıra aile, kültür, sosyal normlar, dini inançlar gibi çevresel faktörlerin etkisinden söz etmek önemli bir gerekliliktir.

Yaş

Prososyal davranışlara olan eğilimin hangi yaşlarda başladığı ve hangi yaşlarda daha fazla görüldüğü pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bebeklerin doğumdan sonraki ilk birkaç günde yetişkinlerin yüz ifadelerine tepki verdikleri bilinmektedir (Santrock, 2019: 159). Bunun temel sebebi bebeklikten itibaren var olan taklit becerileri olsa da bu becerinin empatiye temel oluşturduğu, yani ilkel bir empati şekli olduğu düşünülebilir. 6-12 aylıkken sosyal yargı becerileri başlar (Hamlin vd., 2007: 559). 12.aydan sonra ise bebeklerin basit yardım davranışlarını gösterdiği görülmüştür. 18 aylık bebekler, çeşitli durumlarda diğerlerine işbirlikçi yardım davranışlarında bulunurlar (Warneken ve Tomasello, 2006: 1301).

Bebeklikte görülen prososyallik eğilimi doğuştan mıdır? Yale Üniversitesi'nin bebek laboratuvarında gerçekleştirilen bir deneyden elde edilen sonuçlar, prososyal davranışların gelişimsel temellerine ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Kiley Hamlin, Karen Wynn ve Paul Bloom tarafından gerçekleştirilen çalışmada henüz konuşma becerisi gelişmemiş bebeklere, yardım eden ve engelleyen figürlerin yer aldığı kısa sahneler izletildi. Denekler, 5-6 aylık ve 9-10 aylık bebeklerden oluşmaktaydı. Bebeklerin çoğu yardımcı olan karakteri seçti. Yani, bebekler hem yardımcı olanlara yöneliyor hem de engelleyicilerden kaçınmaya eğilim gösteriyordu (Hamlin vd., 2007: 557-559). Bebeklerin bu sosyal değerlendirmeleri, başkalarının hedeflerini kolaylaştırmak için iş birliği yapanlara karşı bir yönelim ve başkalarının hedeflerini engelleyenlere karşı bir hoşnutsuzluk olarak anlaşılmaktadır (Hamlin vd., 2007: 558). Bu deneyle bebeklerin prososyal davranışlara eğilimli olduğu, antisosyal davranışlardan ise kaçındığı anlaşılmıştır.

Erken çocukluk dönemine gelindiğinde çocuklar, başkalarına ilgi gösterebilir ve teselli edici davranışlar sergileyebilirler. Ancak bu tutumlar genellikle bireysel ilişkiler çerçevesinde gelişmekte, zamanla empati gelişimiyle derinleşmektedir. William Damon'a (1988) göre küçük çocukların paylaşma davranışları daha çok dışsal ödül beklentilerine dayanırken, dört yaş civarında empati farkındalığı gelişmektedir. İlkokul çağında ise çocukların adalet ve eşitlik kavramlarını anlamaya başlamasıyla birlikte prososyal davranışlar daha bilinçli ve istikrarlı hale gelmektedir (Santrock, 2019: 323). Tüm bunlar göstermektedir ki prososyallik, çocukluğun erken yıllarında temellenen, bilişsel ve duygusal olgunlaşmayla birlikte gelişen çok boyutlu bir ahlaki yönelimdir.

Çocukluk döneminde prososyal davranışın temelinde daha çok ödül-ceza gibi dışsal motivasyonlar etkiliyken yetişkinliğe giden yolda durum değişmektedir. Ergenlik döneminde

benmerkezci motivasyonların yerini özgecilik almakta, yardım etme davranışları adalet konusundaki ahlaki inanç nedeniyle sergilenmektedir (Dovidio vd., 2006: 185-186). Niyeti ve motivasyonu değişmeye başlayan prososyal davranışlarda, yetişkinlik dönemine geçildikçe artış görülmektedir. Erikson'un yedinci ve sekizinci evrelerine karşılık gelen yetişkinlik ve yaşlılık dönemleri, üretkenlikle ve içsel bütünlükle ilişkilendirilir. Bireylerin yaşamlarına anlam katma arayışının ön plana çıktığı bu yaşlarda bireyler, gelecek kuşaklara katkıda bulunma, başkalarının yaşamını iyileştirme ve topluma fayda sağlama isteğiyle hareket ederler. Başkalarına destek olarak varlıklarının değerini hissetmek, bu evrelerin temel psikososyal ihtiyaçlarından biridir. (Erikson, 2022: 97-112). Bireylerin yaş ilerledikçe daha prososyal davranmalarının ardında gelişimsel sürecin yanı sıra sosyal kimliklerine dair faktörler de yer almaktadır. Bu bağlamda cinsiyet, üzerinde durulması gereken önemli bir değişkendir.

Cinsiyet

Prososyal davranışlarda cinsiyet farklılıklarına ilişkin farklı bulgular mevcuttur. Araştırmaların bir kısmı, prososyalliğin cinsiyete göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Öyle ki bebeklerde bile empati ve prososyal davranışta cinsiyete göre farklılıklar gözlemlenmiştir. Kız çocuklarının daha empatik, erkek çocuklarının ise daha kayıtsız olduğu bulunmuştur (Bierhoff, 2002: 38). Bazı çalışmalar kadınların anlık yardım etme ve bakım verme gibi konularda daha istekli olduğunu, erkeklerin ise tehlike arz eden durumlarda yardım etmeye daha meyilli olduğunu öne sürmektedir (Santrock, 2019: 327-328). Buna karşın bazı çalışmalar kadın ve erkeklerin prososyal davranışlarının benzer düzeyde olduğunu bulgulayarak cinsiyetin ayırt edici bir etmen olmadığını ortaya koymuştur (Eagly, 2009; Ayten, 2009a).

Araştırmalar, anket yöntemi kullanılan çalışmaların genellikle kızların erkeklerden daha prososyal olduğunu tespit ettiğini, gözlem ölçümleri kullanan çalışmaların ise prososyal davranış sıklığında cinsiyet farkı bulmadığını, varsa bile çok az olduğunu ortaya koymuştur (Eisenberg vd., 2006). Bu araştırmaların, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yerleşik kabullerin etkisinde kalarak, kadınların erkeklere kıyasla daha yardımsever olduğuna dair bir ön kabulü yansıtma ihtimali olası görünmektedir. Cinsiyetlere atfedilen roller çoğu zaman genelleyici niteliktedir ve bireylerin toplumsal davranışlarını açıklamada tek başına yeterli değildir. Bununla birlikte, prososyal davranışları şekillendiren kişilik özellikleri gibi bireysel farklılıklar da önemli belirleyiciler arasında yer almaktadır.

Kişilik Özellikleri

Bireylerin kişilik özellikleri, yardım etme motivasyonu ve sosyal etkileşim biçimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Keleş (2018: 152), araştırmasında saygılı ve hoşgörülü kişilik özelliklerine sahip bireylerin, diğer kişilik özelliklerine sahip olanlara kıyasla sorumluluk tutum puanlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aynı araştırmada, saygılı ve hoşgörülü kişilik özelliklerine sahip bireylerin, diğer gruplara göre daha yüksek özgecilik puanlarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca

sivil toplum kuruluşlarında görev alan bireylerin sosyal sorumluluk bilinci ve özgecilik düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır (Keleş, 2018: 144). Bu bulgular, prososyal davranışlara yönelimde kişilik özelliklerinin önemini göstermektedir.

Bir başka çalışma, gönüllülük faaliyetlerine katılan bireylerin toplumsal olaylara karşı yüksek duyarlılık sergilediklerini ve prososyal motivasyon düzeylerinin önemli ölçüde yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Tortumlu ve Uzunbacak, 2021: 110). Bu da gönüllülüğün temelinde sosyal sorunlara karşı farkındalığın, sosyal sorumluluk bilincinin, topluma katkı sağlama isteğinin yattığını göstermektedir. Bireylerin topluma faydalı hissetmelerini sağlayacak anlamlı bir amaç edinmesinde gönüllülüğün rolü büyüktür. Bireyler, gönüllü faaliyetler aracılığıyla içsel bir tatmin yaşayabilirler. Nitekim yaşam doyumu düzeyi yüksek bireylerin, toplumsal yarar gözeten fedakâr davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Ümmet, 2012: 187).

Bireyin prososyal davranış eğilimine etki eden yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri gibi bireysel faktörlerin ardından prososyalliği etkileyen birtakım dışsal etkenlerden de söz etmek gerekmektedir. Çünkü bireyin doğuştan prososyal eğilimlerle dünyaya geldiğini savunan görüşlerin yanı sıra prososyal davranışların öğrenme yoluyla sonradan edinildiğini öne süren yaklaşımların da mevcut olduğu unutulmamalıdır. Bu yaklaşımlar; aile, kültür, sosyal normlar, dini inançlar gibi sonradan öğrenilen unsurların prososyalliğe etki edebileceğini düşündürmekte, böylelikle çevresel faktörlerin önemi öne çıkmaktadır.

Çevre

Bireyin olumlu sosyal davranışlara olan eğilimi doğuştan mı gelir, yoksa öğrenme yoluyla mı gerçekleşir? Bu tür davranışlarımızda çevrenin etkisi var mıdır? Sosyal öğrenme kuramı davranışların, bir başka bireyin davranışının taklit edilmesi sonucu kazanıldığını öne sürer. Teorinin temel kavramlarından biri olan model alma (ya da modelleme); bireyin gözlem yoluyla öğrenmesi, tanımlaması ve taklit etmesini ifade etmektedir. Model alma aracılığıyla sosyal normlara uygun olan davranış kalıpları kolaylaştırılmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre prososyal davranışlar da model alarak öğrenilmektedir. Model almanın etkileri çocuklar için olduğu gibi yetişkinler için de geçerlidir (Bierhoff, 2002: 74). Aile ve sosyal çevre, prososyallik üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Sosyal öğrenmenin etkisi yalnızca sosyal çevre ile sınırlı değildir. Günümüzde televizyon, sinema, sosyal medya gibi araçların da davranışların öğrenilmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Televizyon programlarının prososyal davranışlara etkisi üzerine yapılan bir araştırma, televizyonun hem olumlu hem de olumsuz sosyal davranışları öğretebileceğini ortaya koymuştur (Santrock, 2019: 269). Başka bir deyişle televizyon gibi araçların hem yardımlaşma gibi prososyal davranışları hem de

saldırganlık gibi antisosyal davranışları öğreterek çocukların davranışlarını şekillendirebileceği ortaya koyulmuştur.

Sosyal Normlar

Sosyal psikologlar, prososyal davranışların şekillenmesinde sosyal normların da etkili olduğunu ifade etmektedir. Bireyin toplumsal normları içselleştirmesi, yardım etme ya da etmeme tercihini belirlemede etkilidir. Bu normlara uygun davranılması, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve akranların model alınmasıyla gerçekleşir. Prososyal davranışlar karşılıklılık, sorumluluk ve sosyal adalet normlarıyla yakından ilişkilidir. Karşılıklılık, iyiliğe iyilikle kötülüğe ise kötülükle karşılık verme eğilimini ifade etmektedir. Bu ilke ile toplumda güven ve adalet tesis edilmektedir. Sorumluluk sosyal normu, bireyin yardıma muhtaç kişilere yardım etmesini toplumsal bir görev olarak algılamasını ve bu yükümlülüğün etik bir ilke haline gelmesini ifade eder. Sosyal adalet ise kaynakların adil dağıtılmasını, yardımı hak eden bireylere yardım edilmesini, yardım edilecek bireylerin iyi niyetli ve zor durumda olması gerekliliğini vurgulayan etik bir ilkedir (Ayten, 2009a: 44-45). Bu üç sosyal norm, başkalarına yardım etme, paylaşma, iş birliği yapma gibi prososyal davranışların ortaya çıkmasını ve sürdürülmesini sağlayan temel toplumsal kurallardır.

Kültür

Prososyalliğe etki eden toplumsal değerler ve sosyal normlar, kültüre göre şekillenmektedir. Dolayısıyla kültür de prososyalliğe etki eden faktörlerden biridir. Toplumların bireyci ya da toplumcu (kolektivist) bir kültüre sahip olmaları, toplumsal farklılıkların önemli bir boyutudur. İspanyol, Yunan ve Uzak Doğu gibi kültürlerde bireyin grupla bağlantısı sıkça vurgulanan bir olgu iken İngilizler, Almanlar, Amerikalılar, bireyin bağımsızlığının daha önemli olduğunu öne süren bireyselci bir kültürü tercih etme eğilimindedir (Bierhoff, 2002: 44). Ülkemizde de daha çok toplumcu bir kültürün etkileri gözlemlenmektedir.

Yapılan araştırmalar, toplumcu kültürlerde yetişen bireylerin, bireyci kültürdeki bireylere kıyasla daha yüksek düzeyde prososyal eğilimler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kolektivist toplumlarda bireyci toplumlara oranla yardımlaşma, dayanışma ve diğerkâmlık gibi değerlerin daha fazla vurgulanması, prososyal davranışlara olan eğilimin artmasının sebebi olarak görülmektedir (Ayten, 2009a: 46).

Din

Bireyin prososyal davranışlara eğiliminde etkili olan bir diğer önemli unsur dindir. Dinler, inananların uyması gereken soyut ilkeler ortaya koyarlar. Pek çok dinin ortak ahlaki prensipleri mevcuttur. Zor durumda olanlara yardım etmek, paylaşmak, affetmek bu ilkelerdendir. İslam dini, zekât

ve sadaka gibi uygulamalarla infak etmeyi ve başkalarına yardım etmeyi önemli bir sorumluluk olarak vurgulamaktadır (Bakara 2/83; Âl-i İmrân 3/92; Tevbe 9/99). Âl-i İmrân Sûresi'nde yer alan "Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever." ayeti, samimi bir Müslüman olabilmek için sahip olduklarını paylaşma, diğer insanları affetme gibi davranışları alışkanlık haline getirmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde iyilik yapmaya, yardım etmeye, affetmeye teşvik eden öğütler Hıristiyanlıkta da mevcuttur. (Matta 5: 38-42; Markos 11:25-26; Luka 6:27-36). Luka'nın 6.bölümünde yer alan "Sizden bir şey dileyen herkese verin, malınızı alandan onu geri istemeyin." ifadesi, paylaşmaya ve özgeciliğe verilen değeri yansıtmaktadır. Tevrat'ta da yardım etmeye teşvik eden, iyiliğe yönlendiren emirler mevcuttur (Tesniye, 15:12-14; Çıkış 20:12-17).

Din, bireyin değer dünyasını şekillendirmede ve toplumsal ilişki biçimlerini belirlemede önemli bir unsurdur. Diğerkâmlık, paylaşma ve affetme gibi erdemler; dini öğretilerin insanlara tavsiye ettiği ortak değerlerle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, bireyin dinle kurduğu ilişkiyi daha iyi analiz edebilmek ve araştırmanın temel değişkenlerden biri olan dindarlığı derinlemesine inceleyebilmek amacıyla din ve dindarlık kavramlarına yakından bakılacaktır.

2.2. Din ve Dindarlık

İnsanlık var olduğundan beri birey ve toplum hayatında önemli izler bırakan din, insanoğlunun varoluşsal arayışlarının merkezinde yer alan bir olgu olarak anlam ve değerlerin şekillenmesinde etkin bir faktör olmuştur. Dinin bireysel ve toplumsal yansımalarının yanı sıra tanımlanması, kapsamı ve ölçülmesi de araştırmacıların ele aldığı temel konulardır. Bu bölümde öncelikle din ve dindarlık kavramlarına dair tanımlara yer verilecek, ardından dindarlığın boyutları incelenecek, son olarak dindarlığın ölçümüne dair yaklaşımlara yer verilecektir.

2.2.1. Din ve Dindarlığın Tanımı

İlahiyatçılar, filozoflar ve sosyal bilimciler, kendi bakış açılarına göre dini tanımlamış olsalar da üzerinde görüş birliği sağlanmış belli bir din tanımı bulunmamaktadır. Tam bir tanımın yapılamamasında dinin çok yönlü ve kompleks yapısının rolü büyüktür (Hökelekli, 2008: 69). Bununla birlikte dünyada çok sayıda dinin varlığı, her birinin karmaşık tarihsel süreçleri ve kültürel bağlamları da din kavramının tanımlanmasını güçleştirmektedir (Z. Cirhinlioğlu vd., 2013: 5).

Din kavramının, çeşitli sosyal bilimlerin araştırma alanına girmesi nedeniyle, farklı perspektiflerden yüzlerce farklı biçimde tanımı mevcuttur. Din tanımlarında ortaya çıkan çeşitliliğin

sebebi, farklı bakış açılarıdır. Tanımlardan bazıları dini toplumsal açıdan, bazıları bireysel açıdan, bazıları özsel unsurlarını merkeze alarak, bazıları da işlevi ve sonuçları açısından ele almaktadır (Karaca, 2011: 75). Bu çokluk, literatürde yer alan farklı din tanımlarının yanlış olacağını düşündürmemelidir. Aynı şekilde, tanımların hepsini doğru kabul etmek de mümkün değildir (Karaca, 2011: 73). Bununla birlikte, yapılan tanımların, din olgusunun farklı veçhelerini yansıtabileceği düşüncesi gözden kaçmamalıdır.

Hökelekli (2008: 69-70), dine dair en kapsamlı tanımlardan birinin antropolog Clifford Geertz tarafından yapıldığını öne sürmektedir. Geertz'in tanımı şu şekildedir: "Din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhî eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemidir. Dile getirdiği kavramlara öyle bir gerçeklik özelliği sağlar ki, bunun etkisiyle yaşanan motivasyonlar ve ruhî eğilimler ancak gerçeğe dayanmakta gözükürler." Psikoloji, sosyoloji veya benzeri bir alanda gerçekleştirilen bir araştırmanın ele alıp inceleyebileceği din, tanımda da yer aldığı gibi, sembolik sistemlerden ibaret olan, insanların ve toplumların dinidir. Nitekim din, insanın hem psikolojik yönü hem de sosyal ve kültürel yönü ile bir bütün oluşturan bir olgudur (Hökelekli, 2008: 70-71).

Din, varoluşa ilişkin kavramları ele alan, insana güçlü bir motivasyon sunan, inananları derin ruhsal eğilimlere sevk eden, etkili bir semboller sistemi olmasının yanı sıra doğaüstü ve kutsal unsurlar taşıyan, çeşitli ritüellere, uygulamalara, kurumlara sahip olan, bununla birlikte değerleri ve ahlaki ögeleri bulunan inançlar bütünüdür (Karaca, 2011: 73). Bu noktada, kültürün de çeşitli değerleri ve ahlaki ilkeleri vurgulaması, kültür ve din arasındaki farkın ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Dinin kültürel unsurlardan farkı ve en temel özelliklerinden biri, inanılan varlığın tabiatüstü niteliklere sahip olmasıdır. Tabiatüstü ifadesi, kendi bağımsız hakikati ile var olan bir "Yüce Varlık" anlamı taşımaktadır. İnanan insan, bu tabiatüstü varlığa bağlılık hissetmektedir. Bu ilişkide Tanrı'nın psikolojik bir gerçeklik olarak var olması, onu inanan bireyin iç dünyasında baskın bir güç haline getirmektedir. Böylece Tanrı inancı, inanan insanın duygu, düşünce ve davranışlarında tezahür etmektedir (Karaca, 2011: 75). Vergote (1987: 11-15)'ya göre kültürel bağlamda yer aldığı şekliyle din, anlam taşıyan sembollerden oluşan bir sistem, toplumsal ilişkileri düzenleyen kurumsallaşmış bir yapı ve bireyin iç dünyasında yaşadığı kişisel bir tecrübedir.

Dinin bireysel bir tecrübe oluşu göz önünde bulundurulduğunda, bireyin psikolojisi ve yaşantısı üzerinde derin etkileri olduğu aşikârdır. Karaca (2011: 75), farklı din tanımlarının ortak noktaları bir araya getirildiğinde dinin, inanılan varlık ile inanan varlık arasında, yani Tanrı ile insan arasında kurulan ruhsal ve manevi bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Birey, kendisi dışındaki bir güce inanmak suretiyle duygusal ihtiyaçlarını karşılayarak hayatında bir istikrar elde eder (Karaca, 2011: 73). Nitekim insanın yaşamında duygusal ihtiyaçları önemli bir yere sahiptir. Erich Fromm'a göre, insan, bir şeye temayül

eden ve bağlanma ihtiyacında olan bir varlıktır. İnsanın bu yönelimi, onda var olan en büyük enerji kaynadığıdır. İnsan, yönelmek ve bağlanmak amacıyla dine ihtiyaç duymaktadır. Bu eğilim onu hayvanlara, ağaçlara, putlara, Tanrı'ya, belli insanlara, atalarına, ulusuna, partisine, paraya ya da başarıya tapmaya sevk edebilen güçlü bir saiktir (Fromm, 1990: 34-35). Yani kendinden başka bir güce bağlanmayı ifade eden, din olarak adlandırılan bu olguda, inanan bireyin inandığı şeyin, aşkın veya içkin herhangi bir nesne olması mümkün görünmektedir.

Dini, bir tutum olarak açıklayan tanımlar da mevcuttur. Buna göre din, bireyin samimi olarak inandığı nesneye karşı tutumunu ifade etmektedir. Din psikolojisinin kurucularından William James'e göre dini yaşam, soyut bir düzenin varlığına olan inancı ifade etmektedir ve inanan bireyin de kendini ona uyumlu hale getirmesi gerekir. İşte bu inanç ve uyum ruhun dini tutumunu göstermektedir (Karaca, 2011: 74). Dini tutumun bireydeki tezahürü olarak dindarlık, dini inancın yaşantıya yönelik olan yönünü anlamak açısından dikkate değer bir boyuttur.

Dindar olmak ne demektir? Geleneksel olarak dindarlık, "Bir kişinin belirli bir dinin yaygın öğretilerini ya da o din mensuplarının çoğunluğunun doğrudan ya da dolaylı olarak onayladığı davranışları gönülden özümsemesi ve yerine getirmesi." olarak tanımlanmaktadır (Z. Cirhinlioğlu vd., 2013: 8). O halde dindarlık aslında bir ideolojiye bağlılığı mı gösterir? Dindar bir insanın bir ideolojiye bağlı olduğunu ifade etmek, eksik bir bakış açısıdır. Çünkü dindar insanın inandığı Tanrı ya da Tanrısal varlık, insanda belirli bir anlayış, imge ya da kavramsal çerçevede yeri olan, dinamik ve etkin bir varlıktır. Oysa ideolojilere dua etmek ya da ibadette bulunmak mümkün değildir. Dindar insanın inanması, bir ideolojiye inanmanın ötesinde, hakiki olduğunu tasdik ettiği bir varlıkla ilişki kurması şeklindedir (Vergote, 1987: 25). Bu açıdan dindarlığın, bir ideolojinin taraftarı olmaktan daha farklı unsurlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Karaca (2011: 77-78), dindarlığın üç temel unsurdan oluştuğunu öne sürmektedir. Bunlardan ilki, "tabiatüstü özelliklere sahip akıl gücünün ötesinde bir varlık algısı"dır. Bir diğeri "bu varlığı kabul eden ve tasdik eden insan"dır. Üçüncüsü ise kabul ve tasdik aşamasından sonra inanılan varlığın buyurduğu istek ve tavsiyeler neticesinde bireyin yaşamını şekillendirmesiyle meydana gelen "dini hayat"tır. Bu yönüyle dindarlık, dinin objektif boyutu ile inanan insanın subjektif özelliklerinin harmanlanmasıyla meydana gelmiştir denilebilir. Nitekim dindarlık, Tanrı'ya ya da kutsal bir varlığa bağlı olma bilincine işaret etmektedir. Bireyler, bu bağlılık ile dinin emrettiği ahlaki davranışları sergiler, ibadetleri yerine getirir, inançlarını kişiliklerine aksettirirler (Z. Cirhinlioğlu vd., 2013: 8). Bu çerçevede dindarlık; yalnızca inançla sınırlanmayan, tutum, davranış ve tecrübe düzeylerinde tezahür eden çok boyutlu bir kavramdır.

2.2.2. Dindarlığın Boyutları

Din psikolojisi literatüründe en çok başvurulan dindarlık modellerinden biri, Glock ve Stark'ın (1965) geliştirdiği beş boyutlu dindarlık modelidir. Söz konusu model, dini hayatın temel yapıtaşları olan ve bütün dinlerde var olduğu kabul edilen inanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki olmak üzere beş boyuta dayanmaktadır. İnanç boyutu, dinin koyduğu inanç ilkelerini ikrar etmeyi ifade etmektedir. Dinin gerekliliği olan ayin, dua ve diğer pratikler, ibadet boyutu kapsamındadır. Müslüman bir bireyin namaz kılması, Hıristiyan bir bireyin kilisede ayine katılması dindarlığın ibadet boyutunu göstermektedir. Tecrübe boyutu, bireyin yüce varlık ile doğrudan deneyimlediği dini duyguları içermektedir. Huzur, huşu, korku, sevgi ve benzeri bu duygular, tamamen kişisel deneyime dayanmaktadır. Bilgi boyutu, dine mensup olan bireyin, o dinin kutsal metinlerini, inanç esaslarını ve dini ibadetler hakkındaki bilgileri bilmesini gösterir. Etki boyutu ise diğer boyutların bireyde bıraktığı tesirlerden ibarettir. İnanç, tecrübe, ibadet ve bilgi boyutlarının günlük hayata yansımalarını kapsamaktadır (Köse ve Ayten, 2020: 112-114).

Dindarlık konusunda ilgi çeken ayrımlardan bir diğeri, Gordon Allport tarafından yapılan içsel ve dışsal dindarlık ayrımıdır. İç güdümlü (intrinsic) dindarlık ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık olarak da bilinmektedir. Bu ayrım, dindarlığın hangi motivasyonla yaşandığı sorusu etrafında şekillenmiştir. Allport ve Ross (1967), içsel dindarlığın, bireyin dini inançlarına gerçek duygularla temelden adanmış olması anlamına geldiğini öne sürmüştür. İçsel dindarlıkta din, bir araç olmanın ötesinde başlı başına bir amaç olma özelliği taşır. İçsel dindarlar dini inançlarına tamamen bağlılık gösterirler ve hayatlarının her alanında dinin etkisi görülebilir. Onlara göre din, yaşamı anlamlı kılan bir değerler bütünüdür ve kişinin günlük hayatı inandığı dine göre şekillenir. İç güdümlü dindarlıkta ödül-ceza gibi dışsal pekiştireçler önemsizdir. Dindarlık, ödülleri ve sonuçları dikkate almaksızın yaşam amacını gerçekleştirmek üzere yaşanır. Dışsal dindarlık ise bireyin sosyal statü elde etmek, güvenlik sağlamak, sosyal hayatta yer edinmek ve kendini mazur göstermek gibi amaçlarla dini araç olarak kullanması anlamına gelmektedir. Dış güdümlü dindarlık kendini doğrulamak, sosyal onay almak, bir gruba dahil olmak gibi dışsal değerlerle şekillenir ve duruma göre değişiklik gösterebilir (Z. Cirhinlioğlu vd., 2013: 12-13).

Araştırmacılar tarafından dindarlığın karmaşık doğasını anlamaya yönelik yapılan bu çalışmalarla, dindarlığın çok boyutlu bir olgu olduğu doğrulanmıştır. Dindarlık boyutları, dini hayatın sadece inançtan ibaret olmadığını; ibadet, bilgi, tecrübe ve davranış gibi çok çeşitli düzeylerde kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Teorisyenlerin dindarlık olgusunu anlamaya yönelik bu çabalarının ardında dindarlığı gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir hâle getirme gayesi de öne çıkmaktadır. Dindarlık, soyut ve çok katmanlı bir nitelik taşıdığından, analiz edilmesi için ölçülebilir verilere ihtiyaç

duyulmaktadır. Dindarlığın boyutlarına dair yapılmış olan çalışmalar, anket ve ölçek geliştirme gibi uygulamalarda ölçülebilirliği sağlayan veriler sunması bakımından önem taşımaktadır.

2.2.3. Dindarlığın Ölçümü

Dindarlık gibi soyut, çok boyutlu ve kişisel deneyimlere dayanan bir olgunun ölçülmesi, çeşitli problemleri beraberinde getirmektedir. Buna rağmen araştırmacılar, dindarlığın ölçülebilir göstergeleri üzerine çalışmaktan geri durmamışlardır. Bunu yaparken farklı yöntem ve teknikler kullanmış, böylece bireylerin dindarlık düzeylerini matematiksel olarak değerlendirebilmek için dindarlık ölçekleri ortaya koymuşlardır.

Dindarlığın ölçümüne ilişkin ilk çalışmalarda dindarlık tek boyutlu bir olgu olarak ele alınmıştır. Sonraki araştırmalarda ise dindarlık tüm hayatı kuşatan, insan ile yaratıcı arasındaki ya da insan ile diğer insanlar arasındaki iletişimi kapsayan, insanın sosyal ve doğal çevre ile ilişkisini de içeren çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmıştır (Köse ve Ayten, 2020: 122).

Batı'da dindarlığı ölçme girişimleri 20.yüzyılın sonlarında başlamış, 1960'lardan itibaren ise artış göstermiştir. Bu konuda en önemli kaynaklardan biri Hill ve Hood (1999)'un "Dindarlık Ölçekleri" adlı kitabıdır. Kitapta yer alan "Dini Tutum Envanteri (Broen, 1957), Dini Bağlılığın Boyutları (Glock ve Stark, 1966), Dini Yönelim Ölçeği (Allport ve Ross, 1967), Dindarlık Ölçeği (Rohrbaugh ve Jessor, 1975), Dini Olgunluk Ölçeği (Dudley ve Cruise, 1990), Dindarlık Ölçeği (Seligman ve Sethi, 1993)", dindarlığı ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklerden bazılarıdır (Köse ve Ayten, 2020: 123).

2.3. Yaşam Doyumu

Literatürde yaşam memnuniyeti ya da hayat memnuniyeti olarak da ifade edilen yaşam doyumu (life satisfaction), öznel iyi oluşun bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Bireyin yaşamını genel olarak nasıl algıladığı ve yaşamından ne düzeyde memnun olduğu konusunda öznel bir yargıyı belirtmektedir. Kavram ilk kez 1961 yılında Amerikalı bir psikolog olan ve yetişkin gelişimi ve yaşlanma psikolojisi konularındaki çalışmalarıyla tanınan Bernice Neugarten tarafından ortaya atılmıştır (Yıldız, 2023: 4).

Yaşam doyumu, olumlu ruh sağlığının göstergelerinden biri olarak ele alınmaktadır. Olumlu ruh sağlığının temel özellikleri hakkında genel psikoloji alanında pek çok araştırmacının çalışmaları bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan biri olan Maria Jahoda, "ideal ruh sağlığı" kavramını ortaya koymuştur. Jahoda'ya göre ruh sağlığının temel özellikleri bireyin kendine değer vermesi, süreç içerisinde olgunlaşabilmesi, özerkliği, stresle başa çıkabilmesi, çevresiyle sağlıklı bir uyum içerisinde olması ve sağlam bir gerçeklik algısına sahip olmasıdır. Ruh sağlığının göstergelerinden olan mutluluk, iyi oluş ve yaşam memnuniyetine dair araştırmalar ise daha çok din psikolojisi ve pozitif psikoloji

alanlarında yapılmıştır. 1980'lerden sonra olumlu duygulara dair çalışmaların sayısı artmış, bunları dindarlıkla ilişkili olarak inceleyen araştırmalar gerçekleştirilmiştir. 1990'ların sonunda pozitif psikoloji yaklaşımının ortaya çıkmasıyla sözü edilen konulara ve dolayısıyla yaşam doyumu kavramına yönelim giderek artmıştır (Akt. Ayten, 2024: 124).

Psikolojide öznel iyi oluşun bir bileşeni olarak kabul edilen yaşam doyumu, olumlu duyguların varlığının yanı sıra hayatın anlamlı ve yaşamaya değer olduğu düşüncesine de bağlıdır. Yani insanın anlamlı ve mutlu bir hayat sürebilmesi, yaşamdan ne kadar doyum sağladığı ile yakından ilişkilidir. Bu bölümde yaşam doyumu kavramının tanımlarına yer verilecek, ilişkili unsurlar ile kavramın çerçevesi çizilecektir.

Yaşam doyumu kavramı, öznel iyi oluşun bilişsel bir bileşeni olarak tanımlanmaktadır ve kişinin kendi yaşamıyla ilgili bilişsel yargılarını içermektedir (Diener, 1984: 550). Öznel iyi oluş, bireyin kendi yaşamını değerlendirme biçimini ifade eden ve olumlu duygular (positive affect), olumsuz duygular (negative affect) ve yaşam doyumu (life satisfaction) olmak üzere üç ayrı bileşenden oluşan çok boyutlu bir yapıdır. Bu bileşenlerin duyuşsal boyutunu olumlu (positive affect) ve olumsuz duygular (negative affect) yansıtırken; bireyin yaşamına dair genel yargılarını içeren bilişsel boyutunu yaşam doyumu (life satisfaction) temsil etmektedir (Diener vd., 1985: 71). Yani yaşam doyumu, kişinin kendi yaşamına dair öznel değerlendirmelerini içeren bilişsel bir süreçtir ve kişinin yaşadığı olumlu ve olumsuz duygular ile hayatından ne kadar memnun olduğu gibi unsurları içermektedir.

Yaşam doyumu, bilişsel yani yargısal bir süreçtir. Bu süreçte birey, içinde bulunduğu hayat koşullarını belli kriterlerle karşılaştırmaktadır. Bireylerin ne kadar tatmin hissettiklerine dair bu muhasebeleri, içinde bulundukları durumu, kendilerine özgü oluşturdukları standartlar ile kıyaslamalarına dayanmaktadır (Diener vd., 1985: 71). Başka bir ifadeyle yaşam doyumu, bireyin hayat kalitesini kendisinin belirlemiş olduğu standartlara göre değerlendirmesini ifade etmektedir.

Neugarten (1961)'a göre yaşam doyumunu belirleyen beş ölçüt bulunmaktadır. Bunlar: (1) zevk, (2) anlam, (3) amaç, (4) özdeğer ve (5) iyimserliktir. Günlük yaşamından zevk alabilen, hayatın bir anlamı olduğuna inanan, ulaşmak istediği amaçları olan, geçmişin sorumluluğunu alabilen, olumlu bir kişilik algısına sahip olan ve eksik yönlerine rağmen kendisini değerli bulan, hayata karşı iyimser bir tutum sergileyen kişilerin yaşam doyumları daha yüksektir (Yıldız, 2023: 4).

Bireyin psikolojik iyi oluşunda önemli bir yere sahip olan yaşam doyumu, hayatın belirli bir kısmıyla sınırlı değildir. Aksine yaşamın bütününü kuşatan bir olgudur. Appleton ve Song (2008), bu çok yönlü olgunun altı farklı bileşeni bulunduğunu öne sürmektedir: (1) gelir düzeyi, (2) meslek ve sosyal statü, (3) sahip olunan imkanlar ve sosyal hareketlilik, (4) refah koşulları, (5) mevcut devlet politikası, (6) çevre, aile ve sosyal ilişkiler (Akt. Dağlı ve Baysal, 2016).

2.4. Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu İlişkisine Dair Araştırmalar

Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu değişkenleri, pek çok farklı alanda farklı araştırmalara konu olmuştur. Yapılan çalışmalarda değişkenler kimi zaman birbirleriyle karşılaştırmalı olarak kimi zaman da farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bu bölümde, tezin temel değişkenleri olan prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumunun birbirleriyle ilişkisine ve etkileşimine dair daha önceden yapılmış olan araştırma bulguları yer almaktadır.

Literatürde prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ilişkisini inceleyen çalışmalar sayılıdır. Prososyallik ve dindarlık ilişkisi üzerine ise pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra benzer araştırmalar yardım etme ile dindarlık, empati ile dindarlık, hayırseverlik ile dindarlık, affetme ile dindarlık gibi konular bağlamında da yapılmıştır. Yalnızca prososyallik ve yaşam doyumu ilişkisini ele alan ya da dindarlık ve yaşam doyumu ekseninde gerçekleştirilen çalışmalar da mevcuttur. İlgili araştırmalarda değişkenlerin ilişkisine dair farklı bulgular elde edilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan araştırma bulgularının bazıları aşağıda sunulmaktadır.

Ayten ve Korkmaz (2019) dindarlık, prososyal davranış, yaşam doyumu ve genel kaygı düzeyi arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Araştırmanın amaçları; dindarlık, prososyallik, anksiyete ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri incelemek; Türk/Müslüman örnekleme uygun bir prososyallik ölçeği geliştirmek; dindarlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide prososyallik ile anksiyetenin aracılık rolünü test etmek olarak açıklanmıştır. Araştırma, yaşları 14-56 arasında değişen 678 Türk Müslüman katılımcı ile yürütülmüştür. Bulgulara göre dindarlık prososyalliği artırmakta, kaygıyı azaltarak yaşam doyumunu dolaylı biçimde desteklemektedir. Dinî inancın psikolojik iyi oluşa katkısını sosyal ve duygusal aracılar üzerinden açıklama gayesinde olan bu özgün araştırmanın ortaya koyduğu Prososyallik Ölçeğinden bu tezde yararlanılmıştır.

Benzer şekilde Ayten (2017) tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırma, yardım etme davranışının dindarlık ve yaşam doyumu ile ilişkilerini test etmiştir. Katılımcı grubu, yaş ortalaması yaklaşık 28 olan 230 kişiden oluşmaktadır. Dindarlık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği, Hayat Memnuniyeti Ölçeği ve Yardım Etme Davranışları Ölçeğinin kullanıldığı araştırmada uygulanan regresyon analizine göre, dindarlık hem yardım etme hem de hayat memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bulgular, empati ve dindarlığın yardım etme ve hayat memnuniyeti ilişkisinde arabulucu faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Prososyal davranışlar bağlamında yardım ve infak etmeyi, dindarlık ve psikolojik iyi olma hali ile ilişkisi bağlamında inceleyen bir başka çalışma As-Dere (2021) tarafından Şanlıurfa ilinde gerçekleştirilmiştir. 304 kişilik bir katılımcı grubu ile yürütülen araştırma, bireylerin dindarlık, paylaşma tutumu ve psikolojik iyilik hali düzeylerini ölçmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte yaş, cinsiyet, eğitim

düzeyi, medeni durum, gelir seviyesi, meslek grubu gibi demografik değişkenlerin dindarlık, paylaşma tutumu ve psikolojik iyilik hali ile ilişkisi araştırılmıştır. Bulgular, paylaşma tutumu olarak adlandırılan infak düzeyi arttıkça psikolojik iyi olma halinin de olumlu ve anlamlı bir şekilde arttığını ortaya koymuştur. Ayrıca paylaşım tutumunda kadınların erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek puanlara sahip olduğu, yaş ilerledikçe dindarlık düzeyinin ve psikolojik sağlığın artış gösterdiği bulgulanmıştır.

Einolf (2011), yardım etme ve dindarlık ilişkisine dair gerçekleştirdiği araştırmada, nitel veriler kullanarak, dini değer, düşünce ve dilin prososyal davranışları nasıl etkilediğini incelemiştir. 88 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda özellikle birden fazla yardım davranışı sergileyen bireylerin, dini değer ve anlatıları yardım etme motivasyonları arasında konumlandırdığı tespit edilmiştir. Çalışma, yardım davranışlarının dini fikir ve değerlerle ilişkisini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Blogowska, Saroglou ve Lambert (2013) ise deneysel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, bireysel dindarlığın hem prososyal hem de antisosyal davranışlarla ilişkisini ele almışlardır. Dindarlığın grup içi bireylere yardım davranışlarının yanı sıra grup dışı bireylere yönelik yardım ve saldırganlık davranışlarını ne şekilde etkilediği araştırılmıştır. Gerçekleştirilen iki deney sonucunda dindarlığın grup içi bireylere yardım etme eğilimini artırdığı, grup dışı, özellikle ahlaki olarak dışlanan bireylere yönelik saldırganlığı da artırdığı bulgulanmıştır. Bu araştırma, dindarlığın hem yardım etmeyi hem de zarar vermeyi meşrulaştırabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca dini yönelimin sosyal dayanışmaya katkı sağlarken aynı zamanda saldırganlığı da besleyebileceğini göstermektedir.

Myers'ın (1992) aktardığı bir Amerikan kamuoyu araştırması, dini ibadetlere katılım ve yardımseverlik ilişkisi hakkında dikkat çekici veriler ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, bireylerin dini pratiklere olan bağlılık düzeyleri ile maddi yardım yapma eğilimleri arasında pozitif bir ilişki vardır. Kiliseye hiç gitmeyen bireylerin gelirlerinin yalnızca %0,8'ini bağışladığı görülürken ayda bir veya iki kere kiliseye katılanların %1,5 oranında bağış yaptığı görülmüştür. Her hafta kiliseye gidenlerde bu oran %3,8'i bulmaktadır. Bu veriler, dini topluluklara ve ibadet pratiklerine katılımın prososyal davranışları anlamlı bir şekilde artırabileceğini göstermektedir.

Toplum yanlısı davranışların başka bir göstergesi, gönüllülük faaliyetlerine katılımdır. Myers'ın (1992) aktardığı aynı araştırma, bireylerin dini yönelimleri ile gönüllülük faaliyetlerine katılım düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma verilerine göre, kendilerini "yüksek düzeyde ruhî bağlılığa sahip" olarak tanımlayan bireylerin %46'sı, dezavantajlı gruplarla ilgili alanlarda gönüllü olarak faaliyetlere katıldıklarını beyan etmişlerdir. Dini bağlılığının "düşük" olduğunu ifade eden katılımcıların ise yalnızca %22'si gönüllülük faaliyetlerine katıldıklarını belirtmiştir (Hallahmi ve

Argyle, 2001: 180). Bu verilerden, dini bağlılığın toplumsal sorumluluk bilincini etkileyebileceği anlaşılmaktadır.

Ülkemizde prososyal davranışlar ve dindarlık arasındaki ilişki üzerine yapılmış olan en detaylı çalışma, Ayten (2009)'in doktora çalışmasıdır. "Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü" adlı araştırmada, dindarlık ile empatik eğilim arasında ve dindarlık ile yardım etme eğilimi arasında olumlu ilişki ve etkileşimler olduğu bulgulanmıştır. Araştırmaya göre dindarlık, hem empatik eğilim hem de yardım etme eğiliminde etkili bir faktördür. Bununla birlikte dindarlık, diğerlerine yardım etmede özgeci motivasyon sağlamaktadır. Araştırma, Türk halkının genel olarak başkalarına yardım etme eğiliminde olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, kadın ve erkeklerin, cinsiyet rollerine uygun yardımlara yöneldiğini, kentlerle kırsal kesimler arasında yardımlaşma biçimlerinde farklılıkların olduğunu, ekonomik durumun yardım etmede belirleyici bir etken olmadığını ve ekonomik durumu zayıf bireylerin daha iyi empati kurabildiğini ortaya koymuştur.

Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu (2021), prososyal davranışlar ve empatik eğilim ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmada korelasyon, regresyon ve aracılık analizleri gerçekleştirmişlerdir. 267 kişiye uygulanan anketler aracılığıyla yapılan çalışmanın bulgularına göre bireysel dindarlık ile prososyallik, empatik eğilim ve dini ibadet arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Prososyallik ile dini ibadet ve empatik eğilim arasında da pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bireysel dindarlığın prososyallik ile empatik eğilimi yordadığı, dini ibadetin sadece prososyalliği yordadığı anlaşılmıştır. Ayrıca empatik eğilim ile prososyallik arasındaki ilişkide bireysel dindarlığın kısmî de olsa aracılık rolüne sahip olduğu görülmüştür.

Yardımseverlik ve dindarlık ilişkisini araştıran bir diğer çalışma, Demir (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada dindarlık eğilimi ile yardımseverlik eğilimi arasında zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların, erkeklere göre daha yüksek yardımseverlik eğilimine sahip olduğu bulgulanmıştır. Yardım etmenin yaş ile ilişkisine dair bulgularda, yaş ilerledikçe yardımseverlik eğiliminin, dindarlık eğiliminin ve iç güdümlü dindarlık eğiliminin artış gösterdiği ortaya koyulmuştur.

Prososyal davranışların ölçülebilmesi, empati düzeyi ile de yakından ilişkilidir. Nitekim Hallahmi ve Argyle (2001), çalışmalarında dindarlık ile fedakârlık arasındaki ilişkiyi anlamanın empatiyi ölçmekten geçtiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda Watson ve arkadaşları (1984), empati ve dini yönelimi inceleyen bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Katılımcı grubu 84 erkek, 96 kadın olmak üzere toplam 180 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmacılar, empati ve iç güdümlü dindarlık arasında pozitif, empati ve dış güdümlü dindarlık arasında negatif ilişkiler olduğunu ortaya koymuşlardır.

Şahin (2008), çalışmasında dindarlık ve empati arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Örneklem grubu olarak ergenleri seçmiştir. Araştırma sonucunda ergenlerde dindarlık ile empatik eğilim arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık arttıkça empatik eğilimin arttığı bulgulanmıştır. Ayrıca dindarlığın davranış, duygu ve bilgi boyutları ile empatik eğilim arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Prososyal davranışlardan biri olan affetme ile ilgili de pek çok çalışma yapılmıştır. Ayten (2009), affetme eğilimi ile dindarlık ilişkisini araştırmış, araştırmasında yaşları 17 ile 70 arasında değişen 321 kişiyle çalışmıştır. Anket tekniğinin uygulandığı çalışma, aynı zamanda Müslüman örneklemde uygulanabilir bir affetme eğilimi ölçeği geliştirme gayesi ile gerçekleşmiştir. Bulgular, dindarlık ile genel affetme eğilimi arasında ve dindarlık ile iyimserlik alt boyutu arasında olumlu ilişkiler olduğunu göstermektedir. Yani "Allah'a yakınlık hissi, sosyal problemlerin çözümünde dini emirleri referans alma, dürüstlük, oruç, namaz gibi ibadetleri yerine getirme, Kuran okuma ve dini bilgi düzeyine sahip olma" gibi davranışları kapsayan dindarlık eğilimi arttıkça "kişilerin kendilerine karşı suç işlemiş birisini anlama, onun hatasını düzeltebileceğini düşünme ve problemin asıl kaynağını araştırma" davranışlarını içeren affetme eğilimi de artmaktadır. Dindarlık ile kaçma ve öç alma alt boyutları arasında ise olumsuz ilişkiler tespit edilmiştir.

Bireyin bir başka bireye organ veya kan bağışında bulunması da prososyal davranışlar kapsamındadır. Korkmaz (2020), organ bağışına yönelik tutumlar ve dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmasında bireysel dindarlık ile organ bağışının olumlu alt boyutu olan yardımseverlik ve ahlak/inanç değerleri boyutu arasında korelasyon ilişkisi bulgulamıştır. Aynı şekilde dindarlık ile yardımseverlik ve ahlak/inanç değerleri boyutu arasında regresyon ilişkisi de tespit edilmiştir. Organ Bağışı Tutumu Ölçeğinin ahlaki, dini ve prososyal boyutunu ifade eden yardımseverlik ve ahlak/inanç değerleri boyutu ile ölçeğin olumsuz alt boyutları olan tıbbi ihmal korkusu boyutu ve bedensel yaralanma korkusu boyutu arasında negatif yönlü regresyon ilişkisi saptanmıştır. Çalışma bulguları, bireysel dindarlık ile organ bağışı tutumunun ahlaki, dini ve prososyal yönünü yansıtan yardımseverlik ve ahlak/inanç değerleri boyutu arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymuştur.

Midlarsky (1991); prososyal motivasyon, prososyal davranış ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmasında ortaya koyduğu modele göre, bireyin prososyal motivasyonu davranışlara dönüşmekte, bu süreç de yardım edilen kişi ile birlikte yardım edenin de ruhsal iyilik halini pozitif yönde etkilemektedir. Bu araştırma, dindarlığın ruhsal iyilik hali ile ilişkisini, dolaylı olarak da yaşam doyumu ile ilişkisini vurgulaması bakımından önemlidir.

Prososyalliğin görünümlerinden gönüllülük ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma, Bjälkebring ve arkadaşları (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu yaşlı

bireylerden oluşmaktadır. Bulgular, yaşam doyumu arttıkça gönüllülükte de artış meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte gönüllülüğün yaşam doyumunda azalmaya da yol açabildiği tespit edilmiştir. Araştırma, gönüllülük faaliyetlerinin her birey için yaşam memnuniyetini artırıcı bir strateji olmayabileceğini; hatta bazı bireyler için olumsuz etkilere yol açabileceğini göstermiştir.

Literatürde dindarlık ve yaşam doyumunu inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Örneğin Kaya ve arkadaşları (2019), Türkiye'de 3008 yetişkin bireyden elde edilen anket verilerini temel alarak (İslamî) dindarlığın boyutları ile yaşam doyumu arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Araştırma, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri hayır yapma ve gönüllülük değişkenlerinin aracılık rolü ile iki düzeyde ele almıştır. Bulgular, bireylerin dini yönelimlerinin hayır yapma ya da gönüllülük tercihlerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Dini iç huzuru ve teselli aracı olarak algılayan bireyler bağış yapmaya daha fazla eğilim gösterirken sosyal kazanç sağlama amacı güden bireyler gönüllülük faaliyetlerini tercih etmektedir. Ayrıca, içsel dindarların yaşam doyumu artarken, dışsal dindarların bağış yapma veya gönüllülük faaliyetlerinde bulunmaları durumunda yaşam doyumlarının azaldığı tespit edilmiştir.

Dindarlık ve yaşam doyumu ilişkisini araştıran bir diğer çalışma, Khan, Subhani ve Ara (2013) tarafından Pakistan'da gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, Karachi Üniversitesi'nde yaşları 18 ile 24 arasında değişen 298 genç katılımcıyla gerçekleştirdikleri araştırmada, dindarlık ve yaşam doyumu ilişkisini incelemişlerdir. Dini etki ve dini umudun yaşam memnuniyeti ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Araştırma, günlük hayatta dini inançların etkisi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

2.5. Sivil Toplum Kuruluşları Bağlamında Çalışma ve Gönüllülük Deneyimi

Sivil toplum kuruluşları, toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve sosyal problemleri çözmeye yönelik adımlar atılmasında önemli bir role sahiptir. Günümüzde sivil toplum kuruluşu (STK) olarak adlandırılan organizasyonlara tarih boyunca birçok medeniyet ev sahipliği yapmıştır. Ülkemizin yer aldığı topraklar, sivil topluma öncülük eden pek çok kuruluş çeşidine tanıklık etmiştir. Bunun bir devamı olarak, Türkiye'de değişen sosyal, ekonomik ve politik şartlar doğrultusunda çeşitli alanlarda faaliyet gösteren pek çok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, profesyonel çalışanlarının yanı sıra gönüllülerin katkısıyla da faaliyetlerini geliştirmekte ve zenginleştirmektedir. Gönüllülük, çeşitli motivasyonlarla tercih edilen esnek bir katılım şekli olurken profesyonel çalışma, uzmanlık gerektirmekte ve sınırları net sorumluluklar içermektedir. Sivil toplum kuruluşları, bireylerin prososyal davranışlar sergilemeleri için uygun ortam sunmaktadır. Aynı zamanda dindarlık gibi pek çok etmenin, bireyleri bu kuruluşlarda görev

almada motive edebileceği düşünülmektedir. Bu bölümde, STK'ların tanımı ve işlevlerinden bahsedilecek, ardından gönüllü ve profesyonel katılım biçimleri, bunların kesişen noktaları ile farklılıkları ele alınacaktır.

2.5.1. Sivil Toplum Kuruluşları: Tanım ve İşlevler

Sivil toplum kavramı, tarihi süreçte değişim ve dönüşümlere uğrayan, bulunduğu coğrafyaya göre de farklılık gösteren bir nitelik taşımaktadır. Kavramın kökenleri Aristoteles'e kadar gitmektedir. Locke, Hobbes, Rousseau, Hegel ve Tocqueville gibi filozof ve düşünürler, devlet dışında kalan geniş alanı tanımlamak için sivil toplum kavramını kullanmışlardır. 18. ve 19. yüzyıllardan sonra sivil toplum ve devlet arasındaki ayrım daha fazla ön plana çıkmıştır (Erdoğmuş, 2022: 11).

Avrupa'daki gelişmeler sonucunda, sivil topluma dair, "civil" kavramı etrafında pek çok tartışma baş göstermiştir. Sivil toplum; aydınlanma döneminde ortaya çıkan fikirlerle birlikte, bireylerin ve toplulukların devlet kontrolü olmadan kendi sosyal ve ekonomik ilişkilerini düzenlemesini mümkün kılan bir alan olarak görülmüştür. Ülkemizde ise Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş aşamasında devletin merkezi yapısı, sivil toplumun gelişimini geciktiren bir etken olmuştur. 1950'lerden sonra liberal politikaların da etkisiyle sivil toplum kuruluşları daha fazla yaygınlaşmıştır (Sunar, 2018: 32-37).

Sivil toplum kavramı üzerinde görüş birliği sağlanmış bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte genel kabule göre, sivil toplum alanı; devlet dışındaki gönüllü kuruluşları, meslek örgütlerini ve toplumsal çıkar gruplarını kapsamaktadır (Sunar, 2018: 19). Türkiye'de sivil toplum hakkındaki en kapsamlı araştırma olan Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP), ülkemizdeki sivil toplumu "aile, devlet ve piyasanın dışında kalan; birey, grup ve kuruluşların ortak amaçlarını geliştirmek için oluşturdukları alan" olarak tanımlamaktadır (İçduygu vd., 2011: 51). Bu alanda hizmet veren kuruluşları nitelendiren farklı kavramlar da bulunmaktadır. Kâr amacı gütmeyen (non-profit), yardımsever (charitable), bağımsız (independent), gönüllü (voluntary), vergiden muaf (tax-exempt), hükûmet dışı (non-governmental), vakıf (foundation), dernek (association), sosyal ekonomi (economie sociale) terimleri bunlardan bazılarıdır (Salamon ve Anheier, 1992: 128; Akt. Sunar, 2018: 15). Ayrıca, sivil toplum, devlet ve özel sektör dışındaki sektör olarak da bilinen bir alan olması sebebiyle "üçüncü sektör" olarak da adlandırılmaktadır. Fakat en yaygın kullanımın "sivil toplum" olduğu anlaşılmıştır (Sunar, 2018: 15). Bu çalışmada da *sivil toplum kuruluşu* (STK) ifadesi tercih edilmiştir.

STK'lar hakkında farklı sınıflandırmalar yapılagelmiştir. Bunlardan bazıları ilgili kuruluşları türüne göre, bazıları faaliyet alanına göre, bazıları yararlanan kişi ve gruplara göre, bazıları da fonksiyonlarına göre sınıflandırmaktadır (YADA, 2016: 13-14). Uluslararası çalışmalarda en sık tercih

edilen uygulama ise uluslararası kâr amacı gütmeyen kurum sınıflandırması olarak bilinen ICNPO (International Classification of Non-profit Organizations) sınıflandırmasıdır. Buna göre kuruluşlar faaliyet alanlarına göre şu şekildedir: "kültür ve eğlence, eğitim ve araştırma, sağlık, sosyal hizmetler, çevre, kalkınma ve barınma, hukuk, savunuculuk ve politika, iyilikseverlik aracıları ve gönüllü teşvikçileri, uluslararası, din, iş örgütleri, mesleki örgütler ve sendikalar, diğerleri" (YADA, 2016: 15). Türkiye'de ise sivil toplum örgütlenmeleri, yasal statülerine göre; "(1) dernekler, (2) vakıflar, (3) işçi sendikaları, (4) kamu işçileri sendikaları, (5) meslek odaları ve (6) kooperatifler" şeklinde sınıflandırılmaktadır (İçduygu vd., 2011: 61).

Ülkemizde sivil toplum kuruluşu denilince akla ilk olarak vakıf ve dernekler gelmektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında sivil toplum kuruluşu (STK) ifadesi bulunmamaktadır (İçduygu vd., 2011: 61). Vakıflar ve dernekler, benzer nitelikler taşısa da aralarında bazı farklar bulunan tüzel yapılardır. Vakıflar, tanım itibarıyla "kamusal amaçlara hizmet etmek üzere gönüllü olarak kurulan, belirli bir kurumsal yapıya sahip olan, kamu yönetim mekanizmasının bir parçası olmayan, kendi kendini yönetebilen, üyelik temeline dayanmayan, belirli bir mal varlığına sahip olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar"dır (Aydın vd., 2006: 35-36). Dernekler ise "belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel bir kişiliğe sahip topluluklar" olarak tanımlanmıştır (İçduygu vd., 2011: 62).

Yasal sınıflandırmada vakıf ve dernekler dışında kalan kuruluşların, "gönüllülük" ve "kâr amacı gütmeme" esaslarını genel olarak taşımadığı bilinmektedir (İçduygu vd., 2011: 62). Kimi araştırmalar, vakıf ve dernekler dışında kalan bu organizasyonların sivil toplum örgütü olarak değil "sosyal yaşam örgütü" olarak nitelendirmektedir (Demirel, 2009). Bu nedenle bu çalışmada, araştırmanın hedefleri doğrultusunda, yalnızca kâr amacı gütmeyen dernek, vakıf ve benzeri kuruluşlar tezin kapsamına dahil edilmiştir. İşçi sendikaları, kamu işçileri sendikaları, meslek odaları, kooperatifler, spor kulüpleri, siyasi partiler ve diğer gruplar araştırmanın dışında bırakılmıştır. Sivil toplum kuruluşu (STK) ifadesi, bu çerçevede kullanılacaktır.

Sivil toplum kuruluşlarının; siyasal, kültürel, toplumsal ve bireysel açıdan çok yönlü işlevler üstlendiği bilinmektedir. Bu tür kuruluşlar, birey ile devlet arasında bir alan oluşturarak hükûmetlerin denetlenmesinde ve demokratik katılımda önemli rollere sahiptir. Kamuoyunun şekillenmesinde, yasama ve yürütme süreçlerinde etkili aktörlerdir. Toplumsal aidiyet bilincini geliştirerek sosyal dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlarlar (Tuncay, 2013: 55-56). Ayrıca, STK'ların psikolojik, sosyal ve kültürel açıdan bireyi etkileyen pek çok işlevi bulunmaktadır. STK'lara katılmak, bireylerin sorumluluk üstlenmesini sağlayarak sorumluluk bilincini geliştirmekte; bu da kişisel çıkarların ötesinde, toplumsal çıkarı düşünmelerine olanak tanımaktadır. Böylece gönüllülük bilincini geliştirmektedir.

Ortak sorumluluk alarak grupla çalışma kültürünü perçinlemekte, karşılıklı iş birliği yapmanın önemini öğretmektedir. Böylelikle birbirinden kopuk ve yalnızlaşmış bireyler değil; bir gruba aidiyeti olan, sosyal ve bilinçli bireyler olmaları için üyelerini desteklemektedir (Tuncay, 2013: 51-52). Sivil toplum kuruluşlarının söz konusu siyasal, kültürel, toplumsal ve bireysel fonksiyonlarının sürdürülebilmesi, ilgili kuruluşlarda görev alan kişilerin gönüllü ya da profesyonel rolleri ile doğrudan ilişkilidir.

2.5.2. STK'larda Gönüllülük ve Profesyonel Çalışma

Gönüllüler, hiçbir yükümlülüğü olmadığı hâlde önemli bir işi yapmayı, kendi isteğiyle üstlenen kişilerdir (Tuncay, 2013: 230). Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü çalışma "bireylerin toplumsal sorumluluk anlayışıyla, çıkar gözetmeksizin bilgi, zaman, beceri deneyim ve kaynaklarını kendi özgür iradeleriyle bir sivil toplum kuruluşunun amacı doğrultusunda kullanmaları" şeklinde tanımlanmaktadır (Yaman, 2005: 43). STK'larda profesyonel çalışanlar ise tanımlı görevleri kapsamında ve iş sözleşmesi ile ücretli çalışanları kapsamaktadır. Profesyonel çalışma, yarı zamanlı veya tam zamanlı olabilir ve profesyonel çalışanlar belirli bir uzmanlığa ya da unvana sahip bireylerden oluşabilir (Erdoğmuş, 2022: 209).

İnsanlar niçin STK gönüllüsü olurlar? Kariyerini STK çalışanı olma yönünde çizen bir bireyi buna yönelten sebepler nelerdir? Bu soruların tek bir cevabı bulunmamaktadır. Aksine, belki dünyadaki STK gönüllüleri ve çalışanları sayısınca neden vardır. Fakat bazı psikososyal nedenlerin bireyleri gönüllülüğe yönlendirdiği tespit edilmiştir. Bunlar, "toplumsal, dinî ve vicdanî değerler nedeniyle yardım etme isteği; serbest zamanlarını yararlı bir iş yaparak değerlendirme amacı; toplumda çeşitli sosyal ilişkiler geliştirme, tanınma ve sosyal statü kazanma eğilimi; gönüllü çalışmaları eğlenceli ve zevkli bulma nedeni; 'bizlik duygusu' ya da 'ait olma duygusu' ile içinde yaşanan toplumun gelişmesi, iyileşmesi için bir şeyler yapma, sorumluluk üstlenme isteği; profesyonel hizmetlerin eksik kaldığı veya bulunmadığı toplumlarda 'kendi kendilerine yardım' yoluyla sorunlara çözüm bulma amacı; kişilerin belirli bir sorun alanında sahip oldukları bilgi, beceri veya inanç nedeniyle o sorunlarla mücadele etme isteği"dir (Tuncay, 2013: 231). Gönüllülerin yanı sıra pek çok birey, profesyonel çalışma hayatı için STK'ları tercih etmektedir. Bu kişiler kariyer tercihini gönüllülük odaklı yapmakta, daha az ücret alacağını bilse dahi STK'larda görev almayı istemektedir. Araştırmalar, STK çalışanlarının maddi karşılıktan ziyade içsel motivasyon taşıyan ve fedakârlık, diğerkâmlık gibi hislerle hareket eden kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kişiler, belirli bir gaye için çalışan, sosyal değer üretmeyi önceleyen ve insanlarla birlikte çalışmayı seven kişilerdir (Erdoğmuş, 2022: 219-220). Ayrıca STK çalışanlarının genel olarak sosyal sorumluluk ve özgecilik düzeylerinin yüksek olduğu bilinmektedir (Keleş, 2018: 144).

Gönüllü kuruluşlar, bünyesinde görev alanlara iş birliği içinde çalışma yetisi kazandırmaktadır. Ortak bir gaye ile bir araya gelen ve gönüllü olarak birlikte çalışan insanlar arasındaki bağlar da güçlenmektedir (Tuncay, 2013: 235). Sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük, karşılık beklememe ve ortak iyiye yönelik hareket etme gibi nitelikleri, gönüllü veya profesyonel çalışan olması fark etmeksizin, bu kuruluşlarda görev alan bireyler üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Bunlardan bazıları; biz duygusunu güçlendirerek grup bilinci oluşturması, hizmet ulaştırılan kişi veya sosyal gruptan, dini, politik, ekonomik vs. alanlarda bir karşılık beklememeyi ilke edinmesi, herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş karşısında, genelin çıkarlarını ön plana çıkarmasıdır (Demirel, 2009: 81). Bu etkiler, toplum ölçeğinde aidiyet bilincini ve dayanışmayı artırırken birey ölçeğinde özgeciliğe, iş birliğine ve diğer prososyal davranışlara yönlendirici bir etki oluşturmaktadır. Buradan hareketle; sivil toplum kuruluşlarında görev alan bireylerin prososyal eğilimlerinin, bu tür faaliyetlere katılmayanlara kıyasla daha yüksek olacağı öngörülmektedir. Bu da araştırmanın neden ilgili çalışma grubu özelinde gerçekleştirildiğini açıklamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
YÖNTEM

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmaya katılanların temel nitelikleri, veri toplama araçları, veri toplama işlemi ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel tekniklerle ilgili gerekli açıklamalar yapılacaktır.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma, genel tarama (survey) modelinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen araştırma desenlerinden biri olan tarama modeli ile amaçlanan, var olan durumu olduğu gibi betimlemektir (Büyüköztürk vd. 2014: 177). Bu amaçla belirli bir evrenden seçilmiş örneklem grubundan ölçekler ya da yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veriler toplanır ve elde edilen verilerle evren hakkında genellemeler yapmak amaçlanır (Doğanay vd. 2018: 87).

Bu çalışma, değişkenler arasındaki ilişkileri tespit edebilmek amacıyla tasarlandığı için ilişkisel tarama araştırmasıdır. İlişkisel tarama modeli birden fazla değişken arasındaki etkileşimlerin belirlenmesinde kullanılmaktadır (Doğanay vd. 2018: 92). Araştırmada prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler korelasyonel istatistik yöntemleriyle analiz edilmiş; cinsiyet, medeni hâl, eğitim düzeyi gibi değişkenlerin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ile ilişkisi bir başka ifadeyle dindarlık, yaşam doyumu ve prososyalliğin söz konusu değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ise karşılaştırma türü ilişkisel tarama modelinde incelenmiştir.

3.2. Araştırma Grubu ve Temel Özellikleri

Araştırmanın katılımcıları Türkiye'de insani yardım, sosyal yardımlaşma, eğitim, kültür, sanat, sağlık ve çevre gibi farklı alanlarda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük çalışmalarına katılan veya ücretli olarak görev yapan yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların görev yaptıkları kuruluşlar; kâr amacı gütmemeleri, birey ve toplum yararına faaliyet göstermeleri, bağış ve yardım çalışmaları gerçekleştirmeleri bakımından STK niteliği taşıyan kuruluşlardır. Bu tür kuruluşların; bireylerin yardımseverlik, gönüllülük ve başkalarına karşı duyulan sorumluluk gibi prososyal davranışlarının gözlemlenebilmesini mümkün kılan bir zemin olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, araştırmada ilgili vakıf, dernek ve benzeri organizasyonlarda faaliyet gösteren bireylere ağırlık verilmiş; siyasi parti, kooperatif gibi diğer kuruluşlar araştırmanın dışında bırakılmıştır.

Katılımcıların bağlantılı olduğu 144 kuruluş bulunmaktadır. Bunlar anket formunda doğrudan ismi belirtilmiş olan kuruluşlardır. 224 kuruluşun ise yalnızca faaliyet alanı belirtilmiş veya isminin paylaşılması tercih edilmemiştir. Katılımcıların görev aldıkları bu kuruluşların büyük çoğunluğu sosyal

yardımlaşma ve dayanışma, insani yardım, din, eğitim, kültür ve sanat alanlarında faaliyet göstermektedir. Ayrıca arama ve kurtarma, sağlık ve tıbbi yardım, insan hakları, kadın çalışmaları, aile, çocuk, gençlik, helal gıda, Kudüs çalışmaları, mülteci çalışmaları, çevre koruma, hayvan hakları gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren vakıf ve dernekler de bulunmaktadır.

Katılımcılar, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarında aktif olarak görev alan bireylerden oluşmaktadır. Araştırma grubunda, bu kuruluşlarda hem profesyonel olarak ücretli çalışanlar hem de gönüllü olarak görev alan bireyler yer almıştır. Katılımcılar, araştırmanın amacına uygun olarak amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemiyle (Somekh ve Lewin 2005: 219; Coşkun vd. 2019: 169) seçilmiştir. Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmış, toplam 377 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların çoğu Türkiye'nin farklı illerinden olmakla birlikte diğer ülkelerden de katılımcılar mevcuttur. Yurtdışından katılım sağlayanların çoğu, merkezi Türkiye'de bulunan sivil toplum kuruluşlarının yurtdışındaki temsilciliklerinde görev alan kişilerdir.

Anket formunda yer alan Kişisel Bilgi Formuna verilen cevaplara göre katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıda tablolar halinde yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kadın	255	67,6
Erkek	122	32,4
Toplam	377	100

Çalışmaya katılan 377 kişinin 255'i (%67,6) kadınlardan, 122'si (%32,4) erkeklerden oluşmaktadır. Yaş gruplarına göre dağılım ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Frekans (n)	Yüzde (%)
Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	24,7
Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	42,7
Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	121	32,1
İleri Yetişkinlik (66+)	2	0,5
Toplam	377	100

Araştırma grubunun yaş ortalaması 37 olup, katılımcıların yaşları 18 ile 80 arasında değişmektedir. Katılımcılar, gelişim dönemlerine uygun olarak kategorize edilmiştir (bkz.: Santrock,

2019). Buna göre, çalışma grubunun %24,7'si (n=93) ilk yetişkinlik olarak da isimlendirilen yetişkinliğe geçiş evresindeyken, %42,7'si (n=161) genç yetişkinlik dönemindedir. %32,1'i (n=121) orta yetişkinlikte, %0,5'i (n=2) ise ileri yetişkinlik dönemindedir.

Tablo 3: Medeni Duruma Göre Dağılım

Medeni Durum	Frekans (n)	Yüzde (%)
Bekâr	150	39,8
Evli	227	60,2
Toplam	377	100

Katılımcıların %39,8'ini (n=150) medeni durumu bekâr olanlar, %60,2'sini (n=227) evli olanlar oluşturmaktadır.

Tablo 4: Eğitim Düzeyine Göre Dağılım

Eğitim Düzeyi	Frekans (n)	Yüzde (%)
Okuryazar / İlköğretim Mezunu	16	4,2
Lise Mezunu	107	28,4
Üniversite Mezunu	184	48,8
Yüksek Lisans / Doktora	70	18,6
Toplam	377	100

Araştırmaya katılanlardan üniversite mezunu olanların sayısı 184'tür ve bu sayı %48,8 oranına tekabül ederek eğitim düzeyi bakımından katılımcıların en kalabalık grubunu meydana getirmektedir. Bu grubu %28,4 (n=107) oranıyla lise mezunları takip etmekte, yüksek lisans veya doktora düzeyinde eğitim alanların oranının ise %18,6 (n=70) olduğu görülmektedir. Herhangi bir okuldan mezun olmayıp yalnızca okuryazar olan ya da ilköğretim mezunu olanlar grubun azınlığını oluşturmaktadır ve oranları %4,2'dir (n=16).

Tablo 5: Gelir Durumuna Göre Dağılım

Gelir Durumu	Frekans (n)	Yüzde (%)
Düşük	79	21
Orta	207	54,9
Yüksek	91	24,1
Toplam	377	100

Araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğu, gelir düzeylerini orta olarak algılayanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası (%54,9) orta gelir grubunda olduğunu ifade etmiştir (n=207). %21'i düşük gelire sahip olduğunu belirtmişken (n=79), %24,1'i yüksek gelir grubunda olduğunu bildirmiştir (n=91).

Tablo 6: Gönüllülük Durumuna Göre Dağılım

Gönüllü/STK Çalışanı	Frekans (n)	Yüzde (%)
Gönüllü	322	85,41
STK Çalışanı	55	14,59
Toplam	377	100

Katılımcıların yaklaşık %85'i (n=322) sivil toplum kuruluşlarına gönüllü olarak katıldıklarını, yaklaşık %15'i (n=55) ise bir sivil toplum kuruluşunda ücretli çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: Mesleklere Göre Dağılım

Meslek/Sektör	Frekans (n)	Yüzde (%)
Çalışmıyor	139	36,9
Öğretmen, Eğitimci	48	12,7
İdari İşler ve Yöneticilik	35	9,3
Sağlık ve Sosyal Hizmetler (Doktor, Psikolog, Aile Danışmanı vb.)	30	8,0
Öğrenci (Lise, Üniversite, Yüksek Lisans, Doktora vb.)	18	4,8
Din Görevlisi (İmam, Kuran Kursu Öğreticisi vb.)	16	4,2
Akademisyen	14	3,7
Mühendislik ve Teknik İşler	13	3,4
Serbest Meslek	13	3,4
Esnaf/Tüccar	12	3,2
Diğer Memur	10	2,7
Yayıncılık, Kültür, Sanat ve Tasarım	10	2,7
İşçi	10	2,7
Emekli	9	2,4
Toplam	377	100

Grubun %63,1'i (n=238) bir işte resmî olarak çalıştığını ifade ederken %36,9'u (n=139) çalışmadığını, yalnızca vakıf veya dernek gibi organizasyonların faaliyetlerine gönüllü olarak katıldığını belirtmiştir. Çalıştığını ifade eden kişiler arasında sivil toplum kuruluşlarında çalışanların yanı sıra farklı

bir kurumda çalışıp sivil toplum kuruluşlarına gönüllü katkı sağlayanlar da bulunmaktadır. Yukarıda verilen mesleklere göre dağılım tablosu incelendiğinde katılımcılar arasında en kalabalık meslek grubunu %12,7 oranı ile öğretmenler ve diğer eğitimcilerin oluşturduğu görülmektedir. Bu grubu %9,3 ile idari işlerde çalışanlar ve yöneticiler takip etmektedir. Üçüncü sırada ise %8 oranı ile sağlık hizmetleri ve sosyal hizmet alanlarında çalışan doktor, psikolog, aile danışmanı, sosyal hizmet uzmanı gibi meslekler yer almaktadır.

Tablo 8: Bölgeye Göre Dağılım

Bölge	Frekans (n)	Yüzde (%)
Akdeniz	14	3,7
Doğu Anadolu	6	1,6
Ege	6	1,6
Güneydoğu Anadolu	9	2,4
İç Anadolu	47	12,5
Karadeniz	9	2,4
Marmara	269	71,4
Yurt Dışı	15	4,1
Belirtilmemiş	2	0,5
Toplam	377	100

Araştırma kapsamında Türkiye'nin 7 bölgesinden, toplamda 38 ilden katılımcılara ulaşılmıştır. Marmara Bölgesi, en yüksek katılım oranına sahip bölgedir. Katılımcıların bölgelere ve bulundukları şehirlere göre dağılımları aşağıda verilmiştir:

Akdeniz (%3,7): Adana (1), Antalya (6), Burdur (2), Isparta (4), Kahramanmaraş (1).

Doğu Anadolu (%1,6): Ağrı (2), Bingöl (1), Erzurum (2), Malatya (1).

Ege (%1,6): Aydın (1), Denizli (1), İzmir (2), Kütahya (1), Manisa (1).

Güneydoğu Anadolu (%2,4): Gaziantep (2), Mardin (6), Şanlıurfa (1).

İç Anadolu (%12,5): Aksaray (1), Ankara (29), Çankırı (1), Eskişehir (3), Kayseri (2), Konya (9), Nevşehir (1), Sivas (1).

Karadeniz (%2,4): Amasya (1), Artvin (1), Kastamonu (1), Ordu (2), Samsun (2), Tokat (2).

Marmara (%71,4): Balıkesir (1), Bursa (9), Edirne (1), İstanbul (250), Kırklareli (1), Kocaeli (5), Sakarya (2).

Katılımcılar arasında %4,1 oranında yurt dışında yaşayan bireyler bulunmaktadır. Afrika, Amerika, Asya, Avrupa olmak üzere 4 kıta, 10 farklı ülkeden toplamda 15 kişiye ulaşılmıştır. Yurt dışından katılım sağlayanların ülkelere göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

Almanya (3), Amerika (1), Çad (1), Gabon (1), Hollanda (3), Güney Kore (1), Kamerun (1), Madagaskar (1), Malabo (1), Tunus (1).

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada araştırmanın amacına ve kapsamına en uygun veri toplama aracı olması nedeniyle anket tekniği tercih edilmiştir. Anket, geniş bir katılımcı kitlesine hızlı ve etkili şekilde erişebilmeyi sağlayan ve veri toplama sürecini standardize eden bir araç olmasının yanı sıra zaman ve maliyet bakımından da verimli bir yöntemdir (Coşkun vd., 2019: 82). Bu doğrultuda, araştırmanın konusu ve amacı göz önünde bulundurularak anket formu düzenlenmiştir.

Anket formunun ilk bölümünde, katılımcıların bazı kişisel özelliklerini ve sosyodemografik bilgilerini tespit etmeye yönelik "Kişisel Bilgi Formu" bulunmaktadır. Akabinde ilgili ölçeklere yer verilmiştir. Katılımcıların başkalarına yardım etme, hayırseverlik, özgecilik/diğerkâmlık, paylaşma ve affetme gibi davranışlarını, diğer bir deyişle prososyallik düzeylerini değerlendirmek için "Prososyallik Ölçeği"; dini yaşantılarıyla ilgili genel tutum ve davranışlarını belirlemeye yönelik olarak "Dindarlık Ölçeği"; yaşamlarından ne kadar memnun olduklarını ve hayatlarındaki tatmin düzeylerini ortaya koymak amacıyla "Yaşam Doyumu Ölçeği" uygulanmıştır. Anket formunun bölümleri hakkında ayrıntılı bilgi ve açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırma grubuna dair, araştırmanın temel değişkenleriyle ilintili olduğu düşünülen unsurların tespit edilmesine yönelik bilgiler, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan "Kişisel Bilgi Formu" aracılığıyla elde edilmiştir. Bu formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni hali, yaşadığı yer, eğitim düzeyi, mesleği, gelir düzeyi gibi demografik özellikleri hakkında sorular bulunmaktadır. Bununla birlikte katıldıkları sivil toplum kuruluşları ile ilgili bilgilere, kaç yıldır bu faaliyetlere katıldıklarına ve bu kuruluşlarda görev alma sebeplerine yönelik sorulara da yer verilmiştir. Kişisel Bilgi Formu toplamda 13 sorudan meydana gelmektedir.

3.3.2. Prososyallik Ölçeği

Alanyazında bireylerin yardımsever, empatik, paylaşımcı ve işbirlikçi davranışlara ne kadar eğilimli olduklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş pek çok prososyallik ölçeği bulunmaktadır (Weir ve

Duveen, 1981; Midlarsky vd., 1995; Carlo vd., 2003; Caprara vd., 2005; Bower, 2012; Bağcı, 2015; Ayten ve Korkmaz, 2019; Baumsteiger ve Siegel, 2019; Ata ve Artan, 2021; 2022). Bu araştırmada, orijinal çalışmada "Turkish Prosociality Scale (TPS)" olarak isimlendirilen, Ayten ve Korkmaz (2019) tarafından geliştirilen "Türk Prososyallik Ölçeği" uygulanmıştır. Bu ölçeğin tercih edilmesinin sebebi, çalışma grubunun niteliklerine daha uygun olduğunun düşünülmesidir. Nitekim Türk Prososyallik Ölçeği, Müslüman ve Türk örneklem üzerinde diğer ölçeklere kıyasla daha hassas ve kapsamlı sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırmacılar, Prososyallik Ölçeğini geliştirmek için 13. yüzyıl İslam filozofu olan Nasîrüddin Tûsî'nin "Ahlak-ı Nâsırî" eserinde yer alan erdemler tasnifinden yararlanmışlardır. Bu erdemlerden "cömertlik" ana erdem olarak belirlenerek prososyalliğin alt boyutlarını belirlemede cömertlik erdeminin alt başlıklarından faydalanılmıştır (Ayten ve Korkmaz, 2020: 1-2).

Ölçekte yardım etme (helping), hayırseverlik (benovelence), özgecilik (altruism), paylaşma (giving) ve affetme (forgiveness) olmak üzere beş alt boyut bulunmaktadır. Her bir alt boyut, ilgili davranışın sıklığını ve bireyin bu davranışlara yönelik eğilimini ölçen maddeler içermektedir. Toplamda 22 madde mevcuttur. Bu maddelerden bazıları "Gerektiğinde komşularıma yardım ederim.", "Düzenli olarak hayır kuruluşlarına bağışta bulunurum.", "İhtiyacım olsa da cebimdeki son parayı muhtaç birisine verebilirim.", "Birlikte yemek yerken payımın bir kısmından arkadaşlarım için vazgeçebilirim.", "Tanıdıklarımın bana karşı işlediği pek çok kabahati affedebilirim." şeklindedir. Ölçekte, katılımcıların ifadeleri değerlendirdiği 7'li Likert tipi derecelendirme sistemi kullanılmıştır. Katılımcılar, her bir maddenin kendilerine ne kadar uygun olduğunu belirtecek şekilde "1 (Bana hiç uygun değil)" ile "7 (Tamamen bana uygun)" arasında puanlama yapmıştır.

Ayten ve Korkmaz (2019), ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğini incelemek için bir dizi analiz gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapmışlardır. Elde ettikleri bulgular ölçeğin kullanılabilir olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada da güvenilirlik analizi yeniden yapılmış, "Cronbach's alpha" değeri ölçeğin geneli için α=0,86 olarak bulunmuştur. Bu değer yardım etme alt boyutunda α=0,75; hayırseverlik alt boyutunda α=0,81; özgecilik alt boyutunda α=0,66; paylaşma alt boyutunda α=0,60; affetme alt boyutunda α=0,76 olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkan alfa değerleri ölçeğin bu grup için uygulanmasının da mümkün olduğunu göstermiştir.

3.3.3. Dindarlık Ölçeği

Bilim insanları arasında dindarlığın nasıl ölçüleceği, hatta ölçülüp ölçülemeyeceği konularında geçmişten gümümüze süregelen tartışmalar mevcuttur. Dindarlığın ölçülmesindeki zorluklara rağmen sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar çeşitli dindarlık ölçekleri geliştirmişlerdir. Dindarlık

ölçme çalışmaları yirminci yüzyılın ortalarında başlamış, 1960'lardan sonra hızla devam etmiş, 1980-1990 yılları arasında din psikolojisi alanındaki ölçeklerin geliştirilmesinde büyük bir artış yaşanmıştır. Önceden tek boyutlu bir olgu olarak ele alınan dindarlığın, zaman içerisinde birden fazla boyutu olabileceğini ortaya koyan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Geliştirilen ölçekler arasında sosyal bilimler alanında en sık kullanılanlardan biri Glock ve Stark'ın ölçeğidir. Bu ölçek dinin ibadet, bilgi, duygu/tecrübe ve etki boyutlarını kapsayan çok boyutlu bir yaklaşımla hazırlanmış ve hem dünyadaki hem de Türkiye'deki pek çok çalışmada esas alınmıştır (Mehmedoğlu, 2006: 470-471).

Çalışma grubunun tamamı Müslüman bireylerden oluştuğu için bu araştırmada, Ayten tarafından 2012'de geliştirilen 9 soruluk Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Ayten'in geliştirdiği Dindarlık Ölçeği, Glock ve Stark'ın ölçeğine benzer şekilde çok boyutlu olarak hazırlanmıştır. Ölçek 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler ile katılımcıların hayatta önemli kararlar vermede, sosyal ilişkilerde, giyim kuşamda, yeme-içmede dini inançlarının etkisi ile namaz, oruç, dua, Kur'an okuma gibi ibadetleri ne sıklıkla yerine getirdikleri sorulmuştur. Derecelendirme 5'li Likert tipinde, "Hiçbir Zaman, Nadiren, Bazen, Çoğu Zaman, Her Zaman" şeklinde olmak üzere 1-5 arası puanlama ile gerçekleştirilmiştir. Dindarlığın alt boyutları *dini etki boyutu* ve *dini ibadet boyutu* olarak adlandırılmıştır. Kısaca etki boyutu, bireylerin dini inançlarının hayatlarındaki önemli kararları verme süreçlerini, yeme içme ve giyim kuşam konusundaki günlük alışkanlıklarını, sosyal ilişkilerini ve yaşam tarzlarını ne ölçüde şekillendirdiğini değerlendiren 4 maddeyi kapsamaktadır. İbadet boyutu ise bireyin namaz kılma, oruç tutma, dua etme ve Kur'an okuma ibadetlerini ne sıklıkla yerine getirdiğini sorgulayan 5 maddeden meydana gelmektedir.

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucu elde edilen Cronbach's Alpha katsayıları, ölçeğin güvenilir olduğunu ve çalışma grubu için kullanılabilir olduğunu göstermiştir (Dindarlık Genel α=0,85; Dinî Etki Boyutu α=0,86; Dini İbadet Boyutu α=0,64).

3.3.4. Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam Doyumu Ölçeği (Satisfaction with Life Scale), 1985 yılında Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından, öznel iyi oluşun üç bileşeninden biri olan yaşam doyumu düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir (Diener vd., 1985: 71). Ölçek, insanların mevcut yaşam koşullarından ne kadar memnun olduklarına dair yargılarını değerlendirmektedir. Çeşitli araştırmacılar tarafından Türkçe uyarlaması ile geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilen ölçek (Ayten, 2012; Dağlı ve Baysal, 2016), tek boyutlu 5 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır. Ölçek, 5 dereceli Likert tipi (1=Hiç katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçekte "İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.", "Yaşamımdan memnunum.", "Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen

hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.” gibi maddeler yer almaktadır. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Alpha değeri α=0,86 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin güvenilir olduğunu ve araştırma grubu için kullanılabilir olduğunu ortaya koymaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Veriler, hazırlanan anket formu aracılığıyla Mart 2024 ile Ekim 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanması yüz yüze ve çevrimiçi anket uygulama formları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Anketlerin uygulanma sürecinde hem doğrudan hayır işlerinde görev alan kişilere bireysel olarak ulaşılmış hem de sivil toplum kuruluşlarıyla iletişime geçilmiştir. Bazı vakıf ve derneklerin merkezlerine gidilmiş, anketler çalışanlara ve gönüllülere bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Bazı kuruluşlarla ise e-posta veya telefon aracılığıyla iletişime geçilerek anket formu çevrimiçi ortamda iletilmiştir. Anketler uygulanmadan önce katılımcılara gerekli açıklamalar yapılmış, sordukları sorular yanıtlanmış, araştırmaya katılmada gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgileri gibi kişisel veriler talep edilmemiş, yanıtların gerçek durumu olduğu gibi yansıtması açısından gizliliğe önem verilmiştir.

Toplam 377 kişinin anketlerinden oluşan veriler, elektronik tablolama programı Excel ile dijital ortamda düzenlenmiş, ardından SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı aracılığıyla verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Önce veri seti kontrol edilmiş ve işlenmeye hazır hale getirilmiştir. Bu bağlamda hatalı veya eksik veriler düzeltilmiş, veri girişinde yapılan hatalar giderilmiş, değişkenlerin isimleri ve kodlamaların doğruluğu netleştirilmiştir. Bazı değişkenler kategorik olarak yeniden yapılandırılmış (yaş, meslek vb.) ve veri dönüştürme (transformation) işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların kişisel bilgi formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda grubun genel yapısını ortaya koyan frekans ve yüzde dağılımlarının çıkarılması suretiyle veri tanımlama işlemleri yapılmış; ölçme araçları aracılığıyla elde edilen puanların ortalama, medyan, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikleri (descriptive statistics) hesaplanmıştır. Veri setinin daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi amacıyla çeşitli grafikler oluşturulmuştur.

İç tutarlılık testi ile Cronbach’s Alpha değerlerine ulaşılarak ölçeklerin iç tutarlılığı değerlendirilmiştir. Bağımsız iki grubun karşılaştırılması amacıyla bağımsız gruplar t-testi (independent samples t-test) uygulanmış, farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı değerlendirilmiştir. Üç veya daha fazla grubun karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA), Scheffe ve Games-Howell analizleri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespiti için ise Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
BULGULAR VE YORUMLAR

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Katılımcıların Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu Düzeyleri: Genel Profil

Bu başlık altında, araştırma grubunun ölçme araçlarından aldığı ortalamalar aracılığıyla genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu amaçla araştırmadaki temel değişkenler olan prososyallik (yardım etme, hayırseverlik, paylaşma, affetme, özgecilik) dindarlık ve yaşam doyumunun ortalama değerleri ile ölçeklerin alt boyutlarının ortalama değerlerine yer verilmiştir. Elde edilen ortalama değerler katılımcıların prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeylerine ilişkin temel birer gösterge olarak ele alınmaktadır. Böylelikle "Araştırma grubunun prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeyleri açısından genel durum nasıldır?" sorusuna yanıt aranmakta, ortaya çıkan tablonun sonraki yorumlamalar açısından dikkate değer veriler sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede önce prososyallik ve alt boyutlarına ilişkin ortalamalara yer verilecek, sonrasında dindarlık ve alt boyutları ile yaşam doyumu ortalamaları tablolar halinde sunulacaktır.

4.1.1. Prososyallik

Prososyallik; yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme alt boyutlarından meydana gelmektedir. 22 maddelik Prososyallik Ölçeğinde yardım etme ve hayırseverlik alt boyutlarında 6'şar madde, özgecilik ve affetme alt boyutlarında 3'er madde, bağışlama alt boyutunda 4 madde bulunmaktadır. Her bir madde için en düşük derecelendirme 1, en yüksek derecelendirme 7 olup ölçeğin toplam puan aralığı 22 ila 154 arasındadır. Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların Prososyallik Ölçeğinden elde ettikleri ortalama puanlar yer almaktadır.

Tablo 9: Prososyallik ve Alt Boyutlarının Genel Durumu

	Sayı (N)	En Az	En Çok	Ortalama (M)	Standart Sapma (SD)
Prososyallik Genel	**377**	**58**	**154**	**118,47**	**17,044**
Yardım Etme (Helping)	377	21	42	39,03	3,545
Hayırseverlik (Benevolence)	377	7	42	31,02	7,290
Özgecilik (Altruism)	377	3	21	13,88	3,924
Paylaşma (Giving)	377	6	28	19,57	4,586
Affetme (Forgiveness)	377	3	21	14,95	3,951

Tablo 9'da görüldüğü gibi, bireylerin prososyallik toplam puanları en az 58, en fazla 154'tür. Katılımcıların genel olarak ortalamanın üzerinde bir prososyallik eğilimine sahip olduğu (M=118,47); yani arkadaşlarına yardım etme, hayır kuruluşlarına bağış yapma, özgeci davranışlar sergileme, paylaşma ve affetme eğilimlerinin ortalamanın üzerinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yardım etme (M=39,03), hayırseverlik (M=31,02), özgecilik (M=13,88), paylaşma (M=19,57) ve affetme (M=14,95) alt boyutlarının her birindeki ortalama değerler de orta üstüdür. Araştırma grubunun yardım etme ortalamasının hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme ortalamalarına kıyasla önemli derecede yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların en yüksek ortalamaya yardım etme alt boyutunda sahip olması, bireylerin diğerlerine yardım etmeye yatkın olduğuna işaret etmekte; bu da grubun genel sosyal davranış biçiminin değerlendirilmesi bakımından önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

4.1.2. Dindarlık

Araştırma grubunun dindarlık bakımından genel durumunu ortaya koymak için Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek "dinî etki" ile "dini ibadet" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmakta, her bir madde 1 ila 5 arasında puanlanmaktadır. Dinî etki boyutu 5, ibadet boyutu 4 maddeyi içermektedir. Katılımcıların elde ettiği puanların alt boyut ve genel ortalamaları tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 10: Dindarlık ve Alt Boyutlarının Genel Durumu

	Sayı (N)	En Az	En Çok	Ortalama (M)	Standart Sapma (SD)
Dindarlık Genel	**377**	**14**	**45**	**41,79**	**4,242**
Dinî Etki Boyutu	377	6	25	22,87	2,898
İbadet Boyutu	377	6	20	18,92	1,849

Tablo 10'da katılımcıların dindarlık toplam puanlarının en az 14 en fazla 45 olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların dindarlık düzeyleri genel olarak yüksek bulunmuş (M=41,79), bireylerin dinin sosyal hayattaki etkisini hissetme, dini ibadetleri yerine getirme sıklıklarının yüksek olduğu anlaşılmıştır. Ölçek maddelerine göre ortalamalar aşağıda grafikler halinde verilmiştir.

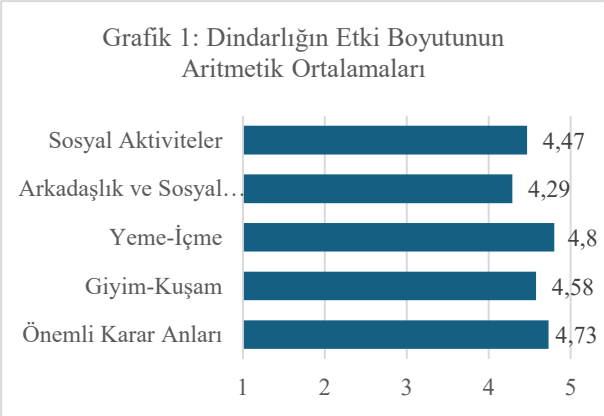

Grafik 1: Dindarlığın Etki Boyutunun Aritmetik Ortalamaları

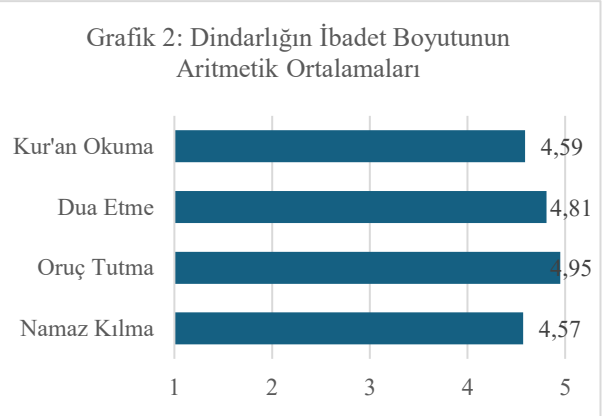

Grafik 2: Dindarlığın İbadet Boyutunun Aritmetik Ortalamaları

Dindarlığın etki boyutu, dini inancın günlük yaşam pratiklerine ve tercihlere nasıl yansıdığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ortalamalar incelendiğinde katılımcıların ne yiyip içeceği konusunda (M=4,8), kıyafet tercihinde (M=4,58) ve önemli karar anlarında (M=4,73) dini inancın etkisi yüksektir. Buna karşın hangi sosyal aktivitelere katılacağı (M=4,47) ve arkadaş seçimi (M=4,29) konularında dini inancın etkisi nispeten daha düşüktür.

İbadet alışkanlıklarını yansıtan ibadet alt boyutu ortalamalarında ise oruç ibadeti en yüksek ortalama ile öne çıkmaktadır (M=4,95). Bunu dua etme (M=4,81) takip etmekte, ardından sırasıyla Kur'an okuma (M=4,59) ve namaz kılma (M=4,57) gelmektedir. Bu tabloya göre grubun oruç tutma ve dua etme eğilimleri namaz kılma ve Kur'an okuma alışkanlıklarından daha yüksektir.

4.1.3. Yaşam Doyumu

Öznel iyi oluşun önemli bir bileşeni olan yaşam doyumu, hayatın farklı alanlarından memnun olma durumunun bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada kullanılan Yaşam Doyumu Ölçeği 5 maddeden oluşmakta, maddeler 1 ila 7 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınan ortalama puanlar katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Katılımcıların Yaşam Doyumu Ölçeğinden elde ettikleri puanların genel ortalaması aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 11: Yaşam Doyumu Genel Durumu

	Sayı (N)	En Az	En Çok	Ortalama (M)	Standart Sapma (SD)
Yaşam Doyumu	377	8	35	24,41	5,998

Tablo 11'e göre yaşam doyumu toplam puanlarının en az 8 en fazla 35 olduğu görülmektedir. Katılımcılar, ortalama değerin üzerinde bir yaşam doyumu düzeyine sahip olduklarını göstermişlerdir (M=24,41). Bu bulgu, onların genel hayat memnuniyetinin ortalamanın üzerinde olduğu şeklinde

yorumlanabilir. Bireylerin yaşam doyumuna dair ayrıntılı bilgi için maddelerin ortalama değerleri aşağıda grafik halinde verilmiştir.

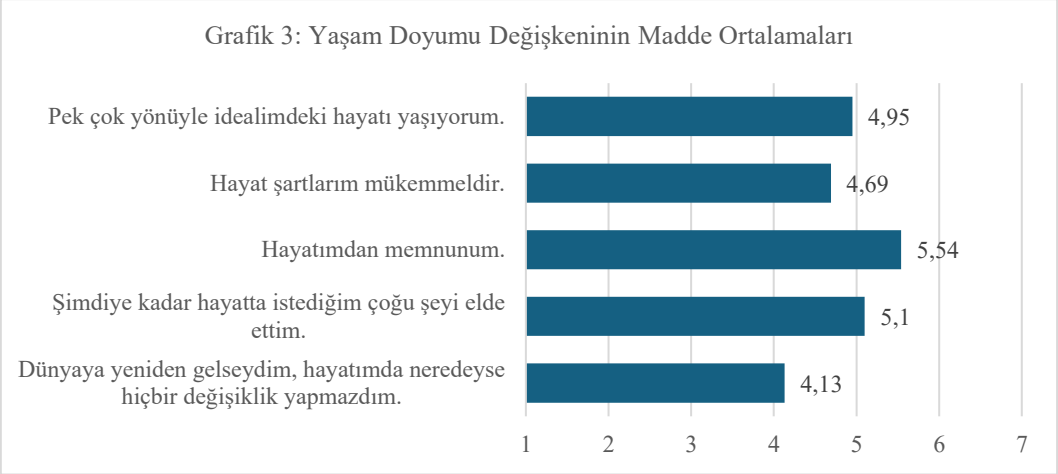

Grafik incelendiğinde en yüksek değerin "Hayatımdan memnunum." maddesine ait olduğu anlaşılmaktadır (M=5,54). Bunu "Şimdiye kadar hayatta istediğim çoğu şeyi elde ettim." ifadesi takip etmektedir (M=5,1). En düşük oran ise "Dünyaya yeniden gelseydim, hayatımda neredeyse hiçbir değişiklik yapmazdım." maddesine aittir (M=4,13).

4.2. Prososyallik, Dindarlık, Yaşam Doyumu ve Sosyo-Demografik Özelliklere Dair Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeylerinin; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir durumu ve gönüllülük gibi değişkenlerle ilişkisi analiz edilmektedir. Bu çerçevede, bağımsız değişkenler olarak belirlenen bu sosyo-demografik özelliklerin, bağımlı değişkenler olan prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu üzerindeki etkisini incelemek ve ilgili hipotezleri test etmek amaçlanmıştır. Analiz sonuçları tablolar halinde sunulmuş, tabloların ardından bulguların yorumlarına yer verilmiştir.

4.2.1. Cinsiyet

Bu başlık altında cinsiyet değişkeninin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ile ilişkisi olup olmadığı ve varsa bu ilişkinin ne şekilde gerçekleştiğini araştırmak amaçlanmaktadır. Cinsiyetin ana değişkenlerle ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) analizlerinden elde edilen bulgular, ilgili başlıklar altında tablolar halinde sunulmaktadır.

4.2.1.1. Prososyallik ve Cinsiyet

Çalışmanın bu aşamasında bağımsız değişken olan cinsiyetin, bireylerin prososyallik düzeyi üzerinde herhangi bir farklılık oluşturup oluşturmadığı araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, iki değişken arasında bağımsız grup t-test (independent samples t-test) analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 12: Prososyallik Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Cinsiyet	N	M	SD	t	p
Prososyallik (Genel)	Kadın	255	117,73	17,22	-1,202	,230
	Erkek	122	119,99	16,61		
Yardım Etme Boyutu	Kadın	255	38,96	3,57	-0,562	,574
	Erkek	122	39,18	3,49		
Hayırseverlik Boyutu	Kadın	255	31,29	7,47	1,020	,308
	Erkek	122	30,47	6,87		
Özgecilik Boyutu	Kadın	255	13,56	4,08	-2,272	**,024**
	Erkek	122	14,54	3,50		
Paylaşma Boyutu	Kadın	255	19,16	4,65	-2,500	**,013**
	Erkek	122	20,41	4,32		
Affetme Boyutu	Kadın	255	14,75	4,10	-1,437	,152
	Erkek	122	15,37	3,58		

Tablo 12'de yer alan bulgular incelendiğinde; *prososyallik genelinde* erkeklerin (M=119,99), kadınlara (M=117,73) kıyasla daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Erkeklerde daha yüksek görülen ortalamanın, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmaktadır (p=,230). Alt boyutlarda erkeklerin ortalamalarının kadınların ortalamalarından yüksek olduğu, yalnızca hayırseverlik konusunda kadınların (M=31,29) erkeklerden (M=30,47) daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Fakat *hayırseverlik* boyutundaki bu farklılığın da istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır (p=,308). *Yardım etme* ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (p=,574). Benzer şekilde *affetme* ile cinsiyet arasında da anlamlı bir farklılık yoktur (p=,152). Buna karşın *özgecilik* ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu anlaşılmış (p=,024), aynı şekilde *paylaşma* ile cinsiyet arasında da anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (p=,013). Buna göre, erkeklerin özgeci davranışlar sergileme ve paylaşma davranışına yönelik eğiliminin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Elde edilen bulgular, kadınların prososyallik eğiliminin erkeklere göre daha yüksek olduğu hipotezini doğrulamamaktadır.

Konuya dair daha önceden yapılan çalışmalar ele alındığında, çeşitli sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin Demir (2017), çalışmasında kadınların erkeklerden daha yüksek yardımseverlik eğilimine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, Karslı (2022) da kadınların erkeklere

kıyasla daha yardımsever olduğunu ifade etmiştir. Bir başka çalışma ise erkeklerin kadınlardan daha fazla prososyal davranışlar sergilediklerini ifade etmektedir (Ayvalıoğlu, 1981: 291). Literatürde kadınların ve erkeklerin genel olarak benzer düzeyde prososyal davranışlar sergilediklerini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Eagly, 2009; Ayten, 2009a).

Tablo 12'de yer alan bulgular, prososyalliğin cinsiyet ile ilişkisine dair literatürde yer alan pek çok araştırma ile paralellik göstermektedir. Bazı çalışmalarda prososyallik düzeyinde anlamlı bir farklılık olmasa da davranışın türünün cinsiyete göre farklılaştığı ifade edilmiştir (Eagly, 2009; Espinosa ve Kovarik, 2015). Buna göre kadınların prososyallik eğilimleri daha çok toplum odaklı ve ilişki merkezli olurken erkeklerin prososyallik eğilimleri daha bağımsız, kolektifi ilgilendiren ve gücü merkeze alan davranışlarla ilişkilidir (Eagly, 2009: 644). Araştırma kadınların yakın ilişkilerde, erkeklerin ise daha geniş gruplarda prososyal davranış sergilediklerini ortaya koymakta; erkeklerin acil durumlarda ve cesaret gerektiren koşullarda daha fazla yardım etme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Bunu destekleyen bir diğer çalışma ise kadın prososyalliğinin sosyal bağlamlara ve duygusal etkenlere daha duyarlı olduğunu, erkeklerin ise prososyal davranışlarda duygusal etkenlerden kadınlar kadar etkilenmediğini vurgulamaktadır (Espinosa ve Kovarik, 2015: 7). Bir başka deyişle erkeklerin prososyal davranışları kadınlarınki gibi bağlama göre değişebilse de onların prososyal davranışlarında rasyonel ve stratejik düşünce daha baskındır.

Her iki araştırma da kadınların başkalarıyla bağ kurma, empati gösterme ve ilişkileri güçlendirme eğiliminde olduklarını, yani duygusal destek ve bireysel yardım gibi konularda öne çıktıklarını; erkeklerin ise, içinde bulundukları grubun dinamiğini de göz önünde bulundurarak, fiziksel güç kullanmayı gerektiren ya da kaynak harcamayı gerektiren durumlarda olumlu sosyal davranış eğilimi gösterdiklerini belirtmektedir. Bu bilgiler, araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Zira kullanılan ölçekte hesabı ödeme, borç verme, kan bağışı yapma, yemek ısmarlama gibi davranışların olduğu maddeleri kapsayan *özgecilik* ve *paylaşma* ile ilgili bulgularda erkeklerin lehine bir durum söz konusudur.

4.2.1.2. Dindarlık ve Cinsiyet

Bu başlık altında, cinsiyet değişkeninin dindarlık üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) sonuçlarına yer verilmektedir. Aşağıdaki tablo, analiz bulgularını içermektedir.

Tablo 13: Dindarlık Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Cinsiyet	N	M	SD	t	p
Dindarlık (Genel)	Kadın	255	42,13	4,26	2,272	**,024**
	Erkek	122	41,08	4,11		
Dinî Etki Boyutu	Kadın	255	23,10	2,90	2,259	**,024**
	Erkek	122	22,38	2,82		
İbadet Boyutu	Kadın	255	19,03	1,80	1,667	,096
	Erkek	122	18,69	1,92		

Tabloda 13'teki bulgulara göre kadınların *genel dindarlık* ortalaması (M=42,13), erkeklerden (M=41,08) daha yüksektir. Aradaki fark, istatistiksel açıdan kadınların lehine anlamlı bir farklılık olduğuna işaret etmektedir (p=,024). Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında *dinî etki boyutu*nda kadınların ortalaması (M=23,10) ile erkeklerin ortalaması (M=22,38) arasında kadınların lehine anlamlı bir farklılık vardır (p=,024). *İbadet* boyutunda kadınların ortalaması (M=19,03) erkeklere (M=18,68) göre daha yüksek olmasına karşın iki cinsiyet arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=,096).

Söz konusu bulgular, kadınların dindarlık eğiliminin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu fark; özellikle yeme içme, giyinme, sosyal çevre seçimi gibi günlük yaşam pratiklerinde kadınların dindarlık eğiliminin erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Böylelikle kadınların dindarlık eğiliminin erkeklere göre daha yüksek olduğunu ifade eden hipotezin kısmen desteklendiği anlaşılmaktadır. İbadet boyutunda cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın olmaması, kadınların ve erkeklerin dinin temel inanç ve ibadet esasları konusunda benzer bir tutum sergilediklerini düşündürmektedir.

Konuya dair literatürde, kadınların dindarlık eğiliminin erkeklerden daha yüksek olduğunu vurgulayan çok sayıda araştırma mevcuttur (Günay, 1999; Şahin, 1999; Saroglou, 2000; Kayıklık, 2005; Yapıcı, 2007; Ayten, 2009; Cirhinlioğlu ve Ok, 2011; Şentepe ve Güven, 2015; Uysal, 2015; Korkmaz, 2020). Bu çalışmada dindarlık ile ilgili elde edilen bulguların, söz konusu araştırmalarda ulaşılan sonuçlarla örtüştüğü görülmektedir. Kadınların lehine görünen bu farklılığın genellenebilir olup olmadığı tartışmalıdır. İngiltere'de farklı dinlere mensup bireylerle yapılan bir araştırma, kadınların daha dindar olduğu yönündeki genel sonucun kültürel farklardan kaynaklandığını ifade etmekte ve erkeklerin daha dindar olduğu sonucuna varmaktadır (Loewenthal vd., 2002: 138). Türkiye'de de erkeklerin dindarlık düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar yapılmıştır (Karaca, 2000; Kula, 2001; Mehmedoğlu, 2004). Bu iki yönelime ek olarak dindarlık ve cinsiyet arasında genel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını ifade eden araştırmalar da mevcuttur (Yapıcı, 2012; 2016; F. Ş. Kaya ve Uysal, 2015; Kızılgeçit, 2011).

4.2.1.3. Yaşam Doyumu ve Cinsiyet

Cinsiyet değişkeninin katılımcıların yaşam doyumunda farklılığa yol açıp açmadığını tespit etmek amacıyla iki değişken arasında bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) yapılmış, bulgular aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 14: Yaşam Doyumu Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Cinsiyet	N	M	SD	t	p
Yaşam Doyumu	Kadın	255	24,34	6,13	-0,309	,758
	Erkek	122	24,54	5,72		

Tablo 14'e göre erkeklerin yaşam doyumu ortalamasının (M=24,54) kadınlara (M=24,34) kıyasla yüksek olduğu görülse de değerler birbirlerine çok yakındır. Bulgular, yaşam doyumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır (p=,758). Elde edilen sonuca göre kadınların ve erkeklerin hayat memnuniyeti düzeyi konusunda cinsiyete göre bir ayrım söz konusu değildir. Bulgular, ilgili araştırma hipotezini destekler niteliktedir. Literatürde de bu sonucu destekleyen, yaşam doyumunda cinsiyet bakımından anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Della Giusta vd., 2011: 6 ; Güler ve Usluca, 2021: 381; Uludağ ve Öztürk, 2024: 687). Buna karşın erkeklerin yaşam memnuniyetinin kadınlara göre daha düşük olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Salinas-Jiménez vd., 2011: 417).

4.2.2. Yaş

Bu başlık altında katılımcıların yaş gruplarına göre prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği araştırılmaktadır. Bu amaçla ANOVA ve Scheffe testi yapılmıştır. Analiz sonuçları ilgili başlıklar altında tablolar halinde sunulmuştur. Anket formunda yaş, açık uçlu olarak sorulmuş; sonrasında yaş grupları "Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)", "Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)", "Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)" ve "İleri Yetişkinlik (66 Yaş ve Üstü)" şeklinde dört kategori halinde düzenlenmiştir. Grup karşılaştırmaları için analizler yapılırken son grupta yer alan 2 kişi orta yetişkinliğe dahil edilmiş, bu suretle gruplar üçe indirgenmiş ve bu üç grup arasında karşılaştırma yapılmıştır.

4.2.2.1. Prososyallik ve Yaş

"Prososyallik, yaşa göre farklılık göstermekte midir?" sorusuna bu başlık altında cevap aranmakta ve "Orta yetişkinlik dönemindeki bireyler, daha fazla prososyal davranış sergileme

eğilimindedir.” hipotezini test etmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe bulgularına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 15: Yaş Grubuna Göre Prososyallik (ANOVA, Scheffe)

	Yaş Grubu	N	M	SD	F	p	Farklar
Prososyallik Genel	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	109,26	19,74	24,320	,000	**b**-a **c**-a **c**-b
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	119,08	15,15			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	124,60	14,03			
Yardım Etme Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	36,93	4,44	25,077	,000	**b**-a **c**-a
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	39,50	2,97			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	39,99	2,76			
Hayırseverlik Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	26,41	8,33	30,542	,000	**b**-a **c**-a
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	31,83	6,41			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	33,45	5,86			
Özgecilik Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	12,47	4,27	12,612	,000	b-a **c**-a **c**-b
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	13,77	3,69			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	15,08	3,56			
Paylaşma Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	19,34	4,77	1,329	,266	-
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	19,27	4,46			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	20,12	4,58			
Affetme Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	14,09	3,89	6,659	,001	**c**-a **c**-b
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	14,68	4,02			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	15,95	3,70			

Tablo 15’e göre *yetişkinliğe geçiş (18-25 yaş)* evresindeki grup, prososyallik ortalaması bakımından yaş grupları arasında en düşük ortalamaya sahiptir (M=109,26). Bunu *genç yetişkinlik (26-45 yaş)* (M=119,08) takip etmekte, en yüksek ortalama ise *orta yetişkinlikte (46-65 yaş)* (M=124,60) görülmektedir. Gruplar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<.05$). Bu durum, orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin daha yüksek düzeyde prososyal davranışlar sergilediğini öngören araştırma hipotezini desteklemektedir.

Alt boyutlar incelendiğinde yardım etme, hayırseverlik, özgecilik ve affetme boyutlarının ortalamalarında yaş ilerledikçe artış görülürken paylaşma boyutunda yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yetişkinliğe geçiş olarak isimlendirilen 18-25 yaş grubu, bütün alt boyutlarda diğer yaş gruplarına göre daha düşük ortalama puanlara sahiptir. Katılımcıların en ileri yaş grubunu temsil eden orta yetişkinlik (46-65 yaş) grubu ise alt boyutların tümünde en yüksek prososyal eğilimlere sahip gruptur.

Bulgular, ilerleyen yaşla birlikte prososyallik eğiliminin artabileceğini ortaya koymaktadır. Literatürde prososyallik ile yaş arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne süren, bu araştırmanın bulgularını

destekleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin Amerika'da yapılan bir araştırmada, yaşlı yetişkinler ve genç yetişkinlerin empati ve prososyal davranışlar bakımından farklılıkları incelenmiş; yaş ilerledikçe empatinin ve prososyal davranışların artış gösterdiği tespit edilmiştir (Beadle vd., 2013: 213). Başka bir çalışma prososyallik eğiliminin yaşam süresi boyunca değişime uğrayabildiğini vurgulamış, yaşlılık dönemindekilerin genç yetişkinlerden daha fazla toplum yanlısı olduğunu ortaya koymuştur (Lockwood vd., 2021: 11). Türkiye'de de benzer sonuçları ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır (Demir, 2017: 56; Uysal, 2007: 40). Bununla birlikte, prososyalliğin yaş ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığını öne süren araştırmalar da mevcuttur (Ayten, 2010: 140; Karslı, 2022: 78; Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu, 2021: 560). Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu (2021: 560), her ne kadar araştırmalarında yaş ile prososyallik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmediğini bulgulasa da bu konudaki araştırmaların ve teorik alt yapının yaş ile prososyallik arasındaki anlamlı ilişkiyi ortaya koyduğunu ifade etmişlerdir.

Prososyallik düzeyinin orta yetişkinlik döneminde daha yüksek olmasının birçok farklı açıklaması yapılabilir. Beadle ve arkadaşları (2013), prososyalliğin yaşla birlikte artış göstermesini "Sosyoduygusal Seçicilik Kuramı" ile açıklamaktadır. Buna göre insan yaşlandıkça zamanının kısıtlı olduğunu fark ederek daha kısa vadeli ve duygusal olarak tatmin eden hedeflere yönelmektedir. İlerleyen yaşla artan prososyallik eğilimini etkileyen biyolojik etmenler de vardır. Sosyal bağlanma, güven, empati ve cömertlik gibi duygusal ve sosyal davranışları teşvik eden oksitosin hormonu salınımının ilerleyen yaşlarda arttığı; artan oksitosin seviyesinin prososyal davranışlar üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu öne sürülmektedir (Zak vd., 2022: 1). Ayrıca gönüllülük faaliyetlerine katılımda da yaşlıların gençlere göre daha aktif olduğu ortaya konmuştur (Zak vd., 2022: 7-8 Santrock, 2019: 611). Yaşla artan prososyallik eğilimi, Erikson'un psikososyal gelişim kuramı ile paralellik göstermektedir. Orta yetişkinlik ve ileri yetişkinlik dönemleri, Erikson'un yedinci ve sekizinci evrelerine karşılık gelmektedir. Bu evreler bireylerin gelecek nesillere katkı sağlama ve başkalarına yardım etme amacıyla üretken davranışlarda bulunduğu, başkalarına destek olmak suretiyle yaşamlarının değerli olduğunu hissetmek istediği dönemlerdir (Erikson, 2022: 97-112). Bu araştırmada da ilgili teorik çerçeveyi destekler nitelikte bulgulara ulaşılmış, bireylerin orta yaşlarda daha affedici, yardımsever, cömert ve başkasını düşünen bireyler haline gelme eğilim gösterdikleri anlaşılmıştır.

4.2.2.2. Dindarlık ve Yaş

Bu başlık altında, yaş değişkeninin dindarlık üzerinde herhangi bir farklılık oluşturup oluşturmadığı araştırılmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testi bulgularına aşağıda yer verilmektedir.

Tablo 16: Yaş Grubuna Göre Dindarlık (ANOVA, Scheffe)

	Yaş Grubu	N	M	SD	F	p	Farklar
Dindarlık Genel	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	40,06	5,573	12,614	,000	**b**-a **c**-a
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	41,96	4,014			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	42,87	2,720			
Dinî Etki Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	22,05	3,728	5,111	,006	**b**-a **c**-a
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	23,06	2,667			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	23,22	2,321			
İbadet Boyutu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	18,01	2,252	23,315	,000	**b**-a **c**-a **c**-b
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	18,90	1,917			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	19,65	0,849			

Tablo 16'da yer alan bulgular, en yüksek dindarlık ortalamasının *orta yetişkinlik (46-65 yaş)* döneminde olduğunu göstermektedir (M=42,87). Bunu *genç yetişkinlik (26-45 yaş)* dönemi takip etmektedir (M=41,96). *Yetişkinliğe geçiş (18-25 yaş)* evresi ise gruplar arasında en düşük ortalamaya sahiptir (M=40, 06). Dindarlığın etki boyutu ile ibadet boyutu ortalamalarında da aynı sıralama söz konusudur.

Araştırma bulguları, ortalama değerlerdeki farkların yanı sıra istatistiksel açıdan da anlamlı ilişkiler ortaya koymaktadır (p=,000). Elde edilen bulgulara göre, genç yetişkinlik (26-45 yaş) dönemindeki bireylerin dindarlık düzeyi, yetişkinliğe geçiş (18-25 yaş) dönemindeki bireylere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde, orta yetişkinlik (46-65 yaş) dönemindeki bireyler ile yetişkinliğe geçiş (18-25 yaş) dönemindeki bireyler arasında orta yetişkinlik (46-65 yaş) lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Dindarlığın etki ile ibadet alt boyutlarında da benzer bir durum söz konusudur.

Genel olarak, dindarlığın yaşla birlikte arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, *Orta yaşlı bireylerin genç bireylere göre daha dindar olduğuna* yönelik hipotezin desteklendiğini söylemek mümkündür. Bu bulgular, diğer pek çok araştırma bulgularıyla da paralellik göstermektedir (Ayten, 2010; Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu, 2021; Tokur, 2011; Güven, 2024: 93).

4.2.2.3. Yaşam Doyumu ve Yaş

Çalışmanın bu aşamasında bireylerin yaşam doyumu üzerinde yaşın herhangi bir farklılık oluşturup oluşturmadığı araştırılmaktadır. Bu doğrultuda tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ile Scheffe testi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 17: Yaş Grubuna Göre Yaşam Doyumu (ANOVA, Scheffe)

	Yaş Grubu	N	M	SD	F	p	Farklar
Yaşam Doyumu	a) Yetişkinliğe Geçiş (18-25 Yaş)	93	22,20	5,781	17,002	,000	**c**-a **c**-b
	b) Genç Yetişkinlik (26-45 Yaş)	161	23,94	6,084			
	c) Orta Yetişkinlik (46-65 Yaş)	123	26,69	5,280			

Tablo 17'de yer alan bulgulara göre, *orta yetişkinlik (46-65 yaş)* dönemindeki bireylerin yaşam doyumu ortalamasının (M=26,69), *genç yetişkinlik (26-45 yaş)* dönemindeki bireylerin ortalamasından (M=23,95) yüksek olduğu; aynı şekilde *yetişkinliğe geçiş (18-25 yaş)* dönemindeki bireylerin ortalamasından (M=22,20) da yüksek olduğu görülmüştür. Gruplar arasında *orta yetişkinlik (46-65 yaş)* lehine olduğu gözlemlenen bu farklar, istatistiksel olarak anlamlıdır (p=,000). Sonuçlar, yaşam doyumunun ilerleyen yaşlarda arttığına işaret ederek ilgili araştırma hipotezini desteklemektedir.

Yaşam doyumu düzeyi her ne kadar bireysel farklılıklara bağlı olarak değişse de araştırmalar, pek çok birey için yaşam doyumu düzeyinin yaşla birlikte arttığını göstermektedir (Mroczek ve Spiro III, 2005: 197; Ulutürk Akman, 2021). İnsan ömrünün ilerleyen yıllarında artış gösteren yaşam doyumu, 65 yaş civarında zirveye ulaştıktan sonra yaşlılık döneminde düşüş göstermektedir (Mroczek ve Spiro III, 2005: 199). Araştırmanın bulguları, 65 yaşa kadar yaşam doyumunun yaşla birlikte arttığını ortaya koyarak daha önce yapılmış çalışmaların bir kısmıyla örtüşmektedir. Buna karşın yaşam doyumu ile yaş arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Batan, 2016: 121).

4.2.3. Medeni Durum

Bu başlık kapsamında medeni durumun prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ile ilişkisi bulunup bulunmadığı, bir ilişki mevcutsa bu ilişkinin ne şekilde geliştiği ele alınmaktadır. Medeni durumun ana değişkenlerle ilişkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen t-test analizi, ilgili başlıklar altında tablolar halinde aktarılmaktadır.

4.2.3.1. Prososyallik ve Medeni Durum

Bireylerin medeni durumunun prososyallik düzeyi üzerinde herhangi bir farklılığa yol açıp açmadığı, bu başlık altında incelenmektedir. Böylelikle evli bireylerin mi yoksa bekârların mı daha yüksek prososyallik eğilimine sahip olduğu araştırılmaktadır. Medeni durum kategorisi ankette "Bekâr", "Evli" ve "Diğer" şeklinde üç seçenek olarak sunulmuşken; analiz esnasında "Diğer" seçeneğini işaretleyen 10 kişi "Bekâr" kategorisine dahil edilmiş, kategoriler ikiye indirgenmiştir. Değişkenler

arasında bağımsız grup t-test (independent samples t-test) analizi yapılmış, sonuçlar aşağıda tablo aracılığıyla sunulmuştur.

Tablo 18: Prososyallik Bakımından Evli ve Bekâr Bireyler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Medeni Durum	N	M	SD	t	p
Prososyallik (Genel)	Bekâr	150	112,97	18,80	-5,012	**,000**
	Evli	227	122,10	14,72		
Yardım Etme Boyutu	Bekâr	150	37,87	4,19	-4,940	**,000**
	Evli	227	39,79	2,80		
Hayırseverlik Boyutu	Bekâr	150	28,50	8,29	-5,346	**,000**
	Evli	227	32,70	5,99		
Özgecilik Boyutu	Bekâr	150	13,28	3,98	-2,431	**,016**
	Evli	227	14,27	3,83		
Paylaşma Boyutu	Bekâr	150	19,30	4,66	-0,930	,353
	Evli	227	19,74	4,53		
Affetme Boyutu	Bekâr	150	14,02	4,06	-3,800	**,000**
	Evli	227	15,57	3,75		

Tablo 18'de verilen bulgulara göre; evli bireylerin *genel prososyallik* düzeyleri (M=122,10), bekâr bireylerin prososyallik düzeylerinden (M=112,97) anlamlı derecede daha yüksektir (p=,000). Bu bulgular, evli bireylerin bekâr bireylerden daha yüksek prososyallik eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, evli bireyler (M=39,79), bekâr bireylere (M=37,87) göre anlamlı derecede daha yüksek *yardım etme* eğilimine sahiptir (p=,000). Bu bulgu, yardım etme davranışlarında evliliğin olumlu bir etkisinin olduğunu düşündürmektedir. *Hayırseverlik* alt boyutunda evli bireylerin ortalaması (M=32,70) bekâr bireylerden (M=28,50) daha yüksek olup istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur (p=,000). Aradaki fark, hayırseverlikte evli bireylerin bekâr bireylere göre daha yüksek bir eğilime sahip olduğunu göstermektedir. *Özgecilik* alt boyutunda da evli bireylerin (M=14,27) bekârlardan (M=13,28) anlamlı seviyede daha yüksek özgecilik düzeyine sahip olduğu saptanmıştır (p=,016). Bir diğer alt boyut olan *paylaşma* boyutunda evli bireylerin ortalaması (M=19,74), bekâr bireylerden (M=19,30) daha yüksek olsa da istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p=,353). Bu bulgu, paylaşma davranışında evli veya bekâr olmanın bir fark yaratmadığını ortaya koymaktadır. *Affetme* boyutunda evli bireylerin (M=15,57), bekâr bireylerden (M=14,02) daha yüksek bir eğilime sahip oldukları anlaşılmıştır. Affetme konusunda da evli bireyler lehine anlamlı bir farklılık söz konusudur (p=,000). Bu da evli bireylerin affetme eğilimlerinin bekârlardan daha yüksek olduğunu düşündürmektedir.

Bulgulara göre medeni durum değişkeninin; prososyallik üzerinde, özellikle yardım etme, hayırseverlik, özgecilik ve affetme davranışlarında, anlamlı bir farklılık oluşturduğu anlaşılmaktadır. Alt

boyutların çoğunda (yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, affetme) evli bireyler bekâr bireylere kıyasla anlamlı derecede yüksek ortalamalara sahip olmuştur. Araştırma bulguları, evlilerin prososyallik eğiliminin bekârlara göre daha yüksek olduğu hipotezini desteklemekte; evliliğin, bireylerin sosyal davranışlarını olumlu yönde şekillendirebileceğini göstermektedir. Ayten (2009), çalışmasında evlilerin bekârlardan daha yardımsever olduğunu tespit etmiş, Demir (2017) ise evlilerin yardımseverlik düzeylerinin bekârlarınkinden anlamlı derecede daha yüksek olduğunu ortaya koyduğu araştırmasıyla bunu desteklemiştir. Bu bağlamda araştırma bulgularının literatürdeki diğer araştırma bulguları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

4.2.3.2. Dindarlık ve Medeni Durum

Medeni durumun dindarlık ile ilişkisinin araştırmak amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) sonuçları, tablo aracılığıyla aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 19: Dindarlık Bakımından Evli ve Bekâr Bireyler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Medeni Durum	N	M	SD	t	p
Dindarlık (Genel)	Bekâr	150	40,58	5,31	-4,200	**,000**
	Evli	227	42,59	3,11		
Dinî Etki Boyutu	Bekâr	150	22,21	3,51	-3,350	**,001**
	Evli	227	23,30	2,31		
İbadet Boyutu	Bekâr	150	18,36	2,29	-4,459	**,000**
	Evli	227	19,29	1,36		

Bulgulara göre, evli bireylerin *genel dindarlık* ortalaması (M=42,59) bekârlardan (M=40,58) anlamlı derecede daha yüksektir (p=,000). Dindarlığın *etki boyutu*nda evli bireylerin (M=23,30) bekâr bireylerden (M=22,21) daha yüksek ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde, *ibadet boyutunda* da evliler (M=19,29) bekârlardan (M=18,36) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bu bulgular, dindarlığın hem etki boyutunda (p=,001) hem de ibadet boyutunda (p=,000) evli bireyler lehine anlamlı bir fark olduğuna işaret etmektedir. *Evli bireylerin dindarlık eğiliminin bekâr bireylerden daha yüksek olduğu* hipotezi bu bulgularla desteklenmektedir.

Evli bireylerin bekâr bireylere nazaran daha dindar olduğunu ortaya koyan pek çok çalışma bulunmaktadır (Karslı, 2022; Ayten, 2009a; Demir, 2017). Bu durum, evlilik kurumunun bireylerde manevi yönelimleri artırıcı bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir. İlgili çalışmalarda ulaşılan sonuçlar, bu araştırmada elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir.

4.2.3.3. Yaşam Doyumu ve Medeni Durum

Medeni durum değişkeninin katılımcıların yaşam doyumunda farklılığa yol açıp açmadığını araştırmak amacıyla iki değişken arasında yapılan bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) bulguları aşağıda tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 20: Yaşam Doyumu Bakımından Evli ve Bekâr Bireyler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Medeni Durum	N	M	SD	t	p
Yaşam Doyumu	Bekâr	150	22,47	5,94	-5,278	**,000**
	Evli	227	25,69	5,69		

Tablo 20'de yer alan bulgular, evli bireylerin yaşam doyumu düzeyinin (M=25,69) bekârlara (M=22,47) kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Medeni durum ile yaşam doyumu düzeyi ilişkisinde evli bireyler lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır (p=,000). Daha açık bir ifadeyle; evli bireylerin hayattan memnun olma düzeyi, bekârlara göre daha yüksektir. Araştırma bulguları, *"Evli bireyler, bekâr bireylere göre daha yüksek yaşam doyumuna sahiptir*." şeklindeki hipotezi desteklemektedir.

Konuyla ilgili daha önceden yapılmış olan pek çok araştırma, evli bireylerin yaşam doyumu düzeyinin bekâr bireylere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Altıparmak, 2009; Salinas-Jiménez vd., 2011: 417; Güler ve Usluca, 2021; Uludağ ve Öztürk, 2024). İlgili çalışmaların bulguları, bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

4.2.4. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyinin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ile ilişkisi olup olmadığı bu kısımda ilgili başlıklar altında incelenmekte; bir ilişki söz konusuysa bunun nasıl şekillendiği değerlendirilmektedir. Eğitim düzeyinin ana değişkenlerle ilişkisini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testi gerçekleştirilmiştir. Analizlere dair bulgular tablolar halinde aşağıda sunulmaktadır.

4.2.4.1. Prososyallik ve Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyindeki farklılıkların, bireylerin prososyallik düzeyi üzerinde bir etkisinin olup olmadığı çalışmanın bu aşamasında ele alınmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testinden elde edilen bulgular, tablo 21'de gösterilmiştir.

Tablo 21: Eğitim Düzeyine Göre Prososyallik (ANOVA, Scheffe)

	Eğitim Düzeyi	N	M	SD	F	p	Farklar
Prososyallik Genel	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	116,67	17,86	1,077	,342	-
	b) Üniversite Mezunu	184	119,09	16,70			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	119,97	16,42			
Yardım Etme Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	38,86	3,95	,559	,572	-
	b) Üniversite Mezunu	184	39,22	3,32			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	38,80	3,35			
Hayırseverlik Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	29,70	8,11	3,103	,046	-
	b) Üniversite Mezunu	184	31,56	7,03			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	31,94	6,10			
Özgecilik Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	13,31	4,44	2,132	,120	-
	b) Üniversite Mezunu	184	14,04	3,66			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	14,42	3,52			
Paylaşma Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	19,39	4,49	,561	,571	-
	b) Üniversite Mezunu	184	19,49	4,44			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	20,08	5,11			
Affetme Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	15,39	3,63	1,111	,330	-
	b) Üniversite Mezunu	184	14,75	4,08			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	14,71	4,11			

Tablo 21'de yer alan ve bireylerin prososyallik eğilimlerini gösteren aritmetik ortalamalar, eğitim düzeyi arttıkça genel prososyallik ortalamasının arttığını göstermektedir. Buna göre en yüksek ortalama yüksek lisans ve doktora seviyesindedir (M=119,97). Fakat yapılan ANOVA testi sonucunda genel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiş, yalnızca hayırseverlik alt boyutunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (p=,046). Ancak Scheffe testi farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit edememiştir. Bunun sebebinin, Scheffe testinin özellikle küçük grup farklılıklarını tespit etmede yetersiz kalabilme ihtimali olabileceği düşünülerek daha net bir sonuç elde edebilmek amacıyla Games-Howell Post-Hoc testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçları da gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların genel prososyallik eğilimleri ile yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme eğilimleri; eğitim düzeylerine göre değişmemektedir. Daha açık bir ifadeyle, eğitim düzeyinin prososyallik üzerinde herhangi bir farklılık oluşturmadığı saptanmıştır. Bu bulgu, ilgili araştırma hipotezini desteklemekte, ayrıca daha önce yapılmış araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Ayten, 2009: 136; Demir, 2017: 67). Tüm bu bulgular, prososyalliğin eğitim süreçlerinde yeterince vurgulanmadığı şeklinde bir durumu akla getirmektedir.

4.2.4.2. Dindarlık ve Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyinin dindarlık üzerinde farklılığa yol açıp açmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testi gerçekleştirilmiş, bulgular aşağıda tablo halinde görselleştirilmiştir.

Tablo 22: Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık (ANOVA, Scheffe)

	Eğitim Düzeyi	N	M	SD	F	p	Farklar
Dindarlık Genel	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	41,56	5,21	,462	,630	-
	b) Üniversite Mezunu	184	41,80	3,89			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	42,17	3,07			
Dinî Etki Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	22,91	3,39	,034	,966	-
	b) Üniversite Mezunu	184	22,83	2,69			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	22,88	2,48			
İbadet Boyutu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	18,64	2,30	2,874	,058	-
	b) Üniversite Mezunu	184	18,97	1,71			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	19,28	1,10			

Tablo 22'deki bulgulara göre dindarlık genelinde en yüksek ortalama yüksek lisans ve doktora seviyesindedir (M=42,17). Benzer şekilde ibadet alt boyutunda da ortalaması en yüksek grup lisansüstüdür (M=19,28). Dinî etki alt boyutunda ise ilköğretim ve lise mezunları en yüksek ortalamaya sahiptir (M=22,91). Fakat analiz sonuçları, genel dindarlıkta ve alt boyutlarda elde edilen ortalamaların anlamlı bir farklılık oluşturmadığını ortaya koymaktadır (p>0,05). Bu da "Eğitim düzeyi ile dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır." şeklindeki hipotezin desteklenmediğini göstermektedir.

Daha önceden yapılmış araştırmalar, eğitim düzeyi ve dindarlık arasında negatif bir ilişki olduğuna dikkat çekmekte, eğitim seviyesi arttıkça dindarlığın azaldığını öne sürmektedir (Schwadel, 2015: 402; Ayten, 2009: 138; Demir, 2017: 68). Ancak bu konuda yapılmış bazı araştırmalar, farklı gruplarda farklı sonuçlar elde edildiğini bulgulamış, eğitim düzeyinin dindarlığı her zaman azaltmadığını ortaya koyarak gelenek farklılıklarının göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmiştir (McFarland vd., 2011: 166). Bu araştırmanın bulguları, eğitim düzeyinin dindarlık üzerinde belirleyici bir etken olmadığını düşündürmektedir. Ancak, katılımcı grubunun genel olarak dindar bir profil sergilemesi, bulguların etkilenmiş olabileceğini göstermektedir. Eğitim düzeyinin dindarlık üzerindeki etkisini kesin olarak belirleyebilmek için, bu durumu göz önünde bulundurmak önemlidir.

4.2.4.3. Yaşam Doyumu ve Eğitim Düzeyi

Yaşam doyumunun eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermeyeceği, bu çalışmanın incelemeyi amaçladığı bir diğer konudur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testinden elde edilen bulgular Tablo 23'te verilmiştir.

Tablo 23: Eğitim Düzeyine Göre Yaşam Doyumu (ANOVA, Scheffe)

	Eğitim Düzeyi	N	M	SD	F	p	Farklar
Yaşam Doyumu	a) İlköğretim ve Lise Mezunu	123	23,87	6,34	2,457	,087	-
	b) Üniversite Mezunu	184	24,23	5,81			
	c) Yüksek Lisans ve Doktora	70	25,80	5,71			

Tabloda yer alan bulgulara bakıldığında yaşam doyumu en yüksek olan grubun yüksek lisans ve doktora grubu olduğu görülmektedir (M=25,80). Bunu üniversite mezunları takip etmekte (M=24,23), en düşük yaşam doyumu düzeyi ise ilköğretim ve lise mezunlarında görülmektedir (M=23,87). Ortalamalardaki bu farklara rağmen, gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p=,087). Bu bulgular neticesinde yaşam doyumu ile eğitim düzeyi arasında bir ilişki olmadığı saptanmıştır. "Eğitim düzeyi ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır." şeklindeki hipotezin desteklenmediğini söylemek mümkündür.

Eğitim düzeyi arttıkça yaşam memnuniyetinin de arttığını bulgulayan çalışmalar mevcuttur (Ulutürk-Akman, 2021: 65; Salinas-Jiménez vd., 2011: 409). Bu artışın yalnızca eğitim düzeyiyle mi yoksa farklı etmenlerle mi ilişkili olduğu ise tartışmaya açık bir konudur. Bir araştırmaya göre eğitimin yaşam doyumu üzerindeki etkisi, bireyin gelir durumuna bağlı olarak değişmekte; düşük ve orta gelir gruplarında eğitim önemliyken, yüksek gelir grubunda eğitim önemli bir faktör olmaktan çıkmaktadır (Salinas-Jiménez vd., 2011: 420). Dolayısıyla yaşam memnuniyetine etki eden etmenleri daha iyi anlamak için katılımcıların gelir durumu gibi sosyoekonomik faktörlerin de araştırılması önemlidir. Nitekim burada bulgularından bahsedilen araştırmalar, bireyin hayatına ekonomik katkı ve yaşam kalitesi getiren eğitim düzeyindeki değişikliklerin yaşam doyumunu artırdığını göstermiştir.

4.2.5. Gelir Durumu

Gelir durumu ile prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki, bu başlık altında ele alınmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testi sonuçları ilgili başlıklar altında tablolar halinde yer almaktadır. Katılımcılar anket formunda gelir

durumlarının düşük, orta ya da yüksek olduğunu kendileri belirtmişlerdir. Bu nedenle gelir durumu ifadesi, katılımcıların bildirdiği, algılanan sosyoekonomik düzeyi ifade etmektedir.

4.2.5.1. Prososyallik ve Gelir Durumu

Prososyalliğin gelir durumuna göre değişiklik gösterip göstermeyeceği, bu başlık altında incelenmektedir. Bu amaçla tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testi gerçekleştirilmiştir. Bulgular aşağıda tabloda yer almaktadır.

Tablo 24: Gelir Durumuna Göre Prososyallik (ANOVA, Scheffe)

	Gelir Durumu	N	M	SD	F	p	Farklar
Prososyallik Genel	a) Düşük	79	113,88	17,79	5,568	,004	**c**-a
	b) Orta	207	118,43	16,02			
	c) Yüksek	91	122,52	17,77			
Yardım Etme Boyutu	a) Düşük	79	38,27	4,05	2,275	,104	-
	b) Orta	207	39,24	3,17			
	c) Yüksek	91	39,20	3,82			
Hayırseverlik Boyutu	a) Düşük	79	28,86	8,14	6,691	,001	**c**-a
	b) Orta	207	31,03	7,05			
	c) Yüksek	91	32,90	6,55			
Özgecilik Boyutu	a) Düşük	79	12,82	4,03	8,118	,000	**c**-a **c**-b
	b) Orta	207	13,72	3,76			
	c) Yüksek	91	15,15	3,87			
Paylaşma Boyutu	a) Düşük	79	19,37	4,46	1,164	,313	-
	b) Orta	207	19,36	4,55			
	c) Yüksek	91	20,20	4,74			
Affetme Boyutu	a) Düşük	79	14,54	4,22	,538	,584	-
	b) Orta	207	15,06	3,86			
	c) Yüksek	91	15,05	3,92			

Tablo 24'e göre, genel prososyal eğilime bakıldığında en yüksek ortalamanın yüksek gelir grubunda olduğu görülmektedir (M=122,52). Bunu orta gelir grubu takip etmektedir (M=118,43). En az ortalamanın ise düşük gelir grubunda olduğu anlaşılmaktadır (M=113,88). Scheffe testi sonuçları, yüksek gelir grubu ile düşük gelir grubu arasında yüksek gelir grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir (p<,01). Benzer şekilde hayırseverlik ve özgecilik alt boyutlarında da en yüksek ortalama yüksek gelir grubunda görülmekte, bunu orta ve düşük gelir grupları izlemektedir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p=,001; p=,000). Yardım etme, paylaşma ve affetme alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Gelir durumu ile prososyallik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu öngören hipotezin kısmen desteklendiğini söylemek mümkündür.

Bulgular, gelir düzeyi yükseldikçe genel prososyal eğilimin artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle gelir durumunun yüksek olduğunu belirten bireyler, düşük gelir olarak belirten gruba kıyasla daha fazla hayırseverlik ve özgecilik göstermektedir. Yardım etme, paylaşma ve affetme boyutlarında ise gelir durumuna göre farklılaşma olmamaktadır. Yardım etme ve paylaşma davranışlarının her zaman maddi yardımı içermemesi bu durumun sebeplerinden olabilir. Çünkü bu davranışlar duygusal ya da manevi destek gibi farklı boyutları da kapsamaktadır. Öte yandan, affetme davranışı daha bireyseldir ve bireyin duygusal süreçleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle gelir durumundan bağımsız olduğu düşünülmektedir. Hayırseverlik ve özgecilik boyutlarında yüksek gelir gruplarının öne çıkması ise maddi kaynaklarla ve ihtiyaçlarla açıklanabilir. Nitekim sosyoekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin maddi kaynaklara erişimi kolay olduğu için maddi olarak vermeyi içeren hayırseverlik ve özgecilik davranışları bakımından daha aktif olmaları anlaşılabilirdir. Ayrıca, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre, kendini gerçekleştirerek topluma katkı sağlama gibi bir misyon edinmenin yolu temel ihtiyaçların karşılanmasından geçmektedir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2022: 309).

4.2.5.2. Dindarlık ve Gelir Durumu

Bu başlık altında "Dindarlık, gelir durumuna göre değişiklik göstermekte midir?", "Sosyoekonomik düzeyin dindarlık üzerinde bir etkisi var mıdır?" sorularına cevap aranmaktadır. Yapılan tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testi sonucu elde edilen bulgular, aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 25: Gelir Durumuna Göre Dindarlık (ANOVA, Scheffe)

	Gelir Durumu	N	M	SD	F	p	Farklar
Dindarlık Genel	a) Düşük	79	41,54	4,74	,506	,603	-
	b) Orta	207	41,99	3,84			
	c) Yüksek	91	41,56	4,66			
Dinî Etki Boyutu	a) Düşük	79	22,78	2,84	,961	,383	-
	b) Orta	207	23,04	2,75			
	c) Yüksek	91	22,54	3,24			
İbadet Boyutu	a) Düşük	79	18,75	2,20	,435	,648	-
	b) Orta	207	18,95	1,65			
	c) Yüksek	91	19,01	1,93			

Tablo 25'te yer alan bulgular hem dindarlık genelinde hem de dinî etki ile ibadet boyutlarında düşük, orta ve yüksek gelir gruplarının birbirlerine oldukça yakın ortalamalara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gruplar arasında küçük ölçekli farklılıklar gözlemlense de istatistiksel olarak anlamlı bir

fark bulunmadığı tespit edilmiştir (p>,05). Bulgular*, gelir durumu ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu* öngören araştırma hipotezini desteklememektedir.

Katılımcıların genel dindarlık eğiliminin yüksek oluşu, gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamasına etki eden önemli bir faktör olabilir. Ayrıca algılanan gelir düzeyinin bireyin objektif gelirinden farklı olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, bazı katılımcılar ekonomik durumları kötü olsa bile kendilerini "orta" ya da "yüksek" gruba dahil etmiş olabilir, ya da ekonomik durumu "yüksek" olan bireyler kendilerini "orta" grupta tanımlamış olabilir. Bu da dindarlık üzerinde herhangi bir farklılık oluşmamasının muhtemel sebeplerinden biridir. Ekonomik durum ile dindarlık ilişkisine dair daha önceden yapılmış olan çalışmalar, gelir düzeyi yükseldikçe dindarlık ve alt boyutlarında genel olarak azalma görüldüğünü bulgulamıştır (Akdoğan, 2002: 130; Yapıcı, 2007: 185).

4.2.5.3. Yaşam Doyumu ve Gelir Durumu

Bu çalışmanın incelemeyi amaçladığı bir diğer konu, yaşam doyumunun gelir durumuna göre değişiklik gösterip göstermeyeceğidir. Acaba bireylerin hayattan memnun olma düzeyleri, algıladığı sosyoekonomik düzeye göre değişmekte midir? Bu soruya yanıt aramak amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Scheffe testinden elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 26: Gelir Durumuna Göre Yaşam Doyumu (ANOVA, Scheffe)

	Gelir Durumu	N	M	SD	F	p	Farklar
Yaşam Doyumu	a) Düşük	79	20,34	5,36	30,483	,000	**b**-a **c**-a **c**-b
	b) Orta	207	24,89	5,85			
	c) Yüksek	91	26,84	5,07			

Tablo 26'da yer verilen bulgulara göre, yaşam doyumu ortalaması en yüksek grubun yüksek gelirliler (M=26,84), takip eden grubun orta gelirliler (M=24,89), yaşam doyumu ortalaması en düşük grubun ise düşük gelirliler (M=20,34) olduğu saptanmıştır. Tüm gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir (p=,000). Bulgular, *gelir durumu ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olacağını* öngören hipotezi desteklemektedir.

Elde edilen bulgular, algılanan gelir düzeyi arttıkça yaşam doyumunun arttığına işaret etmektedir. Bir başka deyişle, bireyin kendini ekonomik olarak iyi koşullarda hissetmesi, hayat memnuniyetini artırmaktadır. Düşük gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçildikçe yaşamdan duyulan memnuniyetin arttığı bilinmektedir (Salinas-Jiménez vd., 2011: 417; Yıkılmaz ve Demir Güdül,

2015). Bununla birlikte, bu araştırmanın bulguları, bireylerin yaşam doyumunun yalnızca nesnel gelir seviyelerinden değil, maddi durumundan duyduğu tatminden de etkilenebileceğini ortaya koymaktadır.

4.2.6. Gönüllülük

Araştırmanın ana değişkenlerinin sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak görev alma ya da ücretli olarak çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı, bu başlık altında ele alınacaktır. Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ile gönüllülük durumu ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan analiz sonuçları, ilgili başlıklar altında tablolar halinde aktarılmaktadır.

4.2.6.1. Prososyallik ve Gönüllülük

Bu kısımda, gönüllülüğün bireylerin prososyallik düzeyi üzerinde herhangi bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda, bağımsız grup t-test (independent samples t-test) analizi gerçekleştirilmiş ve bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 27: Prososyallik Bakımından Gönüllüler ve STK Çalışanları Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Gönüllülük	N	M	SD	t	p
Prososyallik (Genel)	Gönüllü	322	118,43	17,04	-0,088	,930
	STK Çalışanı	55	118,65	17,19		
Yardım Etme Boyutu	Gönüllü	322	39,05	3,55	0,277	,782
	STK Çalışanı	55	38,90	3,49		
Hayırseverlik Boyutu	Gönüllü	322	31,02	7,42	-0,048	,962
	STK Çalışanı	55	31,07	6,53		
Özgecilik Boyutu	Gönüllü	322	13,80	3,95	-0,913	,362
	STK Çalışanı	55	14,32	3,75		
Paylaşma Boyutu	Gönüllü	322	19,54	4,60	-0,274	,784
	STK Çalışanı	55	19,72	4,51		
Affetme Boyutu	Gönüllü	322	15,01	3,93	0,683	,495
	STK Çalışanı	55	14,61	4,09		

Tablo 27'ye göre, *prososyallik genelinde* STK çalışanlarının ortalaması (M=118,65), gönüllülerin (M=118,43) ortalamasından çok az bir farkla daha yüksektir. *Yardım etme* alt boyutunda ise gönüllülerin ortalaması (M=39,05), STK çalışanlarından (M=38,90) daha yüksektir. *Hayırseverlik* alt boyutunda iki grup arasında hemen hemen bir eşitlik söz konusu olup, STK çalışanlarının ortalaması (M=31,07) gönüllülerin ortalamasından (M=31,02) az bir farkla daha yüksektir. *Özgecilik* boyutunda STK çalışanlarının (M=14,32), gönüllülerden (M=13,80) daha yüksek bir eğilime sahip oldukları görülmektedir. *Paylaşma* boyutunda gönüllüler (M=19,54) ile STK çalışanlarının (M=19,72) ortalama değerleri birbirlerine çok yakındır. *Affetme* boyutunda ise gönüllüler (M=15,01), STK çalışanlarından

(M=14,61) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bulgular, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü veya ücretli çalışma ile prososyallik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir (p>0,05). Bu durumda *"Gönüllüler, ücretli çalışanlardan daha yüksek prososyallik düzeyine sahiptir."* şeklindeki hipotez desteklenmemiştir.

Gönüllüler ve çalışanlar arasında prososyallik eğilimi bakımından anlamlı bir farklılığın görülmemesi, birden fazla sebepten kaynaklanıyor olabilir. Gönüllülük çalışmalarına katılan bireylerin toplumsal olaylara duyarlı kişiler olduğu; prososyal motivasyon düzeylerinin de yüksek olduğu bilinmektedir (Tortumlu ve Uzunbacak, 2021: 110). Benzer durum profesyonel çalışanlar için de geçerlidir. Araştırmalara göre STK'larda çalışanlar sosyal sorumluluk ve özgecilik düzeyleri yüksek bireylerdir (Keleş, 2018: 144). Bu durum, gönüllüler ve çalışanlar arasında benzer davranış örüntüleri meydana getiriyor olabilir.

STK'ların kendine özgü kültürel yapısının ve değer temelli atmosferinin de prososyallik eğilimini destekleyen bir ortam oluşturduğu düşünülebilir. Dekker ve Halman (2003) değerlerin, bireyleri yönlendiren güçlü bir etken olduğunu ifade etmekte; dini inançların gönüllü çalışma ile yakından ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Özellikle din temelli kuruluşlarda bireylerin inanç ve değerlerinin ortak olması, prososyal eğilim bakımından, çalışanlarla gönüllüler arasında benzerliğe sebep oluyor olabilir.

STK çalışanları ve gönüllülerin aynı değerler doğrultusunda hareket etmelerinde, görev tanımlarındaki benzerlik de rol oynayabilmektedir. Nitekim ortak değerlerin merkeze alındığı ortamlarda görev dağılımı bakımından çalışan ve gönüllü ayrımı çok fazla görülmemektedir. Sonuç olarak, STK'ların yapısındaki organizasyonel etmenlerin, gönüllüler ve profesyonel çalışanların prososyallik eğilimi bakımından benzer özellikler göstermesine sebep olduğu düşünülmektedir.

4.2.6.2. Dindarlık ve Gönüllülük

Bu başlık altında, sivil toplum kuruluşunda gönüllülük faaliyetlerinde bulunmanın, bireylerin dindarlığı ile ilişkisi ele alınmaktadır. Bu amaçla yapılan bağımsız grup t-test (independent samples t-test) sonuçları tablo 28'de sunulmuştur.

Tablo 28: Dindarlık Bakımından Gönüllüler ve STK Çalışanları Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Gönüllülük	N	M	SD	T	p
Dindarlık (Genel)	Gönüllü	322	41,85	4,31	0,611	,542
	STK Çalışanı	55	41,47	3,81		
Dinî Etki Boyutu	Gönüllü	322	22,89	2,93	0,395	,693
	STK Çalışanı	55	22,72	2,70		
İbadet Boyutu	Gönüllü	322	18,95	1,88	0,782	,435
	STK Çalışanı	55	18,74	1,63		

Tabloda 28'de verilen bulgulara göre, gönüllülerin *genel dindarlık* düzeyleri (M=41,85), STK çalışanlarına göre (M=41,47) daha yüksektir. Alt boyutlarda da benzer bir durum söz konusudur. *Dinî etki boyutu*nda gönüllüler (M=22,89), STK çalışanlarından (M=22,72) daha yüksek ortalamaya sahipken *ibadet boyutu*nda gönüllülerin (M=18,95) ortalama puanları STK çalışanlarından (M=18,74) daha yüksektir. Fakat bu değerler istatistiksel olarak anlamlı derecede bir farklılık ifade etmemektedir (p>0,05). Başka bir deyişle, sivil toplum kuruluşlarında görev alan gönüllülerin ve çalışanların dindarlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan belirgin bir ayrım söz konusu değildir. Bulgular, *"Gönüllüler ile ücretli çalışanlar arasında dindarlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur."* hipotezini doğrulamaktadır.

Gönüllüler ve profesyonel çalışanlar arasında dindarlık bakımından farklılık görülmemesinde örneklem büyüklükleri arasındaki farkın etkisi olabilir. Bununla beraber, katılımcıların benzer sosyo-kültürel ve dinî çevrelerden geliyor olmaları muhtemeldir. Katılımcı profilinin genel dindarlık düzeyinin yüksek çıkması da gruplar arasındaki farkı tespit etmeyi zorlaştıran etmenlerdendir. Öte yandan, "Prososyallik ve Gönüllülük" başlığında da değinildiği gibi, hem gönüllülerin hem de STK çalışanlarının benzer dini motivasyonla hareket etmeleri, gruplar arasında anlamlı bir farkın ortaya çıkmamasına yol açmış olabilir. Bu durumun, dini inançların yardım etme davranışlarına etkisiyle ilgili literatürde de desteklendiği bilinmektedir. Nitekim araştırmalara göre, dinin gönüllülüğü motive edici bir etkisi vardır. Örneğin Bennett (2015: 77), 113 ülkede farklı dinlerden katılımcılarla gerçekleştirdiği araştırmasında dinin gönüllülük ile ilişkisini araştırmış, dini bağlılığı olan kişilerin olmayanlara göre gönüllü olma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. 450.000 kişi üzerinde yapılan başka bir çalışma, dindarlığın gönüllülük ve yardım etme davranışlarını artırdığını ispatlamıştır (Tay vd., 2019: 102).

4.2.6.3. Yaşam Doyumu ve Gönüllülük

Çalışmanın bu aşamasında gönüllü veya çalışan olma durumunun, yaşam doyumuna etkisi olup olmadığı, bağımsız grup t-test (independent samples t-test) analizi ile araştırılmaktadır. Elde edilen bulgular Tablo 29'da yer almaktadır.

Tablo 29: Yaşam Doyumu Bakımından Gönüllüler ve STK Çalışanları Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Gönüllülük	N	M	SD	t	p
Yaşam Doyumu	Gönüllü	322	24,22	6,04	-1,471	,142
	STK Çalışanı	55	25,50	5,66		

Yukarıdaki tablodan STK çalışanlarının yaşam doyumu düzeylerinin (M=25,50) gönüllülere göre (M=24,22) daha yüksek olduğu görülmektedir. *"Ücretli çalışanlar, gönüllülerden daha yüksek yaşam doyumuna sahiptir."* hipotezi kısmen desteklense de bulgular, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü veya ücretli çalışma ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir (p>0,05). Bu açıdan bakıldığında, hayat memnuniyeti bakımından gönüllüler ile STK çalışanları arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır.

Araştırmalar, gönüllülük faaliyetlerine katılımın yaşam doyumunu artırabileceğini öne sürmektedir (Thoits ve Hewitt, 2001: 126). Öte yandan, bazı çalışmalar bu iddiayı desteklememektedir. İsveç'te yapılan bir araştırma, gönüllülük düzeyi arttıkça yaşam doyumunun azalabildiğini ortaya koymaktadır (Bjälkebring vd., 2021: 119). Araştırmaya göre, gönüllülük faaliyetlerine katılımı arttırmak, yaşam doyumu düzeyinin yükselmesi adına her yetişkin için etkili bir yöntem olmayabilir. Hatta bazı bireylerde bu durum, yaşam doyumunu olumsuz etkileyebilir. Tablo 29'da verilen bulgulara göre, gönüllülerin yaşam doyumu ortalamasının çalışanlardan düşük çıkması, bahsi geçen araştırmalarla kısmen de olsa paralellik göstermektedir.

STK çalışanlarının daha yüksek yaşam doyumu ortalamasına sahip olmasının, motivasyon kaynaklarıyla ilişkilendirilmesi de mümkündür. Profesyonel çalışanların motivasyonu yüksek oranda maddi kaynaklarla sağlanırken gönüllüler daha çok manevi motivasyonla çalışırlar (Güngör ve Çölgeçen, 2013: 179). Gönüllü faaliyetlerin zaman zaman beklenenden daha çok fiziksel ve duygusal efor gerektirmesi, yaşam doyumuna etki eden bir neden olarak düşünülebilir. Yine de aradaki farkın belirgin olmadığı gözden kaçmamalıdır.

Gönüllüler ve çalışanlar arasında anlamlı bir farkın görülmemesinde bireysel ya da çevresel faktörler de devreye girmektedir. Daha önce "Prososyallik ve Gönüllülük" başlığı altında açıklandığı

gibi, bu tür organizasyonlara katılan bireylerin benzer kişilik özelliklerine sahip olmaları veya ortak inanç ve değerleri paylaşmaları olasıdır. Bu nedenle iki grup arasında belirgin bir ayrım olmayabilir.

4.3. Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu İlişkisine Dair Bulgular

Bu bölümde prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler incelenmekte ve "Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasında nasıl bir ilişki vardır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Üç değişken arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiş, Pearson Korelasyon Değerlerine (Pearson Correlation Coefficients) ilişkin bulgular Tablo 30'da sunulmuştur.

Tablo 30: Prososyallik, Dindarlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
1. Prososyallik	-									
2. Yardım Etme	.728**	-								
3. Hayırseverlik	.813**	.494**	-							
4. Özgecilik	.722**	.432**	.469**	-						
5. Paylaşma	.705**	.434**	.346**	.509**	-					
6. Affetme	.624**	.400**	.354**	.279**	.346**	-				
7. Dindarlık	.299**	.306**	.328**	.123*	.068	.211**	-			
8. Etki Boyutu	.279**	.300**	.290**	.098	.090	.196**	.934**	-		
9. İbadet Boyutu	.250**	.232**	.298**	.128*	.014	.175**	.830**	.576**	-	
10. Yaşam Doyumu	.288**	.218**	.317**	.135**	.071	.247**	.215**	.139**	.276**	-

*Not: $p < .05$ anlamlılık düzeyi için *, $p < .01$ anlamlılık düzeyi için **.*

Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu değişkenleri arasındaki ilişkiler, ilgili başlıklar altında detaylı olarak ele alınmaktadır. Bulgular yorumlanırken, ana değişkenlerin yanı sıra alt boyutlar da göz önünde bulundurulmaktadır.

4.3.1. Prososyallik ve Dindarlık İlişkisi

Bu başlık altında prososyallik ve dindarlık arasındaki ilişki incelenmektedir. "Prososyallik ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen korelasyon analizi bulgularına Tablo 31'de yer verilmiştir.

Tablo 31: Prososyallik ve Dindarlık Arasındaki İlişkiler

	Genel Dindarlık	Etki Boyutu	İbadet Boyutu
Prososyallik	,299**	,279**	,250**
Yardım Etme	,306**	,300**	,232**
Hayırseverlik	,328**	,290**	,298**
Özgecilik	,123*	,098	,128*
Paylaşma	,068	,090	,014
Affetme	,211**	,196**	,175**

*Not: p < .05 anlamlılık düzeyi için *, p < .01 anlamlılık düzeyi için **.*

Tabloya göre, analiz sonucunda *prososyalliğin, dindarlıkla* pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir (r=.299, p<.01). Dindarlığın alt boyutlarında da benzer bir tablo kendini göstermektedir. *Etki boyutu* ile *prososyallik* arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır (r=.279, p<.01). *İbadet boyutu* ile *prososyallik* arasında da anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur (r=.250, p<.01). Bu bulgulardan, dinin bireylerde başkasına yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme gibi başkası yararına tutum ve davranışları sergileme eğilimini artırdığı anlaşılmıştır. Bulgular, *prososyallik ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olacağını* öngören araştırma hipotezini desteklemekte; dinin bireylerde empati, yardımlaşma ve toplumsal sorumluluk gibi eğilimleri güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ibadetlerin yalnızca bireysel uygulamalar ve ritüellerle sınırlı kalmadığını; bununla birlikte bireyin toplumsal sorumluluk bilincini güçlendirebildiğini ve prososyal davranışlar üzerinde etkili olabildiğini göstermektedir.

Prososyalliğin alt boyutları ile dindarlık ve alt boyutları arasında da anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. *Yardım etme* ile *dindarlık* arasında anlamlı ve pozitif (r=.306, p<.01) ilişki gözlemlenmiştir. *Yardım etme* ile dindarlığın *etki boyutu* arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğu anlaşılmıştır (r=.300, p<.01). Bu, dini inançlarını günlük yaşamına daha fazla yansıtan bireylerin daha yardımsever eğilimler sergilediğini göstermektedir. *Yardım etme*, *ibadet boyutu* ile de anlamlı ilişkiler göstermektedir (r=.232, p<.01). Elde edilen bulgu; dua etme, namaz kılma, oruç tutma ve Kuran okuma sıklığı arttıkça bireylerin gündelik yaşamda komşulara ve arkadaşlara yardım etme, toplu taşımada yer verme, toplumsal nezaket gösterme, başkalarının ihtiyaçlarına duyarlılık gibi eğilimlerinin de arttığını ortaya koymaktadır. Bu tür davranışlar bireyin empati kapasitesine, toplumsal sorumluluk bilincine ve başkası için gönüllü olarak iyilikte bulunma konusundaki istekliliğine dikkat çekmektedir.

Hayırseverlik ile *dindarlık* arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (r=.328, p<.01). İlgili katsayı, tablodaki değişkenler arasında en yüksek değere sahiptir ve bu açıdan en güçlü

ilişkiyi temsil etmektedir. Bu bulgu, bireylerin dindarlık düzeyleri arttıkça hayır kuruluşlarına bağış yapma; hastane, cami ve okul derneklerine yardım etme; yardım kampanyalarına katılma ve muhtaçlara yardım etme eğilimlerinin de anlamlı şekilde yükseldiğini göstermektedir. *Hayırseverlik* ile dindarlığın *etki boyutu* arasında (r=.290, p<.01) ve *hayırseverlik* ile *ibadet boyutu* arasında (r=.298, p<.01) da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkilerden; dua, namaz, oruç, Kuran okuma gibi ibadet pratiklerinin bireyleri maddi yardımlaşma davranışlarına teşvik edebileceği anlaşılmaktadır.

Prososyalliğin alt boyutlarından *özgeciliğin*, *dindarlıkla* pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir (r=.123, p<.05). Bu bulgu, dini eğilimi yüksek bireylerin fedakârlık ve diğerkâmlık gibi davranışlara belli ölçüde yöneldiklerini göstermektedir. *Özgecilik* ile dindarlığın *etki boyutu* arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (r=.098, p>.05). Bu, bireylerin dinî inançlarının günlük yaşam kararlarını şekillendirmesi ile özgeci davranışlar arasında doğrudan bir bağlantı kurulamayacağına işaret etmektedir. Özgeci davranışların kişilik özellikleri, bireysel değerler ve kültürel faktörlerden etkilenerek şekillenebileceği düşünülmektedir. *Özgecilik* ile dindarlığın *ibadet boyutu* ise anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişkiye sahiptir (r=.128, p<.05). Her ne kadar ilişki zayıf olsa da bu bulgu, dini pratiklerin bireyleri "yemekte hesabı ödeme", "sahip olduğu son parayı muhtaç biriyle paylaşma", "kendi ödemeleri olsa da arkadaşına borç verme" gibi özgeci davranışlara yönlendirme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Paylaşma ile *dindarlık* arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (r=.068, p>.05). Dindarlığın alt boyutlarında da benzer bir durum söz konusudur. *Paylaşma* ile dindarlığın *etki boyutu* arasında (r=.090, p>.05) ve *paylaşma* ile dindarlığın *ibadet boyutu* arasında (r=.014, p>.05) da anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Bulgular, bireylerin dindarlık eğilimlerinin, bireyin maddi ya da fiziksel kaynaklarını başkalarıyla paylaşma istekliliğine doğrudan etki etmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, dindarlığın günlük hayattaki kararlar üzerindeki etkisini yansıtan *etki* alt boyutu ile dua etme, namaz kılma, oruç tutma, Kuran okuma gibi ibadet pratiklerini yerine getirme sıklığını ifade eden *ibadet* boyutunda da aynıdır. Ölçekte yer alan "kendi yemeğinden vazgeçerek başkasıyla paylaşma", "kan veya organ bağışı yapma" gibi kişisel fedakârlık gerektiren davranışların, dini inançtan bağımsız olarak; ahlaki gelişim, bireysel değerler ve kültürel faktörler gibi etmenlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bulgu, paylaşmanın inanç temelli olmaktan çok içsel, psikolojik ve kültürel faktörlerle bağlantılı bir prososyal yönelim olabileceğine işaret etmektedir.

Bir diğer alt boyut olan *affetme* ile *dindarlık* arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır (r=.211, p<.01). Benzer şekilde *affetme;* dindarlığın *etki boyutu* ile (r=.196, p<.01) ve *ibadet boyutu* ile (r=.175, p<.01) de anlamlı ilişkiler göstermektedir. Elde edilen bulgular, bireylerin dindarlık eğilimi

arttıkça kendisine zarar veren ya da kendisini inciten kişileri affetme eğiliminin de artacağı şeklinde yorumlanabilir. Dini günlük yaşamdaki kararlara yansıtma düzeyi ve dua, namaz, oruç, Kuran okuma gibi ibadetleri yapma sıklığı ile affedicilik, hoşgörü, kin tutmama ve ilişkileri onarma istekliliği arasında ilişki olduğu anlaşılmıştır. Affetme boyutu, kişinin duygusal olgunluğuna dikkat çekmektedir. Bununla birlikte; dinin genellikle bağışlama, hoşgörü ve merhamet gibi değerleri öne çıkarmasının bulgular üzerinde etkili olması mümkündür. Nitekim İslam dininde Allah, affedicidir ve inananlar da Allah'ın affediciliğini model alarak başkalarının hatalarına karşı daha anlayışlı ve hoşgörülü bir tutum geliştirme eğiliminde olabilirler.

Genel olarak değerlendirildiğinde; dindarlığın başkalarına yardım etme, hayır kuruluşlarına bağış yapma ve sosyal ilişkilerde yapıcı olma gibi davranışları içeren *yardım etme*, *hayırseverlik* ve *affetme* boyutları ile güçlü ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Bu bulgular, daha önceden yapılmış olan; yardım etme-dindarlık, empati-dindarlık, hayırseverlik-dindarlık ve affetme-dindarlık gibi konuları içeren diğer araştırmaların bulgularıyla örtüşmektedir (Ayten, 2009b: 124; Ayten, 2010: 164; Hallahmi ve Argyle, 2001: 180; Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu, 2021: 562; Şahin, 2008: 158). Buna karşın dindarlığın; başkalarına yemek ısmarlama, kan ya da organ bağışı yapma gibi davranışları içeren *paylaşma* boyutu ile doğrudan anlamlı bir ilişkisi olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum, dini inançların ve ibadet alışkanlıklarının bazı prososyal davranış türlerini desteklediğini, ancak hepsini aynı derecede teşvik edemeyebileceğini ortaya koymaktadır. Yardım etme ve affetme gibi davranışlar, dini öğretilerde sıkça vurgulanmakta, manevi ödüllerle desteklenmekte, aynı zamanda sosyal olarak da pekiştirilmektedir. Bu nedenle dindar bireylerin bu tür davranışları benimsemesi nispeten daha kolay olabilir. Fakat paylaşma davranışları; yemek, kan, organ bağışı gibi daha somut kaynaklardan vermeyi içerdiği için bu davranışların din haricindeki çeşitli motivasyonlardan etkilenmesi mümkündür.

Paylaşma davranışları kişisel fedakârlık gerektirir ve kişinin maddi kaynaklarının yetersizliği, sağlığından duyduğu endişe, kültürel normlar, sosyal ilişkiler gibi faktörlerle şekillenebilir. Organ bağışı ve kan bağışı da paylaşma davranışlarındandır. Araştırmalar, dindarlığın organ bağışı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğini ortaya koymakta; bireylerin organ bağışı yapmama nedenlerinin çok çeşitli olduğunu vurgulamaktadır (Korkmaz, 2020b: 511; Özbolat, 2017: 67-81; Yaşin-Tekizoğlu, 2018: 28-29). Özbolat (2017: 69-81)'ın araştırmasında, organ bağışı yapmayanların nedenlerinden bazıları "yeniden dirilişte organların şahitlik edeceği inancı, bedenin emanet olduğu düşüncesi, beden bütünlüğünü koruma isteği, dinen caiz görmeme ya da belirsiz görme, dini kaygı boyutu, ihtiyaç sahiplerine ulaşacağı konusunda istismar endişesi, tanımadıklarına vermemeyi tercih etme, bedenin kutsallığı, bilgi sahibi olmama, kendi bedeni hakkında tasarruf hakkında bulunarak kendisine ait olanı vermeme isteği" şeklindedir. Öte yandan, kan bağışı yapmada bireylerin

motivasyonları ise "bireysel nitelikler, dini nedenler, kişisel sorumluluk, sosyal sorumluluk bilinci, daha önceden acı bir tecrübe yaşamış olma" gibi nedenlerdir (Düzgüner, 2013: 183-202). Görüldüğü gibi, paylaşma boyutuyla ilişkili olarak dinin yanı sıra pek çok farklı etmen bulunmaktadır. Bu nedenle dindarlığın, prososyalliğin paylaşma boyutundaki davranışları doğrudan tetiklemediği söylenebilir.

Bireylerin kişilik özelliklerinin ya da dindarlık eğilimlerindeki farklılaşmanın da prososyal davranış biçimlerinde görülen çeşitlilikle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Örneğin, iç güdümlü dindarlık eğiliminde olanlar daha çok bağış yapma gibi prososyal davranışlara yönelirken dış güdümlü dindarlık eğiliminde olanlar gönüllü faaliyetlerde bulunma gibi sosyal davranışlara yönelmektedirler (Kaya vd., 2019: 21). Bu bakımdan prososyalliğin dindarlıkla ilişkisinde dindarlığın türü gibi çeşitli faktörlerin varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

4.3.2. Prososyallik ve Yaşam Doyumu İlişkisi

Bu başlıkta, yaşam doyumunun prososyallik ile ilişkisi ele alınmakta, "Yaşam doyumu ve prososyallik arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen korelasyon analizi bulguları, aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 32: Prososyallik ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler

	Yaşam Doyumu
Prososyallik	,288**
Yardım Etme	,218**
Hayırseverlik	,317**
Özgecilik	,135**
Paylaşma	,071
Affetme	,247**

Not: $p < .05$ anlamlılık düzeyi için *, $p < .01$ anlamlılık düzeyi için **.

Tablo 32'de yer alan bulgular genel olarak, bireylerin prososyal eğilimleri arttıkça yaşam doyumlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır. *Yaşam doyumu* ile genel *prososyallik* puanı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r=.288$, $p<.01$). Bu bulguya göre, bireyler başkalarına yönelik olumlu sosyal davranışlar sergiledikçe kendi yaşamlarından daha fazla doyum sağlamakta; aynı zamanda yaşamlarından doyum sağladıkça daha fazla olumlu sosyal davranış sergileme eğiliminde olmaktadırlar. Bulgular *prososyallik ve yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu* öne süren hipotezi doğrulamaktadır.

Alt boyutlara bakıldığında; *yardım etme* ile *yaşam doyumu* arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (r=.218, p<.01). Bu bulgudan, günlük hayatta çevresindeki insanlara yardım etme konusunda istekli olan bireylerin yaşamlarından daha memnun oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca korelasyon bulguları, yaşam doyumu yüksek olan, yani hayatından memnun olduğunu belirten bireylerin daha fazla yardım etme eğiliminde olduğuna da işaret etmektedir.

Hayırseverlik ile *yaşam doyumu* arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (r=.317, p<.01). Hayır kuruluşlarına maddi yardım yapma, düzenli bağış yapma gibi davranışları içeren bu boyutun, yüksek yaşam doyumuyla ilişkili olması beklenen bir durumdur. Araştırmalar, bağış yapmanın bireylerin genel psikolojik iyi oluşunu artırabileceğini göstermektedir (Appau ve Awaworyi-Churchill, 2019: 1127).

Bir diğer anlamlı ilişki, zayıf olmakla birlikte, *özgecilik* ile *yaşam doyumu* arasındadır (r=.135, p<.01). Bu bulgu, özgeci davranışlar sergileyen bireylerin yaşamdan duydukları memnuniyetin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte bu alt boyut; "yemekte hesabı ödeme", "sahip olduğu son parayı muhtaç biriyle paylaşma", "kendi ödemeleri olsa da arkadaşına borç verme" gibi davranışları kapsamaktadır. Özgecilik, yaşam doyumuna katkı sağlamaktadır; bununla birlikte sınırlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle diğer psikolojik ve sosyal faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Paylaşma boyutu ile *yaşam doyumu* arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (r=.071, p>.05). Elde edilen bulgu, paylaşma davranışlarının bireyin yaşam doyumu üzerinde belirgin ya da tutarlı bir etkisi olmadığı anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, bireyin sahip olduğu kaynaklardan diğer bireylere vermesiyle ilgili davranışların, hayat memnuniyeti ile doğrudan ilişkili olmadığı görülmektedir. Paylaşma boyutu, maddi fedakârlığın yanı sıra, özellikle organ ve kan bağışı gibi biyolojik paylaşımı içeren davranışları da kapsamaktadır. Bu tür davranışlar, bireyin bedeniyle ilgili fedakârlık yapmasını gerektiren davranışlardır. Bu nedenle bireyde stres gibi olumsuz etkilerin oluşumuna sebep olması mümkün görünmektedir. Bu da her zaman bireyin içsel doyumunu artıramayabilir.

Prososyalliğin alt boyutlarından *affetme* ile *yaşam doyumu* arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir (r=.247, p<.01). Bireyin sosyal ilişkilerinde bağışlayıcı ve hoşgörülü bir tutum sergilemesi, psikolojik iyi oluşunun artmasına etki edebilir. Elbette ilgili korelasyon bulguları, çift yönlü olarak da okunabilir. Bu durumda, yaşamına karşı olumlu değerlendirmelerde bulunan ve hayatından memnun olduğunu ifade eden bireylerin affedici davranışlarında artış görüldüğünü de söylemek mümkündür.

Genel olarak bakıldığında prososyallik ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yardım etme, hayırseverlik, özgecilik ve affetme boyutlarının yaşam doyumu ile ilişkisi anlamlı ve pozitif iken, paylaşma boyutunun yaşam doyumu ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı anlaşılmıştır. Bulgular, literatürde prososyal davranışların genelde bireysel iyi oluşu, özelde yaşam doyumunu artırdığı yönündeki sonuçlarla örtüşmektedir. Yardım etme boyutu, bireyin günlük yaşamında komşularına ve arkadaşlarına yardım etme, toplu taşımada başkalarına yer verme gibi davranışlarını ifade etmektedir. Araştırmalar, yardım etme ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna işaret ediyor olsa da (Ayten, 2017: 17) bu yardımın yabancılara mı yoksa yakınlara mı olduğu konusu önem taşımaktadır. 1500 kişi ile gerçekleştirilen bir araştırma, aile ve arkadaşlara yardım etmenin yabancılara yardımdan daha yüksek yaşam doyumuna neden olduğunu bulgulamıştır (Krause ve and Hayward, 2014: 637-638). Öte yandan çeşitli kuruluşlara ve kampanyalara maddi destek sağlamayı ifade eden hayırseverlik ile yaşam doyumu ilişkisine dair çalışmalar, kurumlara yapılan yardımın da yaşam doyumunu pozitif yönde etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Özer (2014), bağış yapma ve yaşam memnuniyeti ilişkisine dair gerçekleştirdiği araştırmada bağış yapmanın iyi oluş üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. 8063 kişinin verileri ile gerçekleştirilen çalışmada, hayır kuruluşlarına bağışta bulunan bireyler daha yüksek yaşam memnuniyeti bildirmiştir. Ayrıca araştırma, bağış miktarı ile iyi oluş arasında da anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada bağış yapılan kuruluşun türü de öne çıkmaktadır. Araştırmaya göre seküler kuruluşlara bağış yapmak bireylerin iyi oluşunu artırmamakta, seküler olmayan kuruluşlara bağış yapmak ise iyi oluşu artırmaktadır (Özer, 2014: 24-25).

Bireyin kendi ihtiyaçlarını geri plana atarak diğerlerine destek olmasını ifade eden özgecilik ile yaşam doyumu ilişkisini inceleyen çalışmalar, yaşam doyumu yüksek olan bireylerin, başkalarının yararına fedakâr davranışlar sergileme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Ümmet, 2012: 187). Maddi ya da fiziksel kaynakların başkalarıyla gönüllü şekilde paylaşılmasını kapsayan paylaşma boyutu, organ bağışı, kan bağışı gibi davranışları içerdiğinden, yaşam doyumu ile ilişkisinde bireysel, dini, kültürel farklı etmenlerle ilişkilendirilebilmektedir (Korkmaz, 2020b: 511; Özbolat, 2017: 67-81; Yaşin Tekizoğlu, 2018: 28-29). Bu nedenle doğrudan yaşamdan duyulan memnuniyetle ilişkilendirilememesi anlaşılır bir sonuçtur. Bir diğer boyut olan affetme, sosyal ilişkilerde kırgınlıkların üstesinden gelerek bağışlayıcı bir tutumda olmayı ifade etmektedir. Affetme ve yaşam doyumu ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmalar, affetmenin psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif etkileri olduğunu kanıtlamıştır (Kaleta ve Mróz, 2018: 22). Affetme eğilimi arttıkça hayat memnuniyetinin de arttığı bilinmektedir (Ayten ve Gashi, 2012: 12). Sonuç olarak, prososyal davranışların bireyin yaşam doyumu üzerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Ancak, bu etkinin davranışın türüne göre değişebileceği

ve bazı prososyal davranışların yaşam doyumu ile daha güçlü bir şekilde ilişkili olabileceği göz ardı edilmemelidir.

4.3.3. Dindarlık ve Yaşam Doyumu İlişkisi

Dindarlığın yaşam doyumu ile ilişkisi, bu başlıkta incelenmektedir. "Dindarlık ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla yapılan korelasyon analizi bulgularına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 33: Dindarlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler

	Genel Dindarlık	**Etki Boyutu**	**İbadet Boyutu**
Yaşam Doyumu	,215**	,139**	,276**

*Not: p < .05 anlamlılık düzeyi için *, p < .01 anlamlılık düzeyi için **.*

Tablo 33'te yer alan bulgular, *yaşam doyumu* ile *genel dindarlık* arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymakta (r=.215, p<.01), ilgili araştırma hipotezini desteklemektedir. Bu bulguya göre, bireylerin genel dindarlık düzeyleri arttıkça yaşamdan memnun olma eğilimlerinin de arttığı anlaşılmaktadır. Dini inancın bireyin yaşamının tümünü kapsayan bir unsur olması, bu ilişkinin pozitif olmasını anlamlı kılmaktadır.

Dindarlığın *etki boyutu* ile *yaşam doyumu* arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=.139, p<.01). Etki boyutu, bireyin günlük hayatındaki kararları vermede, giyim kuşamda, yeme içmede ve sosyal etkinliklere katılma ve arkadaş seçiminde dini inancının etkisini ifade etmektedir. Bulgular, dinin etki boyutu ile hayat memnuniyeti arasında belirgin bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani, bireylerin karar verme süreçlerinde, giyim kuşamda, yeme içme davranışlarında ve sosyal aktivitelere katılma eğilimlerinde dinin etkisini hissetme düzeyleri arttıkça hayattan hoşnut olma eğilimleri de artmaktadır.

Yaşam doyumu ile dindarlığın *ibadet boyutu* arasında oldukça güçlü bir korelasyon gözlenmiştir (r=.276, p<.01). Bu bulgudan, bireylerin dua etme, namaz kılma, oruç tutma ve Kuran okuma ibadetlerini uygulama sıklığı arttıkça yaşam doyumlarının da arttığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda yaşam doyumu yüksek bireylerin, ibadetleri yerine getirme konusunda daha istikrarlı olduğu çıkarımı da yapılabilir. İbadetlerin bireyde psikolojik rahatlama, anlam ihtiyacının karşılanması ve aidiyet duygusunun pekiştirilmesi gibi işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, bu ilişkinin güçlü olması beklenen bir sonuçtur.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki, yaşam doyumu ile dindarlığın tüm boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Dindarlığın yaşam doyumu ile pozitif ve anlamlı ilişkisinin önemine dikkat çeken çalışmalar mevcuttur (Salinas-Jiménez vd., 2011: 417). Örneğin, dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi araştıran 850 araştırmayı inceleyen bir çalışma, ilgili araştırmaların %80'ine yakın bir kısmında dini inanç ve uygulamaların yüksek yaşam doyumu ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Koenig ve Larson, 2001: 71). Başka bir meta analiz çalışmasında 1996-2005 yılları arasında dindarlık ve mutluluk ilişkisine dair yapılmış çalışmalar değerlendirilmiş, araştırmaların 17'sinin dindarlık-mutluluk arasında olumlu ilişki bulguladığı, 7'sinin anlamlı bir ilişki tespit edemediği ifade edilmiştir (Akt. Ayten, 2024: 126). Tüm bu bulgulardan bireyin dinî hayatının, yaşamdan duyduğu genel memnuniyetle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle düzenli ibadet alışkanlığı, bireyin yaşam doyumuna önemli ölçüde katkı sağlayabilmektedir. Bu durum, bireyin psikolojik iyi oluşunda dindarlığın önemli bir unsur olabileceğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarında görev alan bireylerin prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ilişkisi nicel yöntem ile incelenmiştir. Ayrıca prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu düzeylerinin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve gelir durumu gibi değişkenlere göre değişkenlik gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir ve anket tekniğinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket formunda Kişisel Bilgi Formu, Prososyallik Ölçeği, Dindarlık Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeğine yer verilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu insani yardım, sosyal yardımlaşma, eğitim, kültür, sanat, sağlık ve çevre gibi farklı alanlarda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak görev alan ya da ücretli çalışan 377 yetişkin oluşturmaktadır. Katılımcıların ilişkili olduğu, anket formunda ismi belirtilen kuruluş sayısı toplam 144, yalnızca faaliyet alanı belirtilen kuruluş sayısı toplam 224'tür. Araştırma grubuna dair betimleyici özellikler kısaca şu şekildedir: katılımcıların %67,6'sı (n=255) kadınlardan, %32,4'ü (n=122) erkeklerden oluşmaktadır. Yaşları 18 ile 80 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 37'dir. %39,8'i (n=150) bekâr, %60,2'si (n=227) evlidir. Eğitim düzeyi bakımından en kalabalık grup %48,8 (n=184) oranıyla üniversite mezunlarıdır. Katılımcıların yarısından fazlası (%54,9 n=207) orta gelir grubundadır. Gönüllü olarak görev alanların oranı %85,41 (n=322), ücretli çalışanların oranı %14,59'u (n=55) olarak tespit edilmiştir.

Araştırma grubunun prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumuna ilişkin ortalamaları ile genel profil kısaca şu şekildedir: genel olarak prososyallik ortalamasına bakıldığında (M=118,47/154) grubun prososyallik düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yardım etme alt boyutunun ortalaması (M=39,03/42); hayırseverlik (M=31,02/42), özgecilik (M=13,88/21), paylaşma (M=19,57/28) ve affetme (M=14,95/21) alt boyutlarına kıyasla yüksektir. Katılımcıların arkadaşlarına yardım etme, hayır kuruluşlarına bağış yapma, özgeci davranışlar sergileme, paylaşma ve affetme eğilimlerinin ortalamanın üzerinde olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte grubun genel dindarlık düzeyi ortalamasına (M=41,79/45), dini inancın günlük yaşam pratiklerine ve tercihlere nasıl yansıdığını ölçen etki boyutu ortalamasına (M=22,87/25) ve ibadet alışkanlıklarını yansıtan ibadet boyutu (M=18,92/20) ortalamasına bakıldığında dindarlık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşam doyumu ortalaması da (M=24,41/35) genel olarak yüksektir.

Araştırmanın temel amacı prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu ilişkisini tespit etmenin yanı sıra, temel değişkenlerin demografik değişkenlerle ilişkilerini de ortaya koymaktır. Bu bağlamda araştırmada test edilmek üzere birtakım hipotezler geliştirilmiştir. Prososyallik ve cinsiyet ilişkisinde kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Alt boyutlarda

özgeciliğin cinsiyete göre farklılaştığı anlaşılmıştır. Paylaşma da cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Erkeklerin özgeci davranışlar sergileme ve paylaşma davranışına yönelik eğiliminin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmış, kadınların prososyallik eğiliminin erkeklere göre daha yüksek olduğuna yönelik hipotez doğrulanmamıştır (Bkz.: Tablo 12). Kadınların genel dindarlık ortalamasının erkeklerden daha yüksek olduğu, aynı şekilde dinî etki boyutunda da kadınların yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Kadınların dindarlık eğiliminin erkeklere göre daha yüksek olduğunu ifade eden hipotez kısmen desteklenmiştir (Bkz.: Tablo 13). Yaşam doyumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgulanmış (Bkz.: Tablo 14), yaşam doyumunun cinsiyete göre değişmeyeceğini öngören hipotez doğrulanmıştır.

Yaş değişkeni ile ilişkili olarak, bulgular orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin daha yüksek düzeyde prososyal davranışlar sergilediğini öngören araştırma hipotezini desteklemiştir (Bkz.: Tablo 15). En yüksek dindarlık ortalamasının orta yetişkinlik (46-65 yaş) döneminde olduğu saptanmış, orta yaşlı bireylerin genç bireylere göre daha dindar olduğuna yönelik hipotez doğrulanmıştır (Bkz.: Tablo 16). Ayrıca yaş ilerledikçe yaşam doyumunun arttığı görülmüştür (Bkz.: Tablo 17). Bu da ilgili araştırma hipotezini desteklemektedir.

Bulgulara göre medeni durum; prososyallik üzerinde, özellikle yardım etme, hayırseverlik, özgecilik ve affetme davranışlarında, anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Alt boyutların çoğunda (yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, affetme) evli bireyler bekâr bireylere kıyasla anlamlı derecede yüksek ortalamalara sahiptir. Bulgular, evlilerin prososyallik eğiliminin bekârlara göre daha yüksek olduğu hipotezini desteklemiş; evliliğin, bireylerin sosyal davranışlarını olumlu yönde şekillendirebileceği anlaşılmıştır (Bkz.: Tablo 18). Dindarlık ve cinsiyet ilişkisinde, dindarlığın hem etki boyutunda hem de ibadet boyutunda evli bireylerin daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir (Bkz.: Tablo 19). Böylece evli bireylerin bekâr bireylerden daha yüksek dindarlık eğilimine sahip olduğu hipotezi desteklenmiştir. Bununla beraber bulgular, "*Evli bireyler, bekâr bireylere göre daha yüksek yaşam doyumuna sahiptir."* şeklindeki hipotezi de doğrulamıştır (Bkz.: Tablo 20).

Eğitim düzeyi ile ilgili bulgulara bakıldığında, katılımcıların genel prososyallik eğilimleri ile yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır (Bkz.: Tablo 21). Prososyallik eğiliminin eğitim düzeyine göre değişiklik göstermeyeceğini öngören hipotez doğrulanmıştır. Dindarlıkta ise eğitim seviyesine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiş, "Eğitim düzeyi ile dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır." şeklindeki hipotezin desteklenmediği ortaya çıkmıştır (Bkz.: Tablo 22). Ayrıca yaşam doyumu ile eğitim düzeyi arasında bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır (Bkz.: Tablo 23).

Gelir durumu bakımından genel prososyallik düzeyi en yüksek olan grup yüksek gelir grubunda olduğunu belirtenler olmuştur. Bunu orta ve düşük gelir grubu izlemiştir. Gelir durumu ile prososyallik arasında genel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunsa da bu durum alt boyutların tamamı için geçerli değildir. Hayırseverlik ve özgecilik alt boyutlarında en yüksek ortalamanın sırasıyla yüksek, orta ve düşük gelir gruplarında olduğu anlaşılmıştır. Yardım etme, paylaşma ve affetme alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Bkz.: Tablo 24). Bulgular, gelir durumu ile prososyallik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu öngören hipotezi kısmen desteklemiştir. Dindarlık ile gelir durumu arasındaki ilişkilerde ise dindarlığın gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Bkz.: Tablo 25). Gelir durumu ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu öngören araştırma hipotezi doğrulanmamıştır. Yaşam doyumunda ise durum farklıdır. Yüksek gelirliler, yaşam doyumu ortalaması en yüksek gruptur. Takip eden grubun orta gelirliler, yaşam doyumu ortalaması en düşük grubun ise düşük gelirliler olduğu bulgulanmıştır. Tüm gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur (Bkz.: Tablo 26). Bulgular, gelir durumu ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olacağını öngören hipotezi desteklemiştir.

Araştırmada ele alınan prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu değişkenlerinin gönüllülük ve ücretli çalışma bakımından farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir. Ortalamalarda farklılıklar görülse de bulgular, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü veya ücretli çalışma ile prososyallik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymuştur (Bkz.: Tablo 27). Buradan hareketle "Gönüllüler, ücretli çalışanlardan daha yüksek prososyallik düzeyine sahiptir." şeklindeki hipotez desteklenmemiştir. Dindarlık düzeylerinde de iki grup arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Bkz.: Tablo 28). "Gönüllüler ile ücretli çalışanlar arasında dindarlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur." hipotezi doğrulanmıştır. Benzer durum yaşam doyumu için de geçerlidir. STK çalışanlarının yaşam doyumu düzeylerinin gönüllülere göre daha yüksek olduğu bulgulanmış fakat bu farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür (Bkz.: Tablo 29). Bu açıdan "Ücretli çalışanlar, gönüllülerden daha yüksek yaşam doyumuna sahiptir." hipotezi kısmen desteklenmiştir.

"Prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu arasında nasıl bir ilişki vardır?" sorusu, araştırmada cevap aranan temel sorudur. Yapılan analizler sonucunda değişkenler ve alt boyutları arasında ilişkiler tespit edilmiştir (Bkz.: Tablo 30). Prososyalliğin, dindarlıkla pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Hem etki boyutu ile prososyallik arasında hem de ibadet boyutu ile prososyallik arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunmuştur (Bkz.: Tablo 31). Bulgulara göre din, bireylerde başkasına yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, paylaşma ve affetme gibi başkası yararına tutum ve davranışları sergileme eğilimini artırmaktadır. Elde edilen bulgular, prososyallik ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olacağını öngören hipotezi doğrulamış; dinin bireylerde empati, yardımlaşma ve toplumsal sorumluluk gibi eğilimleri güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca ibadetlerin sadece

bireysel uygulamalar ve ritüellerle sınırlı kalmayıp bireyin toplumsal sorumluluk bilincini de güçlendirebildiğini ve prososyal davranışlar üzerinde etkili olabildiğini göstermiştir. Genel olarak dindarlık ile prososyalliğin başkalarına yardım etme, hayır kuruluşlarına bağış yapma ve sosyal ilişkilerde yapıcı olma gibi davranışları içeren yardım etme, hayırseverlik ve affetme boyutları arasında güçlü ilişkiler tespit edilmiştir.

Prososyallik ile yaşam doyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Bkz.: Tablo 32). Bireylerin prososyal eğilimleri arttıkça yaşam doyumlarının da yükseldiği anlaşılmıştır. Bulgular prososyallik ve yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu öne süren hipotezi doğrulamıştır. Yardım etme, hayırseverlik, özgecilik, affetme alt boyutları ile yaşam doyumu arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmişken paylaşma ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya koyulmuştur. Paylaşma boyutu hem maddi fedakârlığı hem de özellikle organ ve kan bağışı gibi biyolojik paylaşımı içeren davranışları kapsamaktadır. Beden ile ilgili fedakârlık yapmayı gerektiren bu davranışlar bireyde stres gibi olumsuz etkilerin oluşumuna sebep olabileceğinden, her zaman yaşama karşı içsel doyumu artırıcı bir etki göstermeyebilir.

Araştırmada cevap aranan bir diğer soru "Dindarlık ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" şeklindedir. Bulgular, yaşam doyumu ile genel dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu yönündeki hipotezi desteklemiştir (Bkz.: Tablo 33). Bireyin günlük hayatındaki kararları vermede, giyim kuşamda, yeme içmede, sosyal etkinliklere katılma ve arkadaş seçiminde dini inancının etkisini gösteren etki boyutu ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer durum ibadet boyutu için de geçerlidir. Bireylerin dua etme, namaz kılma, oruç tutma ve Kuran okuma ibadetlerini uygulama sıklığı arttıkça yaşam doyumlarının da arttığı anlaşılmıştır.

Sonuçların tamamı değerlendirildiğinde prososyallik ile dindarlık arasında, prososyallik ile yaşam doyumu arasında, dindarlık ile yaşam doyumu arasında ilişkiler olduğu görülmektedir. Hem sosyo-demografik değişkenlerle temel değişkenlerin ilişkisi değerlendirildiğinde hem de temel değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde hipotezlerin çoğunun desteklendiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma prososyallik, dindarlık ve yaşam doyumu değişkenlerini sivil toplum kuruluşlarında gönüllü ya da ücretli olarak görev alan bireyler özelinde araştırmasıyla literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu özgün tarafının yanında, araştırmanın eksik yönleri de bulunmaktadır. Bu nedenle gelecekte bu konuyla ilişkili olarak yapılacak araştırmalar için bazı önerilerde bulunulabilir:

- Araştırma grubunun genel olarak dindarlık eğilimi yüksek bir grup olması, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Sonraki araştırmalarda dindarlık düzeyi düşük bireylerin de dahil edildiği daha heterojen örneklemlerle çalışılması ve karşılaştırmalı araştırmalar yapılması, sonuçların kapsayıcılığını artıracaktır.

- Araştırma, Müslüman Türk katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem olarak farklı toplumlarla yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalar, konu özelinde çevre, kültür gibi çeşitli unsurların etkisini keşfetmek için önemlidir.
- Prososyal davranış biçimlerinin bireylerin kişilik özellikleri ve dindarlık eğilimleri ile de ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Sonraki araştırmaların, kişilik özelliklerini ve dindarlık biçimlerini de göz önünde bulundurması, konunun farklı yönlerinin anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır.
- Prososyallik eğiliminde dini inançtan bağımsız olarak ahlaki gelişim, bireysel değerler ve kültürel faktörlerin etkisi incelenebilir.
- Prososyalliğin, dindarlık ve yaşam doyumu arasında aracı rolü araştırılabilir.
- Nicel yöntem kullanılarak araştırılan konu, nitel bakış açısıyla ele alınarak daha derinlemesine analiz edilebilir. Mülakat gibi tekniklerle konunun bireysel olarak değişkenlik gösteren yönlerinin anlaşılması sağlanabilir.
- Dini metinlerde yer alan ifadelerin bireyin prososyallik düzeyi ve yaşam doyumu üzerindeki etkisi araştırılabilir. Prososyal davranışla ilişkili olarak literatürde pek çok deneysel çalışma vardır. Bu konuda da psikolojinin diğer dallarından araştırmacılarla iş birliği içinde, disiplinler arası deneysel kurgular tasarlanabilir.

Bu araştırma, konusu itibarıyla sivil toplum kuruluşlarındaki uygulamalara da temas etmekte, sivil toplum alanında çalışanlar için de çeşitli katkılar sunmaktadır. Uygulayıcılara yönelik öneriler ise şu şekildedir:

- Prososyal davranış biçimlerine yönelimin bireysel özelliklere göre farklılaştığı görülmüştür. Bu nedenle STK yöneticilerinin, kurum çalışanlarını ya da gönüllülerini bireysel özelliklerine uygun pozisyonlarda konumlandırması önem taşımaktadır.
- Bu tezde elde edilen veriler her ne kadar çalışanların daha yüksek yaşam doyumu ortalamasına sahip olduğunu gösterse de bu farklılık anlamlı değildir. Fakat diğer araştırmalar, çalışanların yaşam doyumunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, gönüllülükte görev tanımlarının net olmasının ve motivasyon kaynaklarının doğru değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Gönüllülere yönelik maddi ya da manevi takdir mekanizmalarının uygulanması, yaşam doyumunu ve gönüllü devamlılığını artırabilir.
- Araştırmada prososyallik ortalaması en yüksek grup, orta yetişkinlik (46-65 yaş) olarak belirlenmiş, prososyalliğin ilerleyen yaşla birlikte artış gösterdiği görülmüştür. STK'larda görev yapan özellikle genç bireyler için yaşça büyük mentorların desteği, grup dinamiğine etki edebilir ve gönüllü faaliyetlerin verimliliğini artırabilir.

KAYNAKLAR

Akdoğan, A. (2002), *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Aktaş, V., Berkem Güvenç, G. (2006). "Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan Ve Olumlu Sosyal Davranışlar İle Yaş, İlişkisel Bağlam ve Kişiler Arası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23/2: 233-264.

Altıparmak, S. (2009), "Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Yaşam Doyumu, Sosyal Destek Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler", *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 23/3: 159-164.

Appau, S., Awaworyi-Churchill, S. (2019), "Charity, Volunteering Type and Subjective Wellbeing", *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30/5: 1118-1132. doi:10.1007/s11266-018-0009-8

As Dere, E. (2021), Prososyal Davranışlar Bağlamında Yardım ve İnfak Etmenin Dindarlık Ve Psikolojik İyi Olma Hali ile İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Ata, S., Artan, İ. (2022), "Çocuk Prososyallik Ölçeği: Çocuk Formu Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", *Spor, Eğitim ve Çocuk*, 2/3: 1-14. doi:10.5505/sec.2022.54154

Ata, S., Artan, İ. Z. (2021), "Ergen Prososyallik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Turk J Child Adolesc Ment Health*, 28/1: 38-44. doi:https://doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2020.14632

Aydın, D., Çarkoğlu, A., Çizakça, M., Gökşen, F. (2006), *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*. İstanbul: TÜSEV Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.

Ayten, A. (2009a), Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayten, A. (2009b), "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/2: 111-128.

Ayten, A. (2010), *Empati ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2012), *Tanrı'ya Sığınmak*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2017), "The relationship between helping behaviors, religiosity and life satisfaction. A case study on Turkish Muslims", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3/2: 7-25.

Ayten, A. (2024), *Din ve Sağlık*, İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Ayten, A., Gashi, F. (2012), "Affetme ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3/2: 11-36.

Ayten, A., Korkmaz, S. (2019), "The relationships between religiosity, prosociality, satisfaction with life and generalised anxiety: A study on Turkish Muslims", *Mental Health, Religion & Culture*, 22/10: 980-993.

Ayvalıoğlu, N. (1981), Helpfulness in cities and towns: The relationship between urbanization and social behaviour in Turkey, Doktora Tezi, University of St. Andrews: Birleşik Krallık.

Ayverdi, İ. (2025, 20 Mayıs), "diğergâm-diğerkâm" Kubbealtı Lugatı. https://lugatim.com/s/D%C4%B0%C4%9EERG%C3%82M%E2%80%93D%C3%8EGERK%C3%82M. adresinden alındı.

Bağcı, B. (2015), Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Çocuk ile Anne - Baba Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Batan, S. N. (2016), Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Batson, C. D., Powell, A. A. (2003), "Altruism and Prosocial Behavior". I. B. Weiner (Ed.), *Handbook of psychology: Personality and social psychology* (Vol. 5), New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.: 463-484.

Batson, C. D., van Lange, P. A. M., Ahmad, N., Lishner, D. A. (2007), "Altruism and Helping Behavior", *The SAGE Handbook of Social Psychology Concise Student Edition*, London: SAGE Publications: 241-258.

Baumsteiger, R., Siegel, J. T. (2019), "Measuring Prosociality: The Development of a Prosocial Behavioral Intentions Scale", *Journal of Personality Assessment*, 101/3: 305-314. doi:10.1080/00223891.2017.1411918

Beadle, J. N., Sheehan, A. H., Dahlben, B., Gutchess, A. H. (2013), "Aging, Empathy, and Prosociality", *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 70/2: 213-222. doi:10.1093/geronb/gbt091

Bennett, M. R. (2015), "Religiosity and Formal Volunteering in Global Perspective", L. Hustinx … S. Mels (Ed.), *Religion and Volunteering: Complex, contested and ambiguous relationships,* Cham.: Springer International Publishing: 77-96. doi:10.1007/978-3-319-04585-6_5

Bierhoff, H.-W. (2002), *Prosocial Behaviour*. United Kingdom: Psychology Press.

Bjälkebring, P., Henning, G., Västfjäll, D., Dickert, S., Brehmer, Y., Buratti, S., … Johansson, B. (2021), "Helping out or helping yourself? Volunteering and life satisfaction across the retirement transition", *Psychology and Aging*, 36/1: 119-130. doi:10.1037/pag0000576

Blogowska, J., Lambert, C., Saroglou, V. (2013), "Religious Prosociality and Aggression: It's Real", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52/3: 524-536. doi:10.1111/jssr.12048

Bower, A. A. (2012), What We Do When Children Are Good: How Parents Reinforce Their Preschool Children's Prosocial Behaviors, and the Effectiveness of These Strategies Across Contexts, Yüksek Lisans Tezi, Omaha, University of Nebraska.

Boxer, P., Tisak, M. S., Goldstein, S. E. (2004), "Is It Bad to Be Good? An Exploration of Aggressive and Prosocial Behavior Subtypes in Adolescence", *Journal of Youth and Adolescence*, 33/2: 91-100. doi:10.1023/B:JOYO.0000013421.02015.ef

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2014), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (18. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Caprara, G. V., Steca, P., Zelli, A., Capanna, C. (2005), "A new scale for measuring adults' prosocialness", *European Journal of Psychological Assessment*, 21/2: 77-89. doi:10.1027/1015-5759.21.2.77

Carlo, G., Hausmann, A., Stacie, C., Randall, B. A. (2003), "Sociocognitive and Behavioral Correlates of a Measure of Prosocial Tendencies for Adolescents", *The Journal of Early Adolescence*, 23/1: 107-134. doi:https://doi.org/10.1177/0272431602239132

Carlo, G., Mestre, M. V., Samper, P., Tur, A., Armenta, B. E. (2011), "The longitudinal relations among dimensions of parenting styles, sympathy, prosocial moral reasoning, and prosocial behaviors", *International Journal of Behavioral Development*, 35/2: 116-124. doi:10.1177/0165025410375921

Carlo, G., Randall, B. A. (2002), "The Development of a Measure of Prosocial Behaviors for Late Adolescents", *Journal of Youth and Adolescence*, 31/1: 31-44. doi:10.1023/A:1014033032440

Cevizci, A. (1999), *Felsefe Sözlüğü* (3. Baskı), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (2013), *Felsefenin Kısa Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.

Cirhinlioğlu, F. G., Ok, Ü. (2011), "Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?", *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 3/1: 121-141.

Cirhinlioğlu, Z., Ok, Ü., Cirhinlioğlu, F. G. (2013), *Dindarlık, Ruh Sağlığı ve Modernite*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Colman, A. M. (2015), *A Dictionary of Psychology (Oxford Dictionary of Psychology)*, Oxford: Oxford University Press.

Comte, A. (1875), *System of Positive Polity*. London: Longmans, Green And Co. https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1875_Comte_PositivePolity_A3235.pdf.

Coşkun, R., Altunışık, R., Yıldırım, E. (2019), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Çapçı, E. (2021), Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Sağlayan Genç Yetişkinlerde Kişilik Özellikleri, Özgecilik Düzeyi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Dağlı, A., Baysal, N. (2016), "Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/59: 1250-1263. doi:https://doi.org/10.17755/esosder.263229

Dalmış, İ., Akdeniz, S. (2021), "Toplum Yanlısı Davranıştaki Toplumsal: İç-Grupla Özdeşleşme ve Kolektif Dayanıklılık Arasındaki İlişki", Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6: 37-50.

DeCarlo, M. (2018), "Micro, meso, and macro approaches", *Scientific Inquiry in Social Work,* Roanoke, Virginia: Open Social Work Education. https://pressbooks.pub/scientificinquiryinsocialwork/chapter/6-1-micro-meso-and-macro-approaches/.

Dekker, P., Halman, L. (2003), *The Values of Volunteering*, Boston, MA: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0145-9_1.

Della Giusta, M., Jewell, S. L., Kambhampati, U. S. (2011), Gender and Life Satisfaction in the UK, *Feminist Economics*, 17/3: 1-34. doi:10.1080/13545701.2011.582028

Demir, M. (2017), Dindarlık–Yardımseverlik İlişkisi: Malatya Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, N. (2009), *Kuramsal ve Tarihsel Aşamaları ile Sivil Toplum ve Türkiye,* Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Diener, E. (1984), "Subjective well-being", *Psychological Bulletin*, 95/3: 542-575. doi:10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S. (1985), "The Satisfaction With Life Scale", *Journal of Personality Assessment*, 49/1: 71-75. doi:10.1207/s15327752jpa4901_13

Doğanay, A., Ataizi, M., Şimşek, A., Balaban Salı, J., Akbulut, Y. (2018), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (A. Şimşek, Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Dovidio, J. F., Piliavin, J. A., Schroeder, D. A., Penner, L. A. (2006), *The Social Psychology of Prosocial Behavior*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Düzgüner, S. (2013), Maneviyat Algısı ve Diğerkâmlıkla İlişkisi (Kan Bağışı Örneğinde Türkiye ve Amerika Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma, Doktora Tezi, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eagly, A. H. (2009), "The His and Hers of Prosocial Behavior: An Examination of the Social Psychology of Gender", *American psychologist*, 64/8: 644-658. doi:10.1037/0003-066x.64.8.644

Einolf, C. J. (2011), "The Link Between Religion and Helping Others: The Role of Values, Ideas, and Language", *Sociology of Religion*, 72/4: 435-455. doi:10.1093/socrel/srr017

Eisenberg, N. (Ed.), (1982), *The Development of Prosocial Behavior*, New York: Academic Press.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Spinrad, T. L. (2006), "Prosocial Development", *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development, Vol. 3, 6th ed*. Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons, Inc.: 646-718.

Er Vargün, G. (2019), Çocuklarda Olumlu Sosyal Davranışın Yordayıcıları Olarak Ahlaki Muhakeme, Ahlaki Duygu ve Ebeveyn Davranışları, Doktora Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğmuş, N. (2022), *Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü ve Profesyonel Çalışma* (2. Baskı), İstanbul: Nokta Kitap.

Erikson, E. (2022), *İnsanın 8 Evresi* (6. Baskı), (Çev. G. Akkaya), İstanbul: Okuyan Us.

Espinosa, M. P., Kovarik, J. (2015), "Prosocial behavior and gender", *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 9/88: 1-9. doi:10.3389/fnbeh.2015.00088

Findley-Van Nostrand, D., ve Ojanen, T. (2018) "Forms of Prosocial Behaviors are Differentially Linked to Social Goals and Peer Status in Adolescents", The Journal of Genetic Psychology, 179/6: 329-342. doi: 10.1080/00221325.2018.1518894

Freedman, J. L., Sears, D. O., Carlsmith, J. M. (1998), *Sosyal Psikoloji*, (Çev. A. Dönmez), Ankara: İmge Kitabevi.

Fromm, E. (1990), *Psikanaliz ve Din*, (Çev. Ş. Alpagut), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Galen, L. W. (2012), "Does religious belief promote prosociality? A critical examination", *Psychological Bulletin*, 138/5: 876-906. doi:10.1037/a0028251

Güler, K., Usluca, M. (2021), "Yetişkin Bireylerde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1: 372-383. doi:10.47525/ulasbid.868875

Günay, Ü. (1999), "Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41/4: 91-118.

Güngör, F., Çölgeçen, Y. (2013), "STK'larda Gönüllü Yönetimi ve Motivasyonun Performansa Etkisi". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8/3: 163-187.

Güven, İ. F. (2024), Hedonik Tüketim Bencillik ve Dindarlık İlişkisi, Doktora Tezi, Çorum, Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Hallahmi, B. B., Argyle, M. (2001), "Dindarlığın Etkileri (II) Bireysel Düzey", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/11: 177-190.

Hamlin, J. K., Wynn, K., Bloom, P. (2007), "Social evaluation by preverbal infants", *Nature*, 450/7169:, 557-559. doi:10.1038/nature06288

Hoffman, M. (1982), "Development of Prosocial Motivation, Empathy and Guilt", *The Development of Prosocial Behavior*, New York: Academic Press: 281-313.

Hökelekli, H. (2008), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

İçduygu, A., Meydanoğlu, Z., Sert, D. Ş. (2011), *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye Ülke Raporu II*, İstanbul: TÜSEV Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.

Kağıtçıbaşı, Ç., Cemalcılar, Z. (2023), *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Üniversiteli Kitabevi.

Kaleta, K., Mróz, J. (2018), "Forgiveness and life satisfaction across different age groups in adults", *Personality and Individual Differences*, 120: 17-23. doi:10.1016/j.paid.2017.08.008

Karaca, F. (2000), *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Karaca, F. (2011), *Din Psikolojisi*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Karadağ, E., Mutafçılar, I. (2009), "Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8: 41-69.

Karslı, N. (2022), "Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21: 60-84. doi:10.32950/rteuifd.1063989

Kaya, F. Ş., Uysal, V. (2015), "Günümüzde Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", *Journal of International Social Research*, 8/36: 646-646. doi:10.17719/jisr.2015369530

Kaya, I., Yeniaras, V., Kaya, O. (2019), "Religiosity, Charitable Giving, Volunteering and Life Satisfaction", *SSRN Electronic Journal*: 1-29. doi:10.2139/ssrn.3475914

Kayıklık, H. (2005), "Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46/1: 133-155. doi:10.1501/Ilhfak_0000000368

Keleş, M. (2018), Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışanların Sosyal Sorumluluk ve Özgecilik Düzeylerinin İncelenmesi: Ankara Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Khan, B., Subhani, B., Ara, A. (2013), "Religiosity and Life Satisfaction", *Pakistan Journal of Psychology*, 44/1: 3-14. https://www.pjpku.com/index.php/pjp/article/view/90.

Kızılgeçit, M. (2011), Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koenig, H. G., Larson, D. B. (2001), "Religion and mental health: evidence for an association", *International Review of Psychiatry*. 13/2: 67-78. doi:10.1080/09540260124661

Korkmaz, S. (2020a), "Organ Bağışı Tutumları ve Dindarlık İlişkisi", *Amasya İlahiyat Dergisi*, 15: 493-516. doi:10.18498/amailad.790564

Korkmaz, S. (2020b), "Cinsiyete göre dindarlık: bir meta-analiz çalışması", *Bilimname*, 2020/43: 437-460. doi:10.28949/bilimname.693951

Korkmaz, S., Hacıkeleşoğlu, H. (2021), "Prososyallik, Empatik Eğilim ve Dindarlık Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50: 535-569. doi:10.17120/omuifd.895925

Köse, A., Ayten, A. (2020), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Krause, N., and Hayward, R. D. (2014), "Religious involvement, helping others, and psychological well-being", *Mental Health, Religion & Culture*, 17/6: 629-640. doi:10.1080/13674676.2014.886674

Kula, N. (2001), *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.

Küçük, M. (2000), *Modernite versus Postmodernite*, Ankara: Vadi Yayınları.

Lockwood, P. L., Abdurahman, A., Gabay, A. S., Drew, D., Tamm, M., Husain, M., Apps, M. A. J. (2021), "Aging Increases Prosocial Motivation for Effort", *Psychological Science*, 32/5: 668-681. doi:10.1177/0956797620975781

Loewenthal, K. M., MacLeod, A. K., Cinnirella, M. (2002), "Are women more religious than men? Gender differences in religious activity among different religious groups in the UK", *Personality and Individual Differences*, 32/1: 133-139. doi:10.1016/S0191-8869(01)00011-3

McFarland, M. J., Wright, B. R. E., Weakliem, D. L. (2011), "Educational Attainment and Religiosity: Exploring Variations by Religious Tradition", *Sociology of Religion*, 72/2: 166-188. doi:10.1093/socrel/srq065

Mehmedoğlu, A. U. (2004), *Kişilik ve Din*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Mehmedoğlu, A. U. (2006), "Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19/3: 465-478.

Midlarsky, E. (1991), "Helping as Coping" M. S. Clark (Ed.), *Prosocial Behavior*, Newbury Park, California: Sage: 238-264.

Midlarsky, E., Hannah, M. E., Corley, R. (1995), "Assessing adolescents' prosocial behavior: the Family Helping Inventory", *Adolescence*, 30/117: 141-155.

Miller, E. F. (2006), "Philanthropy and Cosmopolitanism", *The Good Society*, 15/1: 51-60.

Mroczek, D. K., Spiro III, A. (2005), "Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings From the Veterans Affairs Normative Aging Study", *Journal of Personality and Social Psychology*, 88/1: 189-202. doi:10.1037/0022-3514.88.1.189

Özbolat, A. (2017), ""Organlarımla Dirilmek İstiyorum."- Organ Bağışının Dini-Toplumsal Arkaplanı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 17/1: 61-87. doi:10.30627/cuilah.326050

Özer, Z. E. (2014), Life Satisfaction and Donation to Charitable Organizations, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Reber, A. S. (1985), *Dictionary of Psychology*, Middlesex: Penguin Books.

Salinas-Jiménez, M. del M., Artés, J., Salinas-Jiménez, J. (2011), "Education as a Positional Good: A Life Satisfaction Approach", *Social Indicators Research*, 103/3: 409-426. doi:10.1007/s11205-010-9709-1

Santrock, J. W. (2019), *Yaşam Boyu Gelişim*, G. Yüksel (Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Saroglou. (2000), "Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika'da Yapılan Yeni İncelemeler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19: 123-144.

Saroglou, V. (Ed.), (2014), *Religion, Personality and Social Behavior*, New York: Taylor & Francis.

Schwadel, P. (2015), "Explaining Cross-National Variation in the Effect of Higher Education on Religiosity", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 54/2: 402-418. doi:10.1111/jssr.12187

Somekh, B., Lewin, C. (2005), *Research Methods in the Social Sciences*. Great Britain: SAGE Publications.

Staub, E., Bar-Tal, D., Karylowski, J., Reykowski, J. (Ed.), (1984), *Development and Maintenance of Prosocial Behavior*, New York: Plenum Press.

Sunar, L. (2018), *Türkiye'de İslami STK'ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi*, İstanbul: İlke Yayınları.

Şahin, A. (1999), İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, A. (2008), "Ergenlerde Dindarlık ve Empati", *Marife*, 8/1: 149-166.

Şentepe, A., Güven, M. (2015), "Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/31: 27-44. doi:https://doi.org/10.17335/sakaifd.219893

Tarhan, N. (2010), *Toplum Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Tay, L., Li, M., Myers, D., Diener, E., Gencer, N. (2019), "Dindarlık Ve Öznel İyi Oluş: Uluslararası Bir Bakış", *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2/1: 97-114.

Thoits, P. A., Hewitt, L. N. (2001), "Volunteer Work and Well-Being", *Journal of Health and Social Behavior*, 42/2: 115. doi:10.2307/3090173

Tokur, B. (2011), Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.

Tortumlu, M., Uzunbacak, H. H. (2021), "Genç Gönüllülerin Kişilik Özelliklerinin Prososyal Motivasyonlarına Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8/1: 101-114. doi:10.47097/piar.885482

Tuncay, T. (2013), *Sivil Toplum Örgütleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Türk Dil Kurumu. (2025, 20 Mayıs), "diğerkâmlık" *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr/?kelime=diğerkâmlık. adresinden alındı.

Uludağ, Ş., Öztürk, Y. E. (2024), "Bireylerin Sağlıklı Yaşam Farkındalığı ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15/42: 674-691. doi:10.21076/vizyoner.1391432

Ulutürk Akman, S. (2021), "Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetinin Belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi / Journal of Social Policy Conferences*, 0/81: 35-69. doi:10.26650/jspc.2021.81.986105

Uysal, V. (2015), "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 48/48: 35-56.

Ümmet, D. (2012), Üniversite Öğrencilerinde Özgecilik Davranışlarının Transaksiyonel Analiz Ego Durumları ve Yaşam Doyumu Bağlamında İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Vergote, A. (1987), *Religion, foi, incroyance: Étude psychologique*, Bruxelles: Mardaga.

Warneken, F., Tomasello, M. (2006), "Altruistic Helping in Human Infants and Young Chimpanzees", *Science*, 311/5765: 1301-1303. doi:10.1126/science.1121448

Watson, P. J., Hood, R. W., Morris, R. J., Hall, J. R. (1984), "Empathy, religious orientation, and social desirability", *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 117/2: 211-216. doi:10.1080/00223980.1984.9923679

Weir, K., Duveen, G. (1981), "Further Development and Validation of the Prosocial Behaviour Questıonnaire for Use by Teachers", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22/4: 357-374. doi:https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1981.tb00561.x

YADA, (2016), "Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları", Ankara: YADA Yaşama Dair Vakıf.

Yaman, Y. (2005), "Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllü Yönetimi", *Sivil Toplum Kuruluşları için Yönetim Rehberi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları: 43-60.

Yapıcı, A. (2007), *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Yayınları.

Yapıcı, A. (2012), "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2: 1-34.

Yapıcı, A. (2016), "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri", *Dini Araştırmalar*, 19/49: 131-161.

Yaşin-Tekizoğlu, F. (2018), "Organ Bağışı: Bireylerin Kararlarını Etkileyen Psikolojik Faktörler", *Muhakeme Dergisi*, 1/1: 21-35. doi:10.33817/muhakeme.413846

Yavuzer, N. (2017), "Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14/1: 105-126.

Yazgan-İnanç, B., Yerlikaya, E. E. (2022), *Kişilik Kuramları* (18. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Yıkılmaz, M., Demir Güdül, M. (2015), "Üniversite Öğrencilerinde Yaşamda Anlam, Bilinçli Farkındalık, Algılanan Sosyoekonomik Düzey ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler", *Ege Eğitim Dergisi*, 16/2: 297-315.

Yıldız, G. (2023), Yaşam Doyumuyla İlişkili Faktörler: Şemalarla Baş Etme Biçimlerimiz, Kişilik ve Özgecilik, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Zak, P. J., Curry, B., Owen, T., Barraza, J. A. (2022), "Oxytocin Release Increases With Age and Is Associated With Life Satisfaction and Prosocial Behaviors", *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 16: 1-13. doi:10.3389/fnbeh.2022.846234